

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM ANA BİLİM DALI
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ EMPATİ BÖLÜMÜ
DÜZEYLERİ İLE DUYGU İFADE ETME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türkane BUNTÜRK

0000-0001-7159-8183

BURSA - 2023

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM ANA BİLİM DALI
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ BİLİM DALI

**OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ EMPATİ BÖLÜMÜ
DÜZEYLERİ İLE DUYGU İFADE ETME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türkane BUNTÜRK

0000-0001-7159-8183

Danışman

Doç. Dr. Elvan ŞAHİN ZETEROĞLU

BURSA –2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim.

Türkane BUNTÜRK

04/01/2023

TEZ YAZIM KILAVUZU'NA UYGUNLUK ONAYI

“Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Empati Bölümü Düzeyleri İle Duygu İfade Etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Türkane BUNTÜRK

Danışman
Doç. Dr. Elvan ŞAHİN ZETEROĞLU

Okul Öncesi Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Handan Asûde BAŞAL

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS BENZERLİK YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 04/01/2023

Tez Başlığı / Konusu: Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Empati Bölümü Düzeyleri İle Duygu İfade Etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç, Tartışma ve Öneriler kısımlarından oluşan toplam 130 sayfalık kısmına ilişkin, 03/01/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı benzerlik tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir benzerlik içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Türkane BUNTÜRK
Öğrenci No : 801882014
Anabilim Dalı : Temel Eğitim
Programı : Okul Öncesi Eğitimi
Statüsü : ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

Doç. Dr. Elvan ŞAHİN ZETEROĞLU

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Temel Eğitim Ana Bilim Dalı'nda 801882014 numara ile kayıtlı Türkane BUNTÜRK'ün hazırladığı “Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Empati Bölümü Düzeyleri İle Duygu İfade Etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 04/01/2023 günü 00:00-00:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **başarılı** olduğuna **oybirliği** ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı
Doç. Dr. Elvan ŞAHİN ZETEROĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı SOYADI
.....Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı SOYADI
.....Üniversitesi

ÖZET

Yazar Adı Soyadı	Türkane BUNTÜRK
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Ana Bilim Dalı	Temel Eğitim Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı	Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı
Tezin Niteliği	Yüksek Lisans
Tezin Sayfa Sayısı	130 + xviii
Mezuniyet Tarihi	
Tez Danışmanı	Doc. Dr. Elvan ŞAHİN ZETEROĞLU

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ EMPATİ BÖLÜMÜ DÜZEYLERİ İLE DUYGU İFADE ETME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Bu araştırmada; 36-72 aylık okul öncesi dönem çocuklarının duygu ifade etme düzeyleri ile empati bölümü düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda; okul öncesi dönem çocuklarının empati bölümü ve duygu ifade etme düzeylerinin, yaşına, cinsiyetine, sahip oldukları kardeş sayısına, okula devam etme süresine, anne babanın yaşına ve eğitim durumuna, aile yapısına ve ailenin algılanan sosyo-ekonomik durumuna göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu; 2022-2023 eğitim öğretim yılında Bursa ili Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım ilçelerinde okul öncesi eğitime devam eden 36-72 aylık 501 çocukta oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği, "Çocuk Duygu İfade Etme Ölçeği" ve "Demografik Bilgi Formu" Kullanılmıştır. Verilerin analizinde Kolmogrov-Smirnov testi, verilerin normal dağılımamasından dolayı ikili gruplar arasındaki karşılaştırmalarda Mann-Whitney U testi, üç veya daha fazla gruplar arasındaki karşılaştırmalarda Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, çocukların empati düzeyleri; çocuğun yaşına, cinsiyete, çocuk sayısı ve çocuk sırasına, okula devam etme süresine, algılanan sosyoekonomik düzeye, anne baba birlikte ya da ayrı olma durumuna, anne ve baba yaşına göre farklılık göstermezken, aile yapısı, anne ve baba eğitim durumu, anne çalışma durumunun empati bölümü ölçeği alt boyutları üzerinde farklılık

yarattığı tespit edilmiştir. Çocukların duygu ifade etme düzeyleri; çocuk yaşına, çocuk sırasına, okula devam etme süresine, algılanan sosyo ekonomik düzeye, anne yaş ve çalışma durumuna, baba eğitim durumuna, anne ve baba birlikte ya da ayrı olma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Ancak çocukların duygu ifade etme düzeyleri, cinsiyete, çocuk sayısına, aile yapısına, baba yaşı ve anne eğitim durumuna göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara dayanarak 36- 72 aylık okul öncesi çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile empati bölümü düzeyi arasındaki ilişkiler incelendiğinde; 36-48 aylık ve 48-60 aylık okul öncesi çocuklarda duygu ifade etme ölçeği alt boyutlarından öfkeli duygu ifade etme düzeyi ile bilişsel empati ve davranışsal empati düzeyi arasında ilişki olduğu bulunmuştur. 60-72 aylık okul öncesi çocuklarda ise; duygu ifade etme ölçeği alt boyutlarından “üzgün, öfkeli” ve “korkmuş” alt boyutları ile empati bölümü ölçeği alt boyutlarından davranışsal, duygusal ve bilişsel empati düzeyleri ile arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonunda bu bulgular tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Duygu, Duygu İfade Etme, Empati, Çocuk Empati, Okul Öncesi Çocuk

ABSTRACT

Name and Surname	Türkane BUNTÜRK
University	Bursa Uludag University
Institution	Institute of Educational Sciences
Field	Primary Education
Branch	Pre-school Education
Degree Awarded	Master
Page Number	130+ xviii
Degree Date	
Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Elvan ŞAHİN ZETEROĞLU

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PRESCHOOL CHILDREN'S LEVELS OF EMPATHY AND EXPRESSION OF EMOTIONS

In this study, it was aimed to examine the relationship between 36-72 month old preschool children's level of emotion expression and their level of empathy. In accordance with this main purpose, it was determined that is there any difference accordig to preschool children's level of empathy and emotion expression according to their age, gender, number of siblings they have, duration of school attendance, age and education level of parents, family structure and perceived socio-economic status of the family.

Relational survey model, one of the quantitative research methods, was used in the research. The study group of the research consists of 501 children aged 36-72 months who continue their pre-school education in Osmangazi, Nilüfer and Yıldırım districts of Bursa province in the 2022-2023 academic year. In the research, "Empathy Section Scale for Children", "Child Emotional Expression Scale" and "Demographic Information Form" were used as data collection tools. Kolmogrov-Smirnov test was used in the analysis of the data, Mann-Whitney U test was used for comparisons between paired groups due to the non-normal distribution of the data, and Kruskall Wallis H Test was used for comparisons between three or more groups. According to the findings obtained in the study, it was seen that the empathy levels of the children did not differ according to the age of the child, gender, number of children and the order of the children, the duration of attending school, the perceived socioeconomic level, the state of being together or apart from the mother and the age of the

mother and father. However, it was determined that family structure, mother and father education level, mother's working status made a difference on the empathy section scale sub-dimensions. Children's emotional expression levels do not differ significantly according to the age of the child, the order of the children, the duration of school attendance, the perceived socio-economic level, the age and working status of the mother, the education level of the father, and whether the mother and father are together or apart. However, it has been determined that children's levels of expressing emotions vary according to gender, number of children, family structure, father's age and mother's education level. Based on the findings obtained from the study, the relations between the level of emotion expression of 36-72 month-old preschool children and the level of empathy were examined. As a result of the examination, it was found that there is a relationship between the level of expressing angry emotion, which is one of the sub-dimensions of the emotion expression scale, and cognitive empathy and behavioral empathy levels in preschool children aged 36-48 months and 48-60 months. In the 60-72 month old preschool children, it was determined that there was a relationship between the sub-dimensions of the emotion expression scale "sad, angry" and "scared" and the behavioral, emotional and cognitive empathy levels of the empathy section scale sub-dimensions. At the end of the research, these findings were discussed and suggestions were made.

Key words: Emotion, Emotion Expression, Empathy, Child Empathy, Preschool Children

TEŞEKKÜR...

Bu çalışma her daim önemsedığım ama araştırma yaptığım süre zarfında önemini çok daha iyi anladığım, insanın sosyal ve duygusal anlamda geliştiren empati ve duygu ifade etme üzerine yazılmış olup, Bursa Uludağ Üniversitesi'nde ve bir çok değerli insanın katkılarıyla tamamlanmıştır.

Tez çalışmam tamamlanıncaya kadar birçok zor sürece maruz kalmış, bir pandemi ve bir büyük depreme denk gelmiş olup, bu uzun ve aksiliklerle dolu geçen tez yazım sürecinde desteğini benden eksik etmeyen pek çok kişiye teşekkürlerimi dile getirmek istiyorum.

Yüksek lisans eğitimim boyunca akademik bilgi ve tecrübeleriyle yanımda olan, yol gösteren kıymetli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Elvan ŞAHİN ZETEROĞLU'na, sabır göstererek bana zaman ayırdığı için teşekkür ederim. Lisans ve yüksek lisans eğitimim süresince öğrencisi olduğum, her zaman akademik kariyer yapma konusunda teşvik eden, bilgi ve tecrübeleriyle aydınlatan değerli hocam Prof. Dr. Handan Asûde BAŞAL'a saygıyla teşekkürlerimi sunarım. Lisans ve yüksek lisans süresince görüş ve düşüncelerini bizlerden eksik etmeyen ve aynı zamanda tez jürimde yer alarak kıymetli önerileri ile araştırmamı tamamlamamda yardımcı olan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Meral Taner DERMAN ve Prof. Dr. Yeşim FAZLIOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın temelini oluşturan değerli katılımcılara ve katılımcılara ulaşmam konusunda yardımcı olan okul yöneticilerine, öğretmenlere, velilere ve geleceğimiz olan sevgili çocuklara teşekkür ederim. Süreç içerisinde stresli halimle başa çıkmamda yardımcı olan tüm arkadaş ve dostlarıma teşekkür ederim.

Evlatları olmaktan büyük gurur duyduğum, hayatları boyunca ellerinden geldiği kadarıyla her şeyin en iyisini yapmaya çalışan, sonsuz sevgilerini hep hissettiğim canım aileme bu süre zarfında bana destek oldukları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. İlk öğretmenim ve aynı zamanda canım babam Dr. Seyfeddin BUNTÜRK, annem Dr. Mhriban BUNTÜRK ve canım kardeşim Türkteç Ece BUNTÜRK'e her zaman yanımda oldukları için teşekkürlerin en büyüğünü sunarım.

Çalışmamın; hayatımızın neşe kaynağı ve geleceğimiz çocuklarımızın yetiştirilmesinde yer alan herkese fayda sağlamasını dilerim.

Türkane BUNTÜRK

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ YAZIM KLAVUZUNA UYGUNLUK ONAYI	ii
İNTİHAL RAPORU.....	iii
TEZ ONAY SAYFASI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR.....	ix
İÇİNDEKİLER LİSTESİ.....	x
TABLO LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xviii

1.BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Problem Durumu.....	1
1.2.Araştırma Soruları	2
1.3.Amaç.....	3
1.4.Önem	3
1.5.Varsayımlar.....	4
1.6.Sınırlılıklar	4
1.7.Tanımlar	4

2.BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Okul Öncesi Dönem	5
2.1.1.Okul Öncesi Eğitimi.....	11
2.2.Empati Kavramı	14
2.2.1.Empatinin Tanımı ve Tarihçesi	15

2.2.2.Empatinin Bileşenleri.....	19
2.2.2.1.Bilişsel Empati.....	20
2.2.2.2.Duygusal Empati	21
2.2.2.3.Algısal Empati	21
2.2.2.4.Bildirişimsel Empati	21
2.2.3.Empatiye Benzer Kavramlar	22
2.2.3.1.Taklit.....	22
2.2.3.2.Özdeşleşme	22
2.2.3.3.Sempati	22
2.2.3.4.İçtenlik	23
2.2.4.Empatinin Aşamalı Sınıflandırması	23
2.2.5.Empatinin Yararları.....	24
2.2.6.Empatinin Gelişimi	24
2.2.6.1.Bebeklik Dönemi.....	24
2.2.6.2.Çocukluk Dönemi	25
2.2.6.3.Ergenlik Dönemi.....	25
2.2.7.Empatik Eğilim	25
2.3.Duygu Kavramı	26
2.3.1. Duyguların Yapısı.....	27
2.3.2.Duyguların İşlevleri.....	27
2.3.3.Duyguların Sınıflandırılması.....	31
2.3.1.1.Mutluluk.....	31
2.3.1.2.Öfke.....	31
2.3.1.3.Üzüntü.....	32
2.3.1.4.Korku	32
2.3.4.Duyguların İfadesi.....	33

2.3.5. Çocuklarda Duygu Gelişimi.....	34
2.3.6. Okul Öncesi Dönemde Duyguları İfade Etme	37
2.4.İlgili Araştırmalar	38
2.4.1.Yurt İçinde Yapılan Empati İle İlgili Araştırmalar	38
2.4.2.Yurt Dışında Yapılan Empati İle İlgili Araştırmalar.....	41
2.4.3.Yurt İçinde Yapılan Duygu İfade Etme İle İlgili Araştırmalar	42
2.4.4.Yurt Dışında Yapılan Duygu İfade Etme İle İlgili çalışmalar	44

3.BÖLÜM

YÖNTEM

3.1.Araştırmanın Modeli	47
3.2.Araştırmanın Evreni	47
3.3. Araştırmanın Örneklemi.....	47
3.4. Veri Toplama Araçları	51
3.4.1. Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği	51
3.4.2. Duygu İfade Etme Ölçeği.....	51
3.4.3. Demografik Bilgi Formu	52
3.5.Verilerin Toplanması.....	53
3.6.Verilerin Analizi.....	53

4.BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. Çocukların Sahip Olduğu Empati Bölümü Düzeyi ve Duygu İfade Düzeyinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesiyle Elde Edilen Bulgular.....	54
4.2. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Empati Bölümü Düzeyleri İle Duygu İfade Etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesiyle Elde Edilen Bulgular	81

5.BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1.Tartışma.....	85
5.1.1. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Yaş Değişkeni Açısından Tartışılması	85
5.1.2. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Cinsiyet Değişkeni Açısından Tartışılması.....	86
5.1.3. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Çocuk Sayısı Değişkeni Açısından Tartışılması	87
5.1.4. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Okul Süresi Değişkeni Açısından Tartışılması	88
5.1.5. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Çocuğun sırası Değişkeni Açısından Tartışılması	89
5.1.6. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Aile Tipi Değişkeni Açısından Tartışılması:	89
5.1.7. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Anne ve Baba Yaşı Değişkeni Açısından Tartışılması	91
5.1.8. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Anne Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Tartışılması:.....	92
5.1.9.Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Baba Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Tartışılması	93
5.1.10.5.1.10. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Anne Çalışma Durumu Değişkeni Açısından Tartışılması...93	
5.1.11.Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Algılanan Sosyoekonomik Durumu Değişkeni Açısından Tartışılması	96
5.1.12. 36-48 Ay Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Tartışılması:	96
5.1.13. 48-60 Ay Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Tartışılması:	97

5.1.14. 60-72 Ay Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	97
5.2.Öneriler.....	99
5.2.1. Akademiye Yönelik Öneriler.....	99
5.2.2. Öğretmene Yönelik Öneriler.....	100
5.2.3. Aileye Yönelik Öneriler.....	101
KAYNAK.....	103
EKLER.....	120
Ek1: Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği (ÇEBÖ)	117
Ek2: Çocuk Duygu İfade Etme Ölçeği-Anne Formu.....	118
Ek3: Demografik Bilgi Formu.....	119
Ek4: Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu İzni	120
Ek5: Milli Eğitim Müdürlüğü Uygulama İzin Yazısı.....	121
Ek6: Ölçek Kullanım İzinleri.....	122
Ek7: Katılımcı Onam Formu.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	124

..

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo	Sayfa
1. Evren Örneklem Sayısı.....	47
2. Araştırmaya Katılan Çocukların Demografik Özellikleri Dağılımı Tablosu.....	48
3. Araştırmaya Katılan Ailelerin Demografik Özellikleri Dağılımı Tablosu.....	49
4. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile çocuk yaşı değişkenine ilişkin Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	55
5. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile çocuk yaşı değişkenine ilişkin Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	56
6. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile çocuk sayısı değişkenine ilişkin Tek Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	57
7. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile çocuk sayısı değişkenine ilişkin Tek Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	58
8. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile okul süresi değişkenine ilişkin Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	59
9. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile okul süresi değişkenine ilişkin Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	60
10. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile algılanan sosyoekonomik durum değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	61
11. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile algılanan sosyoekonomik durum değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	62
12. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile baba yaş değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu	63
13. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile baba yaş değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	64
14. Çocukların sahip empati bölümü düzeyi ile anne yaş değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	65

15. Çocukların sahip duygu ifade etme düzeyi ile anne yaş değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu	66
16. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile anne eğitim durumu değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	67
17. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile anne eğitim durumu değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analiz tablosu.....	68
18. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile baba eğitim durumu değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	70
19. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile baba eğitim durumu değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	71
20. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile cinsiyet değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	72
21. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile cinsiyet değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	73
22. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile çocuk sırası değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	74
23. Çocukların sahip olduğu çocukların duygu ifade düzeyi ile çocuk sırası değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	75
24. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile aile yapısı değişkenine ilişkin Kruskall Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	76
25. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile aile yapısı değişkenine ilişkin Kruskall Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	77
26. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile anne-baba birlikte olma durumu değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizine Tablosu.....	78
27. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile anne-baba birlikte olma durumu değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu	79
28. Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile anne çalışma durumu değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizine Tablosu.....	80
29. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile anne çalışma durumu değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu.....	81

30. 36-48 Ay çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile duygu ifade etme düzeyi arasındaki ilişkinin Pearson Korelasyon Analiz tablosu.....	82
31. 48-60 Ay çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile duygu ifade etme düzeyi arasındaki ilişkinin Pearson Korelasyon Analiz tablosu.....	83
32.60-72 Ay çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile duygu ifade etme düzeyi arasındaki ilişkinin Pearson Korelasyon Analiz tablosu.....	84

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev	: Çeviren
TDK	: Türk Dil Kurumu
SPSS	: Statistical Package For Social Sciences (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı)
N	: Kişi Sayısı
P	: Anlamlılık Düzeyi
Ss	: Standart Sapma
%	: Yüzde Değeri
$\bar{x}$	: Ortalamaf
χ^2	: Kruskal Wallis H Testi
U	: Mann-Whitney U Testi
R _s	: Spearman Korelasyon Analizi

1.BÖLÜM

GİRİŞ

Araştırmanın bu bölümünde araştırmadaki problem durumu, araştırmanın soruları, araştırmanın amacı ve önemi, varsayımlar, sınırlılıklar ve ilgili tanımlara yer verilmiştir.

1.1.Problem Durumu

Lipps, 1897 yılında empati kavramını ortaya atmıştır; Empati kavramı psikoloji alanına ilk olarak bir nesneyi keşfeden ve gözlemleyen kişilerin bu nesneyi düşünmeleri ve onunla özdeşleşmeleriyle girmiştir (Barret-Lennard, 1981).

Türk Dil Kurumu (2012) empatiyi tanımlarken, duygudaşlık olarak tanımlamış ve kişinin kendini başkasının yerine koyması, duygu, düşünce ve isteklerini kavrayabilme becerisi olarak açıklamıştır.

Dökmen'e (2014) göre, empatinin iletişimde önemi büyüktür ve empati yapıldığını karşı tarafa aktarmak gerekir. Birey karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlasa dahi eğer onu anladığını ifade etmezse empati kurma süreci tamamlanmış sayılmaz. Empati sürecinde, kişi önce kendisini karşısındakinin yerine koyabilmeli ve olaylara onun gözüyle bakabilmelidir. Akabinde karşısındaki kişinin duygu, düşünce ve isteklerini doğru anlaması ve bu anladıklarını karşısındaki kişiye ifade etmesi gerekir (Dökmen, 2014).

İnsanlar arası iletişimi kolaylaştıran empati, insanların birbirine yakınlaşmasını sağlar. İnsanlar empatik insanların yanında anlaşıldıklarını düşünür ve kendilerini değerli hissederler. Değerli hisseden insan çevresine de olumlu ve pozitif bakar. Yapılan araştırmalarda, empati yeteneği yüksek olan kişilerin, özbenliğine olan saygılarının yüksek olduğu, daha sağlıklı ve rahat iletişim kurabildikleri, ruhsal olarak daha olumlu, anlayışlı, kendilerini olduğu gibi kabul eden ve çevresine daha pozitif bakabilen insanlar olduğu saptanmıştır. Bu bahsedilen olumlu ruh hali durumları empatik ortamda yetiştirilen çocuklar için de geçerlidir (Kalliopuska, 1992, aktaran Yüksel, 2004, sf.343)

Duygular, çeşitli durum ve deneyimlere tepki olarak ortaya çıkar (Bakırcıoğlu, 2012). İnsanların dört temel duygusu vardır: mutluluk, öfke, üzüntü ve korku; Şaşırma ve iğrenme duyguları sırasıyla korku ve öfke duygularına dahildir (Jack, Garrod, Schyns, 2014). Duyguların verdiği mesajlar doğru şekilde anlamlandırıldığında, insanın yaşam kalitesini arttıracak işleve sahiptir (Çeçen, 2002).

Duygu ifade etme, kişinin iç duygu durumlarını yüz, ses ve diğer bedensel hareketlerle başkalarına aktarmak olarak tanımlanabilir (Chaplin, 2015). Çocukların duygularını ifade etme becerileri, yaşları büyüdükçe ve duyguları deneyimledikçe artmaktadır (Başal, 2012; Erden, 2016)

Duygular bilinçli veya bilinçsiz olarak ancak uygun şekilde ifade edilirse kişi psikolojik sağlığını korur ve psikososyal uyumunu sağlar (Ersan ve Tok, 2020). Duygular, kişiliğin biyopsikososyal yönlerini etkileyen ve mevcut durumlara uyum davranışını belirleyen önemli bir unsurdur (Goleman, 2019)

Yürütülen bu araştırma ile, çocukların çevreyle iletişim kurmalarını önemli ölçüde destekleyen empati ve duygu ifade düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş olup bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

1.2. Araştırma Soruları

1. Okulöncesi dönem çocukların empati bölümü düzeyleri nasıldır?
2. Okulöncesi dönem çocukların duygu ifade etme düzeyleri nasıldır?
3. Okulöncesi dönem çocukların empati bölümü düzeyleri yaşa göre farklılık göstermekte midir?
4. Okulöncesi dönem çocukların empati bölümü düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
5. Okulöncesi dönem çocukların empati bölümü düzeyleri sahip olunan kardeş sayısına göre farklılık göstermekte midir?
6. Okulöncesi dönem çocukların empati bölümü düzeyleri sosyoekonomik duruma göre farklılık göstermekte midir?
7. Okulöncesi dönem çocukların duygu ifade etme düzeyleri yaşa göre farklılık göstermekte midir?
8. Okulöncesi dönem çocukların duygu ifade etme düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
9. Okulöncesi dönem çocukların duygu ifade etme düzeyleri sahip olunan kardeş sayısına göre farklılık göstermekte midir?
10. Okulöncesi dönem çocukların duygu ifade etme düzeyleri ile empati bölümü düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

1.3. Amaç

Çalışmanın temel amacı; 36-72 aylık okul öncesi dönem çocukların duygu ifade etme düzeyleri ile empati düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu ana amaç doğrultusunda; 36-72 aylık okul öncesi dönem çocukların empati ve duygu ifade etme düzeylerinin yaşa, cinsiyete, kardeş sayısına ve ailenin sosyoekonomik durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya çıkarmaktır.

1.4. Önem

Geçmiş yıllara bakıldığında teorisyenler; küçük çocukların oldukça benmerkezci olduklarını ve empati için gerekli bilişsel yeteneklerden yoksun olduklarını savunmuşlardır. Ancak, çok sayıda araştırma, çok küçük çocukların oldukça gelişmiş empatik davranışlar sergilediğini göstermiştir (Zahn-Waxler, Radke-Yarrow ve King, 1979; Zahn-Waxler, Radke-Yarrow, Wagner ve Chapman, 1992).

0-6 yaş arası çocuklarda empatinin gelişimi, sonraki yıllarda sosyal çevrelerinde önemli bir yere sahiptir. Ancak okul öncesi dönemde empati üzerine yapılan bazı araştırmalar bu becerinin erken yaşta kazanılabileceğini gösterirken, diğerleri bu yaş grubundaki çocukların bilişsel yeteneklerinin empati için yetersiz olduğunu göstermektedir (Kahraman, 2007).

Okul öncesi dönem çocuklarında duygu ifade etme ve duygu düzenleme becerilerinin yordayıcı gücü araştırılmış ve duygu ifade etme ve empati becerilerinin insan yaşamı için çok önemli olduğu görülmüştür (Ersan, 2017).

Yapılan çalışmalar; çocukların karşısındaki nesne veya canlının yerine kendisini koyarak duygularını anlayabilmesi ve birbirleriyle sağlıklı ilişkiler kurabilmesi açısından önemli bir yer tutan empati yeteneği ile çevresinde olup bitenlere karşı iç dünyasında meydana gelen duygularını ifade edebilmesinin büyük önem taşıdığı anlaşılmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde çocukların empati ve duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda yapılan bu çalışmanın alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

1.5.Varsayımlar

Bu araştırmada;

- Çalışma grubuna dâhil edilen çocukların normal gelişim gösterdikleri,
- Annelerin, çocuklarının sahip olduğu empati ve duygu ifade düzeylerinin belirlenmesi için çocukları adına doldurdıkları “Empati Bölümü” ve “Duygu İfade” ölçeklerini içtenlikle doldurdıkları varsayılmıştır.

1.6. Sınırlılıklar

- Araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılı Bursa ili Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım ilçelerinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda, okul öncesi eğitime devam eden 36-72 aylık 501 çocuk ile sınırlıdır.
- Araştırma bulguları veri toplama araçlarından elde edilen bilgilerle sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Araştırmada yer alan ilgili kavramların tanımları aşağıda belirtilmiştir.

Empati: Kendini başka bir bilincin yerine koyma ve onun duygularını, düşüncelerini ve arzularını anlama yeteneğidir(Türk Dil Kurumu, 2012).

Duygu:Dış dünyada meydana gelen nesnelere veya olaylara kişinin iç dünyasının tepkisi olarak tanımlanır (Atay, 2011).

Duygu İfade: Kişinin içsel duygu durumlarını başkalarına açıklamak için yüz, ses ve diğer vücut hareketlerini kullanması olarak tanımlanabilir (Chaplin, 2015).

2.BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde; okul öncesi dönem çocuklarının, empati, duygu gelişimi, duygu ifade etme konuları ile ilgili kuramsal bilgilere, ilgili konularda yapılan yurt içi ve yurt dışındaki araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. Okul Öncesi Dönem

Sağlıklı bir toplum, sağlıklı bireylerin yetişmesi ile oluşmaktadır. Bireyin de sağlıklı bir gelişim gösterebilmesi için fizyolojik sağlığının yanı sıra sosyal ihtiyaçlarının da sağlıklı bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Bireylerin sosyal gelişimleri son yıllarda önemini artırmış ve insan gelişiminde önemli bir yer alarak araştırmalarda yerini almaya başlamıştır (Gizir ve Baran, 2003; Gökler, 2009; Olweus, 2011).

Sosyalleşme süreci doğumdan itibaren başlayıp kişinin ölümüne kadar devam etmektedir. Sosyalleşme sürecinin etkilendiği dönemlerden biri ve en önemlisi olan ilk çocukluk dönemi, kişinin ileriki yaşamını da etkilemektedir. Anne ve babanın tutumları, akranları ile ilişkileri, kardeşler arasındaki iletişim çocuğun sosyalleşme sürecini etkileyen etmenlerdir. Çocuğun sosyalleşme süreci dikkate alınırken, çocuğun çevresinden etkilendiği unutulmamalıdır. Anne ve babanın davranışları, toplumdaki diğer bireylerin davranış ve tutumları ile çocuğa rehberlik etmeleri, sergiledikleri örnek davranışlar ile çocuğa rol model olmaları gerekmektedir (Gülay, 2008; Gültekin, 2006; Özdemir ve Tepeli, 2016).

Çocukların gelişim dönemlerinde yaş gruplarına göre gösterdikleri akran ilişkileri farklıdır. Sıfır-üç yaş arasında çocukların gelişimleri incelendiğinde; doğumla birlikte gözlerini yeni bir dünyaya açan bebek çevreye karşı duyarsızdır. Gözleri belli bir mesafeyi gören, kulakları yalnızca gürültüyü algılayan bebekler için kendi bedenleri çevredeki uyaranlardan daha etkilidir. Bu nedenle yaşamın ilk aylarında bebeğin yaşamı dışı değil içe dönüktür. Üçüncü aydan itibaren başlayan gülümseme bebeğin ilk sosyal davranışıdır. Sıfır iki yaş arasında daha çok ailedeki bireyler ile diyalog içindedir. Altı aylıktan itibaren akranlarını fark etmeye başlarlar. Altı-oniki aylık çocukların birbirine dikkatle daha çok baktıkları, çok daha fazla dokunup birbirlerine daha fazla gülümsedikleri gözlenmiştir. İki buçuk yaşındaki isyan dönemini atlatan çocuk üç yaşında sosyal ilişkilerde daha ılımlı bir tavır sergilemektedir. İlk iki yılda bir araya gelen çocukların ikili gruplar oluşturduğu gözlenmektedir. Üç yaşından sonra ikili gruplaşmalar devam etse de gruptaki kişi sayısı

artmakta, gruplar kalabalıklaşmaktadır. Hemcinsleri ile oynama isteği de giderek artmaktadır (Gültekin 2012; Kadan 2010; Pekel, 2004)

Dört-altı yaş dönemi akran ilişkileri incelendiğinde; dört yaş çocukları üç yaş çocuklarına göre daha ılımlı ve hoşgörülü tavır sergilemektedir. Sosyal çevre ile sürekli temas halinde ve bu sayede zihinsel gelişimi zenginleşmektedir. Akran tercihlerinin karakteristik yapısı dört-beş yaş döneminde ortaya çıkmaktadır. Yapılan davranışın iyi olması popüler olarak tanımlanırken kötü bir davranış akranların reddine neden olmaktadır. Popüler davranış sergileyen çocukların arkadaş çevresi daha geniş iken, kötü davranış sergileyen çocukların etrafında arkadaşları azalmakta ve yalnız kalmaktadırlar. Beş yaş döneminde bir gün öncesinde oynanan oyunu devam ettirebilir. Aileden uzaklaşmaya başlayan çocuk akranları ile daha çok vakit geçirir ve sıra beklemeyi, sıraya girmeyi öğrenir (Karakuş, 2017; Opelman ve Sarıkaya 2016; Spencer, 1999).

Sosyal gelişim, belli bir grupta bulunan bireylerin grubun işlevsel açıdan birer üyesi olmaları ve diğer grup üyelerinin değer yargılarını, davranış biçimlerini kazandıkları bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Mary ve Cardiner, 2015). Önder'e (2007) göre ise sosyal gelişim kişinin sosyal bir varlık olarak yaşadığı topluma ait olma becerilerisini kazanma sürecidir. San Bayhan ve Artan (2012) sosyalleşmeyi çocuğun yaşadığı toplumun inanç yapısını, değer yargılarını, tutumlarını ve davranışlarını benimseyip öğrenmesi olarak tanımlamaktadır. Yavuzer'e (2015) göre ise sosyalleşme toplumsal değerlerin kalıplaşmasından ziyade, toplum üyelerinin toplumsal değerlere göre davranmayı öğrenmesidir.

İnsan, canlılar içinde sosyal olan ve kültürel yöne sahip bir varlıktır. İnsanın diğer kişilerle kurduğu sosyal ilişkiler, bireyi ve birey aracılığıyla da toplumu etkilemektedir. Bu etki bireylerin kültürel özelliklerinden etkilenmektedir. Doğumla birlikte çocuklar içine doğdukları topluma uyum sağlayabilmek için çabalamaktadırlar (Yavuzer, 2011). Karamanlı'ya (1998) göre sosyal gelişimde çevresel faktörler ve genetik özellikler birlikte rol almaktadır. Diğer bir ifade ile çocuk doğduğunda sahip olduğu özellikler ve yaşadığı toplumun sosyoekonomik ve kültürel etkisi çocuğun sosyal gelişim sürecinde önemli bir yeri vardır.

Sosyal gelişim sürecinin başlangıcı, insan yaşamının ilk günlerine yani bebekliğe kadar uzanmaktadır. Bebeğin sosyal gelişiminin başlangıcında anne bebeğini severek, ona dokunarak ve konuşarak olumlu bir sosyal gelişimin başlangıcını yapmaktadır. Ailenin çocuğa sunduğu sevgi, bakım ve beslenme sonucunda, çocuğun güven duygusu gelişmektedir.

Çocuğun bu yıllarında aile ile ilişkilerinde sıcak izlenimler varsa çocuk çevresindeki diğer kişilere de benzer şekilde davranmaktadır. Bir diğer ifade ile, çocuk genel olarak ailede öğrendiği sosyal davranışları yansıtmaktadır. Yürümeye ve konuşmaya başladığı zaman çevresi zamanla daha da genişlemekte ve daha fazla kişi ile yoğun etkileşime geçmektedir. Böylece olumlu ve olumsuz birçok davranış örneğiyle karşı karşıya kalmaktadır (Kulaksızoğlu, 2015; Selçuk, 2010).

Aşağıda okul öncesi dönem çocuğunun sosyal gelişimine ilişkin bilgilere yaş aralıkları dikkate alınarak ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir.

1) 0-2 Yaşta Sosyal Gelişim: Sosyal davranışın kaynağı, bebeğin doğduğu ilk güne kadar uzanmaktadır (Morgan, 2000). Bebeğin çevresindeki diğer insanlarla etkileşime girdiği ilk tepkisi yaşamın ikinci ayında çevresindeki insanlara gösterdiği gülümseme tepkisidir. Bu gülümseme, bebeğin ilk sosyal tepkisi ve sosyal gelişimin de başlangıcı olarak görülmektedir. Üç aylık olana kadar odaya birinin girdiğini görünce ağlamayı kesme, yaklaşan birinin nerede olduğunu görmek için bakma, yüzüne bakan kişilere gülümseme, yalnız kaldığında ağlama ve bağırma gibi birçok tepki göstermeye başlamaktadır (Avcı, 2007; Yavuzer, 2011).

Bebekler yedi-sekiz aylık olduklarında ilk sosyal çevreye sahip olmakta, bu çevreyi bebeğin en yakınları olan anne, baba ve kardeşleri oluşturmaktadır. Bu kişiler dışındaki kişilerle yalnız kalınca korkup ağlama davranışı gösterebilir. Bebekler bu aylarda bir nesneye yönelik ilgilerini başka bir kişiyle paylaşabilmektedirler. Bu dönemde bebekle oynanan çeşitli oyunlar ve yapılan aktiviteler (çeşitli mimik ve sesleri kullanma, gülümseme gibi) sosyalleşmesine ve topluma uyum sağlamasına katkı sağladığı için çok önemli bir yere sahiptir (Hay ve Demetrio, 1998; Pope, 2003).

Çocuk bir yaş civarında etrafındaki insanların desteğiyle veya tek başına çevresini keşfetmek için girişimlerde bulunmaktadır. Birinci yaşla birlikte kas gelişimi ve hareket becerilerinin gelişimi ile çocukların bağımsızlığa geçişinin ilk adımları atılmaktadır. Tuvaletini tutabilme veya bırakabilme, toplumsal davranışlara da yansır, davranışlar arasında genelleme yapmaktadır (Avcı, 2007; Öztürk, 2002).

İki yaş civarında çocuklar, çevresindeki insanların onu bağımlı bir kişi yerine, bağımsız bir varlık olmasını beklediklerinin farkına varmakta ve bazı davranışların belli ortamlarda yapılması gerektiğini öğrenmektedir. Anne ve babanın desteğiyle gelişen bu davranışların tümü sosyalleşmenin ilk basamaklarını oluşturmaktadır (Yavuzer, 2015).

2) *3-4 Yaşta Sosyal Gelişim:* Çocuklar üç yaşından itibaren oyunlar yoluyla birbirleriyle iletişime geçerler ve genel olarak arkadaş konusunda seçici davranırlar. İlerleyen zamanlarda çocukların arkadaşlarıyla olan samimiyeti artar. Bu süreçte çocuk olumlu ve dengeli bir birey haline dönüşerek grup halinde oynamayı daha fazla tercih eder. Çevresi ile sürekli etkileşim içerisinde olduğu için, sosyal kişiliğini kazanmaya başlamaktadır. Paylaşmak, bu dönemdeki en belirgin özelliklerden biridir (Tür, 2004).

Üç yaş çocuğu neşelidir, ancak özellikle sevdiği ve değer verdiği insanlara karşı sürekli çelişkili duygular beslemektedir. Saldırgan ve kızgın davranışlar zaman zaman gösterebilir. Kendisine verilmiş olan görevleri başarılı bir şekilde sonlandırmaya da ona verilecek bu fırsatlar ona kendini tanıması konusunda büyük bir fayda sağlar. Bu süreçte yetişkinlerle vakit geçirmekten hoşlanan çocuk, başka çocukların oyunlarını izlemekten veya kendi başına oynamaktan da zevk alır (Oktay, 2007).

Dört yaş çocuğu, sosyal gelişim yönünden büyük aşamalar kaydetmiştir. Çocuk bu yaşlarda isteklerinin hemen karşılanmamasına anlayış göstermeye başlar. O artık, kendi dışındaki dünyanın da bazı kurallarının olduğunu, diğer insanların da hak ve isteklere sahip olduğunu farkına varır ve sabretmeyi, beklemeyi öğrenir (Yavuzer, 2011).

3) *5-6 Yaşta Sosyal Gelişim:* Beş yaş çocuğu, günlük işlerini tek başına yapmaya başlar ve bağımsızlığı artar. Bunun sonucunda da yetişkin desteğine eskisi kadar ihtiyaç duymaz. İnatçılığı eskisine göre azalır ve söz dinlemeye başlar. Diğer insanlarla etkileşiminde sürekli kendini merkeze alıp ben diyen çocukta biz kavramı gelişmeye başlamaktadır. Saldırgan ve kavgacı tavırları gittikçe azalırken, kendisini diğerleriyle kıyaslayabildiği için kendisinden daha güçsüz çocuklara koruyucu davranmakta ve başkalarına yardımcı olmaktan hoşlanmaktadır (Çağdaş, 2015).

Beş yaşındaki çocuk, yeteneklerini iyi bir şekilde kullanmak ister; hak etmiş olduğu sorumluluğa ve ödüllere sahip olmak hoşuna gider. Ayrıca yaşadığı topluma uyumu başarılı bir şekilde gerçekleştirir (Yavuzer, 2011). Grup oyunları oynar ve oyundaki kurallara uyar. Oyunlarda kendisi de söz sahibi olup istediği kuralları koyabilir. Bu oyunlarda grup lideri olmak çok hoşuna gider. Çevresindeki insanları taklit etmekten hoşlanır. Kendi haklarını savunur ve başkalarının haklarına saygılı davranmak için çaba gösterir. Toplumsal kuralları öğrenir (Kandır, 2004).

Çocuğun altıncı yaşı ilkokula geçiş öncesi sosyalleşmenin önemli yönlerinin görüldüğü bir yaştır. Bu yaş itibarıyla başlayan arkadaşlık becerileri arkadaş edinme ile

kendini göstermektedir. Çocuklar arkadaşlığı devam ettirme konusunda isteklilik göstermekte, bu nedenle de sorun çözmeye, iyi geçinmeye çabalamaktadır (Gülay ve Akman, 2009). Beş yaşındaki ilişkilerinde uyumlu, sakin ve rahat davranışlar sergileyen çocuklar bu yaşın ortalarında değişmekte, davranışlarında hareketlilikler ve uyumsuzluklar dikkat çekmektedir (Oktay, 2007).

Bireyin kendi iç dünyasını etkileyen unsurlar ile dış çevrenin bireyde oluşturduğu etkinin haz ya da acı türünden göstergelerde dışa yansımaya duygu denir. Duyguların bireyin davranışları üzerindeki etkisi şiddetine, sürekliliğine, ve kalıcılığına bağlı olarak değişmektedir. Birey yaptığı etkinlikleri tüm hayatı boyunca duygularıyla gerçekleştirmektedir. Yaşadığı çevredeki varlıklarla kurduğu etkileşim yoluyla haz ya da acının miktarı da duygu yeğinliğini oluşturmaktadır (Başal, 2012). Duygular insan olmanın en önemli unsuru olmakla birlikte toplumsal hayata uyumda önemli bir yeri vardır. Duygular farklı olaylar ve deneyimlere bağlı olarak ortaya çıkmakta, belli bir olayda aynı duyguları hissetmeyenlerin tepkileri değişebilmektedir (San Bayhan ve Artan, 2012).

Duygusal gelişim çocuğun duygularını fark etmesi, bu yolla kendini tanıması, yapması ve yapmaması gereken şeyleri bilmesi, yaşadığı olaylarda nasıl davranması gerektiğini bilerek duyguları üzerindeki kontrolünü arttırması, bunun sonucunda kendi duygularıyla çevrenin istekleri ve beklentileri arasındaki dengeyi kurabilmesi olarak tanımlanmaktadır (Kandır, 2004). Duygusal gelişim, birçok gelişim alanı ile ilişki içerisinde. Çocukların iki yaşından sonra dil gelişimleri ilerlemekte ve buna bağlı olarak kelime hazneleri genişlemektedir. Bu nedenle çocuklar bu yaşlarda duygularını daha iyi ifade etmektedirler (San Bayhan ve Artan, 2012). Ayrıca hayal gücü, anımsama ve unutma gibi bilişsel fonksiyonların gelişimi duygusal davranışları etkilemektedir. Duygusal davranışın olgunlaşmasının temelini iç salgı bezlerindeki gelişim oluşturmaktadır. Yaşamın ilk yılları duygusal gelişim açısından önemli bir yere sahiptir (Yavuzer, 2011).

Çocuklar bebeklikten başlayarak kendilerinin bakımı ve beslenmesiyle ilgilenen, onlara sevgi ve ilgi gösteren kişilerle duygusal ilişki kurmaktadır. Bu ilişkinin kalitesi, almış oldukları bakım hizmetleri, edindikleri bağımsızlık duygusu ile diğerlerine duydukları güvenin duygusal açıdan daha sağlıklı olmalarındaki önemi büyüktür. Çevresinden ilgi, şefkat gören ve ihtiyaçları karşılanan çocuklar olumlu ve duyarlı bireyler olarak yetişirler (Ataç, 1995; Gander ve Gandiner, 2015).

1) *0-2 Yaşta Duygusal Gelişim:* Yenidoğan bebekler, doğum ile birlikte çevredeki insanların duygularıyla karşılaşmaktadırlar. Zaman geçtikçe onların duygularını algılamakta ve ona uygun tepkide bulunmaktadırlar. Ayrıca başkalarının duygusal ifadelerini gözlemleyebilmekte, ağlayan bir bebekle birlikte ağlayarak başkalarının duygusal ifadelerini taklit edebildiklerini göstermektedirler (Hay ve Demetrio, 1998). Yenidoğanlar, mutsuz olduklarını bağırarak, ağlayarak, ellerini, kollarını hareket ettirirerek ve vücutlarını gererek açıkça hissettirmektedirler. Bebeklerin en zor anlaşılan duygusu mutluluklarıdır. Özellikle yaşamın ilk aylarında insanların sesini duyduklarında ve kucağa alındıklarında sessizleşmektedirler. Ancak zamanla insanlara gülmekte, uzanarak ve ses çıkararak daha fazla tepki vermeye başlamaktadırlar (San Bayhan ve Artan, 2012).

Bebekler yaşamlarının ilk üç-dört ayında görüş alanındaki her türlü nesneyi veya kendisini kucağına alan kişileri ayırt etmeden tepki göstermektedirler. Bu tepkilerinin nedeni, ihtiyaçlarını giderecek olan kişilerin yanına gelmesini sağlamaktır. Üç-beş ay arasında bebeğin tepkileri ayırt edici bir hal almaya başlamaktadır. Sürekli gördüğü ve tanıdığı kişilere alışır, tepkileri de olumlu hale gelir. Çocuk bir yaşına geldiğinde anne ve babasına geliştirdiği duygusal bağı kardeşlere, dedeye, anneanneye ve bakıcıya da geliştirir (Avcı, 2007). Bir yaş çocuğu duygusal yönden oldukça mutludur, ayrıca yabancı kişilerden de eskisi gibi korkmaz. Kendisiyle vakit geçirmek isteyen yetişkinlere korkmadan yaklaşmaktadır. İki yaşın ortasında olumsuz davranış biçimlerinin arttığı görülmektedir. Bu durum gelişimin olağan bir seyridir ve çocuğun değişen şartlara ayak uydurmak için çaresizliğini dile getirmesi olarak yorumlanabilir (Oktay, 2007)

2) *3-4 Yaşta Duygusal Gelişim:* Duygusal gelişim sürecine konuşmanın dahil olması ile duygusal gelişimin boyutu değişmektedir. Çocuklar iki buçuk yaş ile beraber öfke, üzüntü, korku, heyecan, mutluluk gibi farklı kavramları konuşma sırasında cümlelerinde kullanmaktadırlar (Erden, 2012). Üç yaş çocuğu iki yaş çocuğu ile kıyaslandığında daha sakin, uyumlu ve işbirlikçidir. Ebeveynlerine bazı işlerde yardımcı olmak ister ve bu yardım sonucunda takdir edilmek hoşuna gider. Çevresindeki insanların duygularının farkına varmaya başlar; sevilme, takdir edilmek ve onaylanmak ister. Bunlar olumlu benlik algısının temelini oluşturmaktadır (Gülay ve Akman, 2009).

Üç yaş çocuğu yaşam deneyimlerine ve geçen zamana bağlı olarak dengeli bir bireye dönüşmekte ve olumlu davranışlar sergilemeye başlamaktadır. Ancak hala varlığından söz edilecek aniden öfkelenmeler genelde kişiden çok eşyalara yönelmiştir. Gün içerisinde yaşadığı olaylar ve korkular çocuğun uykusunda korkulu rüyalar görmesi şeklinde etkisini

sürdürebilmektedir (Yavuzer, 2015). Bu yaş çocuğu, gece duyulan sesler, karanlık odalar, yılanlar, büyük hayvanlar, ebeveynlerinden ayrı kalma korkularını sıklıkla hissederler (San Bayhan ve Artan, 2012).

Üç- dört yaşından itibaren çocukların genel olarak öfkelenme nedenleri, çocuğun arkadaşlarıyla veya kardeşiyle tartışması, bir eşyasını ya da oyuncağını paylaşamaması, yetişkinle çatışma sorunları yaşamasıdır. Dört yaşına geldiğinde özellikle öfke belirtisi olan bağırma veya tepinme gibi tepkisel davranışların yerini; öfke yaratan kişiye suratını asma, çevresindeki kişilerle küsme, isteklerini kabul ettirmede dolaylı direniş gösterme gibi ılımlı davranışlar almaktadır (Başal, 2012).

3) 5-6 Yaşta Duygusal Gelişim: Beş-altı yaşlarında çocuğun duygusal tepkileri daha bilinçli bir hale gelir. Çocuklar mutlu oldukları anlarda gülerek, mutsuz ve başarısız oldukları anlarda ağlayarak duygularını ifade ederler. Bu dönemde yaşlarından dolayı duygu kontrolünün gelişmesine bağlı olarak ağlama sıklığı ile çabuk ağlamalar azalmaktadır (Kandır, 2004). Çocuğun tedirginlik ve küskünlük gösterdiği zamanlar olsa da bu tür davranışlar sıklıkla çocuğun yorgun, hasta veya uykusuz olduğu zamanlarda ortaya çıkar (Oktay, 2007). Beş yaş çocuğu akranlarıyla ve kendisinden yaşça büyük bireylerle kolay bir şekilde iletişim içerisine girer. Onlarla kurduğu ilişkilerinde başarılı ve mutludur. Ama bazen toplum içerisinde olumsuz da davranabilir. Hem bedeniyle hem de sözel olarak saldırganlık gösterebilir.

Altıncı yaşla birlikte çocukta olumsuz duyguların ve kararsızlığın gelişimi dikkati çekmektedir. Bu dönem hırsızlardan, cadılardan ve hayaletlerden korkmanın ortaya çıktığı, dinlenen öykülerin, masalların ve izlenen filmlerin çocukları fazlasıyla etkileyebildiği bir dönemdir. Ayrıca gördüğü rüyaları ayrıntılı bir şekilde anlatabildiği için anne babanın kendisine yardımcı olması kolaylaşır (Oktay, 2007; Yavuzer, 2015). Bu dönemde arkadaşlarının duygularını paylaşır, onlarla eğlenmekten ve onlara espri yapmaktan keyif alır. Grup içerisindeki başarıya paralel olarak liderlik rolünü üstlenebilir. Çevresindeki diğer insanların duygu ve düşüncelerini dikkate alırken kendisi için söylenen olumlu veya olumsuz fikirler onun için anlamlıdır (Kandır, 2004)

2.1.1. Okul Öncesi Eğitimi: 0-6 yaş aralığını kapsayan okul öncesi eğitim, çocukların tüm gelişimlerini toplumun kültürel değerlerine uygun olarak gerçekleştirmeye çalışır; çocukların düşünce süreçlerini desteklemek ve algı düzeylerini artırarak ve duygularını geliştirerek yaratıcılıklarını geliştirmek; çocuklara ulusal, manevi, insani ve kültürel değerlere

bağıllık aşılacak; öğrencilerin kendilerini doğru ifade etmelerini ve bağımsızlık kazanmalarını sağlayan sistemli bir eğitim sürecidir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2013).

Okul öncesi eğitim; Kurumlarda ve ailelerde verilen eğitimlerle sosyal-duygusal, zihinsel, fiziksel, psikomotor ve dil gelişiminin büyük ölçüde tamamlandığı ve kişiliğin kazanıldığı bir eğitim ve gelişim süreci olarak tanımlanmaktadır. Bir çocuğun doğduğu andan temel eğitimin başlangıcına ve daha sonraki yaşamında önemli bir rol oynamaktadır (Aral, Kandır ve Yaşar, 2000).

Gelişimin büyük ve önemli bir kısmı hayatın ilk yıllarında tamamlanmaktadır. Çocukların kişiliklerinin büyük oranda tamamlandığı ve bütün gelişim alanlarının önemli ölçüde geliştiği dönem okul öncesi dönemdir. Çocuk kendini ve çevrelerini keşfederek öğrenir ve kendini tanıdıkça neler yapabileceğini fark eder. Çocuk potansiyelini keşfettikçe de olumlu bir çevre imkanının olması önem arz eder. Dolayısıyla çocuğun ilk sosyal ortamı olan ailesine çok önemli görevler düşmektedir. İlerleyen yıllarda aile ile sınırlı olan bu desteğe okul da katılır. Bu şekilde okul-aile-çocuk olarak verimli bir iletişim ortamı oluşturulursa, çocuğun gelişimindeki çevresel faktörler olumlu etki yaratır. Çocuğun hayata iyi bir şekilde hazırlanabilmesi için gelişim gereksinimlerinin karşılanması, temel alışkanlıkları edinmesi gerekmektedir. Nitelikli bir okul öncesi eğitim çocuklara bu imkânı sunar ve geleceklerinin büyük ölçüde şekillenmesine olanak sağlar (Canbeldek, 2015).

Çocukların bireysel olarak gelişim gösterdiği, temel alışkanlıklarını edindiği ve topluma uyum sağladığı aynı zamanda hayata hazırlık yaptığı dönemdir. Dünyada okul öncesi eğitimin öneminin farkına varılması ve yaygınlaşmasında çocukların erken yaşta çevreyi ve öğrenmeyi deneyimlemeleri ve bu deneyimlerin çocuğun gelişim alanlarına katkı yapması önemli bir etkidir (Feyman, 2006). Bloom'un araştırmasına göre, 17 yaşından önce zihinsel gelişimin %50'si 4 yaşında, %30'u 4-8 yaşlarında ve %20'si 8-17 yaşlarında gerçekleşir. Bu bilgiler ışığında çocuk yetiştirmede ilk yılların önemi çok değerlidir ve bu dönemde çocuğun yetenek ve becerilerinin gelişmesi için doğru becerilerle yönlendirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak iyi planlanmış ve sistemli bir okul öncesi eğitim ile mümkündür (Poyraz, 2003). Çocuklar öğrenme deneyimlerini çevrelerini gözlemleyerek, insanlarla iletişim kurarak ve yaşantılarını kullanarak sağlar. Kaliteli eğitim veren bir okul öncesi eğitim kurumunda çocuklar resim yaparak, açık-kapalı ortamlarda oyun oynayarak, kitap incelemeleri yaparak, bitki ve hayvanlar ile ilgilenerek vb. çeşitli etkinlikler ile hayatı keşfederler (Ebabil, 2015).

Okul öncesi dönem, çocuğun gelişiminin hızlandığı dönemdir. Bu yıllarda verilen eğitim, büyük ölçüde çocuğun geleceğini şekillendirir. Okul öncesi eğitim çocuğun sosyalleşme sürecinde çok önemli bir aşamadır ve bu eğitim çocuğun gelişimine, yaşına, bireysel özelliklerine ve ihtiyaçlarına uygun olarak verilmelidir. Erken çocukluk eğitiminin çocuğa, aileye ve topluma fayda sağlayacağı tartışılmaz bir gerçektir. Bu bilgilerden yola çıkarak her çocuğun mümkün olan en erken yaşta eğitim alması gerektiği fikri doğmuştur. Toplumu oluşturan 0-6 yaş arasındaki kişilerin gelişimi okul öncesi dönemde başlamakta ve okul öncesi eğitim tüm toplumu etkilemektedir. İnsanlar ne kadar iyi ve eğitilmiş olursa refah seviyeleri de o kadar yüksek olacaktır. Eğitim ülke ekonomisine katkıda bulunur ve birlikte üreten insan sayısını artırır. Aynı zamanda okul öncesi eğitim bu bireylerde oluşan değer yargılarını güçlü bir şekilde etkilemektedir. Kaliteli bir erken çocukluk eğitimi ile çocuklar daha başarılı, iyi vatandaşlar olacak ve gelecekte daha az suçla karşı karşıya kalacaklardır (Camlan ve Tarr-Whelan, 2005).

Bu dönem çocukların temel kavramları ve bilişsel süreç becerilerini kazandıkları deneyim dolu bir dönemdir. Bu deneyimlerle birlikte bilginin yapı taşları olarak nitelendirilen kavramların oluşması için uygun ortamlar oluşmaktadır. Okul öncesi dönemde kazanılan bu kavramlar ilerleyen dönemde çocukların soyut düşünme becerilerinin gelişmesinde etkili rol oynayan soyut bilimsel kavramları öğrenmelerinde etkili olacaktır. Erken çocukluk dönemindeki yetersiz bakım ve etkileşim, çocuğun hayatının geri kalan kısmı için çok önemlidir. Çocukların okula başladıkları dönemde kendilerini huzurlu hissetmeleri öğrenmeye hazır olma sürecini olumlu etkilemektedir. Gelişmiş toplumlarda okul öncesine yapılan yatırım en kazançlı yatırım olarak algılanmaktadır. Sebebi ise bu dönemde çocuklara verilen kaliteli eğitimin ileriki dönemdeki eğitim-öğretim maliyetini düşürecek olmasıdır. Örneğin, sosyal beceri ve yetkinliklerinin farkında olan, iyi karakterli, hayata pozitif bakan ve vicdan sahibi kişilerin yetiştirilmesi, ileride ortaya çıkabilecek olası sosyal sorunları en aza indirecek ve daha başarılı insanlar ortaya çıkacaktır (Kıldan, 2012).

Araştırmadan elde edilen sonuçlar okul öncesi eğitimin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Okul öncesi dönem çocuğun gelişim temellerinin atıldığı en önemli dönemdir. Bu temel ne kadar kaliteli ve doğru atılırsa çocuklar motor gelişimi, dil gelişimi, sosyalduygusal denge kurma, öz bakım becerisi gibi birçok gelişim özellikleri bu dönemde en hızlı şekilde geliştirebilir. Okul öncesi eğitim çocuk için büyük bir anlam ifade eden, kendisi ve dış çevresi hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayan bir süreç olarak kabul edilmektedir.

2.2. Empati Kavramı

En genel anlamıyla empati, kişinin kendini başka bir kişinin yerine koyması, onun duygularını hissetmesi ve bu durumu başka bir kişiye açıklaması sonucunda başka bir kişinin duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlama sürecidir (Dökmen, 1987).

Empatiyi araştıran ve analiz eden pek çok bilim insanı varken, empati denilince akla gelen ilk isim hümanist psikolog ve Müşteri Hizmetleri Merkezi'nin kurucusu Carl Rogers'tır. Rogers, empatiyi terapinin başarısının temeli olarak tanımlar. Bu empatidir; Terapistler danışanlarına "olumsuz-olumlu" bir bakış açısıyla baktıklarında, danışanların etkili ve verimli dinlediklerini, duyarlı ve doğru geri bildirimde bulunduklarını belirtmişlerdir (Dökmen, 2017). Rogers empatiyi "yumuşak bir yaşam tarzı" olarak tanımlar ve yalnızca kendine güvenen insanların başka bir kişinin saçma dünyasına girip istedikleri zaman kolayca geri dönebileceğini savunur (Rogers, 1983). Rogers'a göre (Dökmen, 2017) empati, olaylara ve durumlara başka bir kişinin bakış açısından bakma, kendini başka birinin yerine koyma, başka bir kişinin duygu ve düşüncelerini tam olarak anlama ve deneyimleme sürecidir (Dökmen,2017).

Empatiyi oluşturan, insanların karşısındaki bireyler ile özdeşim kurabilmesi ve karşısındaki bireyin deneyim ettiği hisleri taklit etmesidir. İnsanların karşısındakilerin duygu ve düşüncelerini anlamasını böylece yeni görüş, duygu ve düşünceler üretilmesine katkı sağlamaktır. Empati sayesinde insanlar, karşılıklı etkileşim ve iletişimde bulundukları insanların öznel dünyalarına girerek, onların duygu ve düşüncelerini anlayıp anlam yükleyebilmektedirler. Bundan dolayı empati, "içe bakış süreci" olarak ifade edilmektedir (Özcan, 2002).

Empati aracılığıyla insanlar arasında yakınlık oluşmakta, etkili iletişim ve etkileşim kurulmakta ve sosyal destek düzeylerinde artış sağlanmaktadır. Empati kurarak iletişime geçen insanların kendilerinde bulunan değer yargılarının daha yüksek, sorunlu yaşantılara yaklaşımları daha sakin ve yapıcı olmaktadır. Empatik yaklaşım sergileyen bireyler kurmuş oldukları etkili iletişim ve etkileşim sayesinde farklı bakış açlarına sahip olmakta ve yaşamış oldukları zorlu ve sıkıntılı süreçler karşısında problem çözme becerilerin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Yetişen, 2018).

Günlük yaşamda empatinin bazı kazanımları vardır (Alçay, 2009). Bunlar;

- Empati, öncelikle bireyleri birbirine yakınlaştırır, iletişimin ve etkileşimin sağlıklı olmasını sağlar.

- İnsanların sosyal gelişimine katkıda bulunur.
- Diğer bireylerin yaşadıkları durumları kolay anlamamızı sağlar.
- Empati, hoşgörüyü artırır.
- İnsanlara iletişim, ileri düzeyde farkındalık ve sosyal anlaşma becerisi kazandırır.

Empati konusunda yapılan diğer tanımlar ise şu şekildedir;

Eisenberg ve Strayer empatiyi, bir insanın duygusal durumundan kaynaklı olarak, onun duygusuna benzeyen tepkiler göstermesi olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg ve Strayer, 1990).

Davis'e göre ise empati, kişinin başkasının gözünden gözlemlediği deneyimlerine tepkilerdir (Davis, 1983).

Hoffman ise empatiyi, kişinin kendi durumundan ziyade karşısındaki kişinin durumuna uygun olan duygusal tepki vermesidir (Hoffman, 1990).

Empati, kişinin kendisini başka bir kişinin yerine koyması ve o kişinin bilişsel ve duygusal olarak hissettiği ve düşündüğünü, onun ne hissettiğini genel olarak yaşamış olduklarını anlamlandırma becerisi olarak tanımlanmaktadır (Worthington ve Wade, 1999).

Budak'a (2009) göre empati, insanların çevresinde bulunan diğer bireylerin düşünce ve hislerini tarafsız bir anlayış neticesinde değerlendirdiği ve değerlendirme sonucunda bunları zihninde canlandırma becerisine empati denir.

2.2.1. Empatinin Tanımı ve Tarihçesi: Empati, günümüz kavram haritasına gelinceye kadar tanımlama noktasında üç ayrı başlık altında geçtiği söylenebilir. Bilişsel tanımlamada 1960'lı yıllarında sonlarında kullanılan bir kavram olarak bireyin, karşısındakini bilmesi, kendini karşısındakinin yerine koyarak kişinin özellikleri hakkında bilgi sahibi olması manasında kullanılmıştır. Duygusal bir kavram niteliği taşıması ise 1960'lı yıllarda fark edildiği benimsenerek, karşısındaki bireyin hissettiği duyguların benzerini hissetmek, karşıdaki kişi gibi hissetmek olarak anlamlandırılmıştır. 1970'lerde ise birinin belirli bir duygusunu anlamaya ve bu duyguya uygun bir karşılık vermeye "empati" denilmiştir (Onay, Egüz, Ünal, 2015).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde duygudaş olma kelimesi ile açıkladığı Empati kavramı Almancada kullanılan "Einfühlung" kelimesi, "kendini içinde bir his/hissetmek" ayrıca Yunancada kullanılan "empatpeia" kelimelerinin bir araya gelmesi ile türediği anlaşılmaktadır (Dökmen, 2017). Empati kavramı ile ilgili yapılan tüm araştırmalar incelendiğinde sıklıkla

isini duyacağımız, çalışmalarıyla varoluşçu-insancı yaklaşımının ve hümanistik psikoloji ekolünün öncülerinden olan Rogers çıkmaktadır. Empati mevcut durumdan öte süreç merkezli ve empatiyi kendinin farkında olan, karşıdaki bireyin duygu dünyasına girince kendi olabilecek ve empati süreci bittiği vakit iradesi ile ve dilediği zaman diliminde kendi özüne dönüş yapabilen bireyler empati kavramını gerçeği ile hayatlarına uyarlamış olurlar. Empatik olmanın belli bir karmaşık süreci olduğu bununla birlikte sorumluluk yükleyici, güçlü; ancak zorlukla anlaşılabilen bir varoluş şeklidir (Rogers, 1983).

Yüz yıldan uzun bir süre önce Titchener empati terimini kullandığından beri, empati işe alım sürecinin bir parçası olan süreçler ve ürünler için bir şemsiye terim olarak kullanılmıştır. Empati bazen başkalarıyla ilişki kurma konusundaki kendi deneyimi bazen de empati ve duygusal birbirinin yerine kullanılır (Wiske, 1986). Empati, deneyim paylaşımı, zihin algısı ve zihinselleştirme gibi birbiriyle ilişkili ancak farklı bileşenlerden oluşan çok yönlü bir yapıdır (Zaki, 2014).

Empati, Yunanca'dan İngilizce'ye geçişindeki süreçte: Yunanca'da "iç sezileri hissetme" anlamına gelen empatheia terimi, ilk defa estetik kuramcıları nezdinde 'bir kimsenin kişiye özel, öz deneyimini anlama ve algılama yeteneği' amaçlı kullanılmıştır (Goleman,2019). Empati, kişinin kendini tanıması, anlaması ve anlama yeteneği, başkalarının duygularını deneyimlemesi olarak tanımlanır. Empati doğru iletişim kurmakla birlikte kişinin duygularını iletişim sürecinde doğru anlayıp özdeşim kurmadan duygularını yorumlamaktır. Empati, diğer kişinin nasıl hissettiğini anlamaktan, satış ve yönetim becerilerinden sevgi ilişkilerine ve ebeveynliğe, insanların acısını paylaşmaktan eylemlerin sinyallerini vermeye kadar birçok farklı alanda bulunabilir (Goleman, 2019).

Sempati; başkalarının duygusal tepkilerini anlama yeteneği, birçok insan gibi yöneticilerin de sahip olması gereken temel özelliklerden biridir (Halpern, 2003). Sosyal bilimlerin önemli bir alanı olan empati birçok kişi tarafından tanımlanmıştır. Dökmen (2017), empatiyi "kişinin duygu ve düşüncelerini doğru anlaması, kendini başkasının yerine koyması" olarak tanımlar (Dökmen, 2017).

Rogers ise empatiyi "başka bir kişinin bakış açısından olaylara bakma, o kişinin duygularını doğru anlama ve anladığını aktarma süreci" olarak tanımlamaktadır (Dökmen, 2017). Empati, bir nesneye kendi bakış açısından bakabilme yeteneği olarak tanımlanabilir (Typhoon, 2011). Barrett-Lennard empatiyi "başka birinin iç dünyasıyla bağlantı kurma fikri" olarak tanımlar (Barrett-Lennard, 1981). Özetleyecek olursak empati; karşımızdaki bireyin

duygularını anlama yetisi kadar bu yeti ile birlikte duygularını anladığını aktarma manasına gelmektedir. Empatinin bir başka tanımı da "bir kişinin başka bir kişinin duygularını anlama ve paylaşma yeteneği" olarak tanımlanmaktadır. Weiner ise empatiyi “bir başkasının ihtiyaçlarını ve duygularını onların ayakta kalmasını sağlayarak anlama yeteneği” olarak tanımlamaktadır (Gülseren, 2001). Kişi empati kurarak kendi fikirlerini ve doğrularını bir kenara bırakır ve empati kurduğu kişiyi anlamaya ve hissetmeye başlamaktadır (Özbek, 2005).

Bugün "empati" denilince akla Carl Rogers ve konuyla ilgili araştırmaları geliyor. Psikoterapi alanında empatik iletişim becerileriyle tanınan Rogers'ın adı empati kavramıyla neredeyse eş anlamlıdır (Dökmen, 2017). Meslek hayatı boyunca empatiyi farklı şekillerde tanımlayan Rogers'ın 1970'lerdeki empati anlayışı, günümüzde çoğu insanın hemfikir olduğu bir tanıma dönüşmüştür. Belirli bir niteliğe sahip olmayan söz konusu tanım şu şekildedir: Kendini bir başkasının yerine koyma ve olaylara onun bakış açısından bakmanın yanı sıra, duygularını ve duygularını doğru anlama sürecidir (Rogers, 1970, aktaran Dökmen, 2014)

Dökmen'e göre, bir kimsenin empati kurabilmesi için üç öğeden söz edilebilir:

a) Empati kuracak kişi, kendisini karşısındakinin yerine koymalı, olaylara onun bakış açısı ile bakmalı yani kişi karşısındakinin fenomenolojik alanına girebilmeli, olay ve durumlara o kişinin yerine geçerek onun gözleriyle bakabilmeliyiz. Karşımızdaki bireyin rolüne girerek kısa bir süre o rolde kalmalı ve o rolden çıkarak kendi rolümüze geçmeliyiz aksi halde özdeşim veya sempati duyma durumu yaşanabilir ki bu kavramlar empatiden farklı kavramlardır.

b) Empatinin kurulabilmesi için karşımızdaki kişinin duygu ve düşüncelerini doğru anlamalıyız sadece duygu veya sadece düşünce empatisi kurmak yeterli değildir. Bu da empatinin bilişsel ve duyuşsal iki bileşenin olduğunu göstermektedir.

c) Karşımızdaki bireyle empati kurmamızdaki açıklık kendisine onu anladığımızı belirtmemiz ile empati süreci oluşmuş olur. Sadece anlamak ile empati kurulmuş sayılmayız dönüt vermek de gereklidir (7, 2012).

Empati, 19. Yüzyıl sonlarında “Einfühlung” kelimesi olarak Alman estetikçiler tarafından ilk olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sanat eleştirmeni Edgar Wind ise empatinin 1873 senesinde estetik psikolojisi ve biçim algısının tartışıldığı bir toplantıda ilk kez Robert Vischer tarafından kullanıldığını ifade etmiştir (Wispe, 1990). Vischer'e göre empati, ruhun ve vücut formunun bir obje içinde bilinçsizce yansımasıdır (Vischer, 1994). Wind, Vischer'in

Einfühlung teorisinin özünü oluşturduğunu ve kendisinin de bir sanat tarihçisi olmasından dolayı fikirlerinin geniş bir kesim tarafından kabul edilmektedir (Wispe, 1990).

Günümüzde kullanılan empatinin ilk atalarından olan 19. Yüzyılın sonlarında yaşamış olan Rudolp Lotz ve Wilhelm Wundt tarafından içinde hissetmek anlamında olan “Einfühlung” terimi ortaya atılmıştır. Sonradan Lipps bu kavramı kişiler arasındaki ilişkileri karşılıklı olarak birbirlerini anlama olarak ifade etmiştir. Lipps’e göre Einfühlung, herhangi bir nesne ile hayali olarak bütünlük kazandığı bir iç gözlem yöntemidir. Einfühlung, bir kişinin kendini karşısındaki bir kişiye veya nesneye yansıtmayı, o nesneyi de kendi içinde hissetmesi, o nesneyle bütünlük oluşturması, o nesneyi anlaması, onunla birlikte karşılıklı hislerin oluşması fakat bunları yaparken kendi benliğini kaybetmesi olarak da tanımlanmaktadır (Harrington, 2001).

Titchener emitolojiye ilgisi olması, Lipps tarafından kullanılan Einfühlung terimi Yunanca’daki empathia terimini de içine katarak İngilizce diline empathy olarak çevrilmiştir. İngilizce empathy kelimesi Yunanca’daki empathia teriminden biraz farklıdır. Yunan dilinde “em” içine “patheia” ise algılama anlamına gelmektedir. Titcher’e göre kişi, analog mantık yürütme yöntemiyle başkasının bilincini bilmesi mümkün değildir. İnsanlar bunu yalnızca içsel kinestetik taklit yöntemiyle yani empati yoluyla yapabilir. Yani başka bir deyişle, kişi fiziksel taklit yöntemiyle başka birinin sıkıntısını kendi içinde hissetmesinden meydana gelmektedir. Titchener, empatiyi iki farklı şekilde ifade etmiştir. Bunlar; duygusunu bilme ve sosyobilişsel bütünlüktür (Wispe, 1990).

Empati fikri 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar hemen her yerde kullanılmıştır. Zamanla farklı isimler altında kullanılması ve sosyal bilimler alanında kullanılmasına rağmen kişilerin karşısındakinin bilincini bilmesindeki neden empati sorusunun güncelliğini korumasını sağlamıştır. Örnek olarak Mead, yazılarında empatiden söz etmemesine rağmen rol alma ve perspektif alma gibi empatinin süreçlerinden bahsetmiştir. 1937 yılında yayınlanan kitapta Allport, Lipps tarafından kullanılmış olan bilginin 3 boyutundan söz etmiştir. Burada anlatılmaya çalışılan karşımızdaki bireyin bireysel özelliğinin veya kişiselliğinin bağımsız olarak dış bakış açısından ziyade hem katılanın hem de gözlem yapan bireylerin konumlarından kavranma durumudur (Barrett ve Barrett, 1981).

Empati çalışmalarında alanın öncüleri arasında gösterilen Adler, İngiliz bir yazarın cümlelerine atıf yaparak “bir başkasının gözleri ile görmek, bir başkasının kulaklarıyla

işitmek ve bir başkasının kalbi ile hissetmek” sözü ile sosyal ilgi ve sosyal duygu kavramlarının temelini oluşturmaktadır (Barrett ve Barrett, 1981).

Carl Rogers empati çalışmaları yapanlardan en önemlilerden bir diğer isimdir. Rogers, empatiyi iki farklı şekilde tanımlamaktadır. Empati, “birinin içsel referans çevresini doğru algılamak” ve “onun duygusal unsurlarını ve anlamlarını o kimse kendisi imiş gibi yaşamak” ve bu “mış gibi” olma şartını mutlaka sağlamaktır (Rogers, 1983).

Empati üzerine çalışma yapmış olan bir diğer isim ise Hoffman’dır. Hoffman daha çok empatinin gelişimi ve tanımına odaklanmıştır. Ona göre empati erken bebeklik döneminde bile gözlemlenebileceği ve empatinin bilişsel, duygusal ve güdüsel olmak üzere 3 ögesinin bulunduğunu ifade etmektedir (Dökmen, 1988).

Yapmış olduğu çalışmalarla empati kavramına büyük katkıları olan bir diğer isim Davis’tir. Davis empatinin tek boyutlu olarak anlaşılmasından ziyade çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmasından yanadır. Bundan dolayı empatiyi en genel anlamda bir bireyin gözlenebilen yaşantısına karşı gösterilen bireysel reaksiyonlar olarak tanımlamaktadır. Empatinin bir dizi yapılar bütünü olarak görülmesi, empatinin çok boyutlu bir yapı olmasının altında yatan nedendir. Empatinin yapıları, bakış açısı alma (perspective taking), empatik ilgi (empathic concern), kişisel sıkıntı/stres (personel distress) ve hayal gücü (fantasy) dir. Bu yapılar empatinin genel tanımıyla uyum göstermektedir. Empatinin çok boyutlu yapısını savunan Davis “dispositional empati” terimi ile empatiyi tanımlamakta ve empatinin doğuştan gelen bir özellik olduğunu savunmaktadır (Marshall, Hudson, Jones ve Fernandez, 1995).

2.2.2.Empatinin Bileşenleri: Bir bireyle sağlıklı ve etkili empatik iletişim kurabilmek için ilk olarak o bireyin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlamak gerekmektedir. Empati kurulan kişinin sadece duygularını veya sadece düşüncelerini anlamak yeterli değildir. Aynı empati tanımında olduğu gibi empatinin bileşenleri konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi araştırmacı empatinin bilişsel, duygusal ve güdüsel yönüne odaklanırken, kimi araştırmacılar ise sadece bilişsel, bazıları da sadece duygusal yönüne odaklanmaktadır (Dökmen, 2017).

1909 yılından itibaren ki tarihi süreçte psikoloji ve psikiyatri biliminde kullanılmaya başlanmasından sonra empati kavramı ve bileşenleri 3 aşama ele alındığı bilinmektedir. Bu aşamalar:

1. Aşama: Empati 1950 yılının sonuna kadar bilişsel bir kavram olarak görülmüştür. Ayrıca empati ölçümü kişilik özellikleri ile ele alınmıştır.

2. Aşama: 1960 yılının başından itibaren empatinin bilişsel boyutunun yanında duygusal boyutu da ele alınmıştır.

3. Aşama: 1970’li yıllara gelindiğinde ise bir insanın duygularını anlamaya ve anladığını karşısındaki kişiye geri bildirimde bulunmaya “empati” denilmiştir. Yani empatinin hem bilişsel hem de duygusal yönünün olduğunu ifade etmişlerdir (Uluğ, 2014).

1970 yılından sonra da empatinin bileşenleri hakkında araştırmalar yapılmaya devam edilmiştir. Empatinin birden fazla boyutunun olduğunu vurgulayan ilk kişi Feshbach’dır. Onun dışında çok sayıda araştırmacı da empatinin birden fazla boyutunun olduğunu ifade edip bazen bilişsel bazen de duygusal boyutta tepkiler verilebildiğini ifade etmektedir (Brems, 1988).

Empatinin bileşenleri konusunda alanyazında birbirlerine yakın görüşler yer almaktadır. Örnek olarak Hoffman, empatinin bilişsel, duygusal ve güdüsel olmak üzere 3 bileşeni olduğunu ifade ederken, Kurdek ve Rodgon ise bilişsel perspektif, duygusal ve güdüsel perspektif alma olarak 3 bileşeninden söz etmektedirler. Fakat günümüzde kabul görmüş empatinin 4 ana bileşeni bulunmaktadır (Özodaşık, 2009).

2.2.2.1.Bilişsel Empati: Bilişsel empati, bir bireyin karşısındaki bireyin rolünü üstlenerek, o kişinin nasıl hissettiğini tam anlamıyla anlamaktır. Bu boyutta insanların duygularını anlama ve onların bakış açılarıyla hareket etmekten ziyade karşısındaki bireylerin duygularını bilişsel olarak anlamayı sağlar (Feshbach ve Feshbach, 1982). Bu bileşende karşısındaki insanların hislerini yaşamaktan çok bu hislerin bilişsel olarak ne ifade ettiğini anlamlandırması durumudur. Başka bir anlatımla karşısındaki kişinin özel olarak psikolojilerini ve hislerini anlamayı içerir (Alver, 2003). Daha basit bir anlatımla bireyin karşısındaki kişinin duygusal durumunu doğru olarak anlama ve değerlendirme, farklı bir ifadeyle de kişinin yaşadığı olayları onun bakış açısıyla ele alabilme anlamını taşıyan bilişsel empati özellikle de bireylerin sosyal işlevselliğinde etkinlik göstermektedir (Smith, 2006).

Bireylerin duygularının zihinsel olarak algılanması ve anlamlandırma hususunda yeterli düzeyde olduğu ancak karşısındaki kişilerin duygularını yaşama ve hissetme durumunun olmadığı bir empati bileşeni olarak da tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2003). Bilişsel empati kuramını ilk ortaya atan kişi Mead’dır. Ona göre bilişsel empati, rol alma ve bakış açısı süreçlerinden oluşmaktadır. Bu süreçte benmerkezci yaklaşım ağır basmaktadır. Mead tarafından yapılan bu tanımlamalar neticesinde empatinin tanımlanmasında zihinsel süreçlerin

varlığı kabul görmüştür. Bakış açısı ve benmerkezci yaklaşım bilişsel sürecin oluşmasında önemli iki unsur olarak görülmektedir (Akçalı, 1991; Öner, 2001).

2.2.2.2.Duygusal Empati: Duygusal empati, karşıdaki bireyin yaşadığı duyguyu hissetme ve karşıdaki bireyin duygu durumuna en uygun tepkiyi verebilmektir (DeKemp, Overbeek, de Wied, Engels, Scholte, 2007). Bu empati türünde insanların ailelerine, akrabalarına, arkadaşlarına ve yabancı kişilere karşı fedakâr bir şekilde davranış sergileyebilmesi için insanları hem güldürmesi hem bu bunun yanında ahlaki açıdan önemi oldukça fazladır. Hatta literatürde duygusal empatinin şiddetinin bastırılmasında önemli rol üstlendiği ifade edilmektedir. Bu empati türünün bilişsel empatiden farkı bir günlük bebeklerin bile duygusal empati duyarlılığına sahip oldukları ifade edilmektedir (Smith, 2006).

Bu empati sürecinde duygusal öğelerin yer almaması duygusal empati sürecini insanların toplumsal hareketlerinden meydana gelen bir yaklaşım biçimi olarak sınırlandırır. Bundan dolayı duygusal öğeler duygusal empati sürecinde oldukça öneme sahip bileşenler olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2003).

İnsanların yüz ifadeleri ve ses tonları gibi bazı uyarıcılar, onların duygularını doğru olarak hissedebilmemize ve içinde bulundukları duruma uygun tepki vermemize yardımcı olmaktadır. Fakat bu tür ipuçları yeterli olmayabilir ve bireylerin duygularını hissetmekte zorlanabiliriz. Böyle durumlarda ise başkalarının gözünden olaylara bakma yani perspektif alma becerisi kullanılmaktadır. İnsanlar karşısındaki kişilerin duygularını ve hislerini anlama becerisi psiko-sosyal entegrasyonu olumlu olarak etkilerken, empatik eğilimlerin yetersiz olması psiko-sosyal entegrasyonu olumsuz olarak etkilemektedir. Yeterli empati kurma yetisi bulunmadığı durumlarda akran istismarları, cinsel suçlar, çocuk istismarları ve benzeri suçlarla ilişkili olabilir. Bunun yanında sosyal olmayan bireyler karşısındaki bireyin hislerini anlayamamakta ve empati kurmada yetersiz kalabilmektedirler (Kaya ve Siyez, 2010).

2.2.2.3.Algısal Empati: Algısal bileşenler empati kurmanın ilk adımını oluşturmaktadır. Empati yapacak birey, karşısındakini dikkatle izlemeli, bireyin hareketlerini, ses tonunu, içeriğini, sözlerini ve zamanlamaya ait tüm imalara dikkat etmelidir. Bunları dikkatli bir şekilde yerine getirdikten sonra empati kuran bireyin bilişsel ve duygusal süreçleri anlaşılması mümkündür (Yılmaz, 2003).

2.2.2.4.Bildirişimsel Empati: Bildirişimsel empati, empati sürecinde olan bildirimsel öğeler, bilişsel ve duygusal öğeler neticesinde elde edilen deneyimin etkileşim

içinde oldukları kişiye aktarılması olarak açıklanabilmektedir. Empati kuran kişi, etkileşim halinde olduğu kişinin duygu ve hislerini anlama, anlamlandırma ve elde ettiği sonuçları direkt olarak karşısındaki bireye aktarabilme becerisine sahip olmalıdır (Oner, 2001). Bu bileşen kısaca bilişsel ve duygusal bileşenler sürecindeki deneyimleri karşıdaki kişilere aktarılması olarak ifade edilebilir. Yapılan araştırmalar neticesinde empatinin bildirişim ögesi gençlik döneminde önemli derecede artış kaydettiği görülmektedir (Goldstein ve Michaels, 1985). Günlük hayatta karşımızdakinin duygu ve düşüncelerini tam anlamıyla anlasak bile, anladıklarımızı o kişiye anlatmazsak, empati kurma süreci tamamlanmamış olur (Özodaişik, 2009).

2.2.3.Empatiye Benzer Kavramlar : Empati kavramı sıklıkla kullanılan bazı kavramlar ile karıştırılabilmektedir. Empati ile karıştırılabilecek bazı kavramlar aşağıda verilmektedir.

2.2.3.1.Taklit: Taklit, başka bir insanın veya topluluğun davranışlarını isteyerek veya bilmeden kopyalama veya alışkanlığı sürecidir. Yeteneklerimizin, ilgi ve tutumlarımızın, davranışlarımızın, sosyal geleneklerimizin çoğunda belirli bir rolü olan önemli öğrenme biçimlerindendir (Budak, 2009).

2.2.3.2.Özdeşleşme: Özdeşleşmede kişinin farklı biri gibi olması ve farklı bir kişi gibi tutum ve davranış sergileme durumu olmaktadır. Burada birey kendi benliği yerine başka bir kişinin benliğini kullanır. Özdeşleşmede iki farklı kişi aynı benlikte yer almaktayken, empatide iki farklı benlik ayrı olarak bulunmaktadır (Uğur, 2007). Yapısal olarak özdeşleşmeye baktığımızda bireyin kendisini başkasına göre şekillendirdiği bilinçdışı bir durumdur. Bu da özdeşleşmenin bireyin başka biri olma sürecinde güçlü bir his oluşturma isteğinden kaynaklanmaktadır. Özdeşleşme ve empati kavramlarına bakıldığında, kalıcılık, derinlik ve yoğunluk unsurlarından kaynaklı bazı farklılıklar bulunmaktadır (Yılmaz, 2003).

Empatide kişi kendi benliğiyle empati kurduğu kişinin benliğini ayrı tutarken, özdeşleşmede kişi kendi ideallerine uygun birini seçip onu taklit etme yoluna gitmektedir. Yani özdeşleşmede benlikler arası bütünleşme varken, empatide ise bu tür bir mekanizma bulunmamaktadır (Uluğ, 2014).

2.2.3.3.Sempati: Empati ile en çok karıştırılan kavramlardan biri de sempati kavramıdır. Sempati kelimesi eski Yunancadan “sympatheia” teriminden İngilizceye “sympathy” olarak geçmiş ve birisiyle acı çekme anlamına gelmektedir. Empatinin “ile hissetmek” biçiminde kullanılması empati ile sempatinin karışmasına neden olmaktadır

(Gülseren, 2001). Sempatı, başka birinin duygularının yaşam koşullarının veya hislerinin bizdeki karşılık bulma hassasiyetidir (Thompson, 1983). Empati ise, karşıdaki bireyin sıkıntılarını, acısını ve hislerini anlama ve onların duygularını paylaşma yetisi olarak görülür (Budak, 2009).

Literatürde empati ve sempati arasında olumlu ilişkinin olduğu ve empati düzeyi yüksek olan kişilerin sempati düzeylerinin de olumlu olduğu tespit edilmiştir (Kapıkıran, 2009; Valiente vd. 2004).

2.2.3.4.İçtenlik: Empati ve içtenlik kavramları birbirlerine oldukça yakın ilişki içindedirler. Empati karşıdaki kişinin iç dünyasına girip bunu kendi içinde yaşama durumu iken içtenlik ise bu durumda bireyin kendi yaşam tarzını algılamak için çaba göstermesidir. Empati ve içtenlik de tıpkı sempatide olduğu gibi birbirlerinden tamamen kopmamakta hatta birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak tanımlanmaktadırlar (Akkoyun, 1982; Çelik, 2008). İçtenlik empatinin ön şartlarından biri olarak tanımlanmaktadır (Katman, 2010).

2.2.4. Empatinin Aşamalı Sınıflandırması: Empatinin 3 temel basamağı vardır (Dökmen, 2017). Bunlar; “onlar aşaması”, “ben aşaması” ve “sen aşaması” olarak adlandırılmıştır.

Onlar Basamağı: Bu basamakta empatik tepkimede bulunan bireyin kendisine anlattığı problemler üzerinde kafa yormadığı, sorunun sahibinin duygu ve düşüncelerini umursamadığı, hatta onların duygu ve düşüncelerinin dışında kendi duygu ve düşüncelerini de ifade etmediği görülür. Sorunun muhatabı olan birey geri bildirimde bulunurken ortamda olmayan üçüncü kişiler yani toplum adına yaptığı ifade edilir.

Ben Basamağı: Bu aşamadaki birey, benmerkezci bir tutum takınarak, kendisine bir sorunla gelen kişiyi anlayıp problemleriyle ilgilenmekten ziyade, bu kişileri eleştirip onlara akıl verme gibi davranışlar sergilerler. Hatta bazı durumlarda kişilerin sorunlarıyla ilgilenmeyip kendi sorunlarını anlatırlar.

Sen Basamağı: Bu basamakta ilk iki basamağın aksine empatik tepkide bulunan birey karşıdaki sorunları olan kişinin rolüne girip olaylara onun bakış açısıyla bakar. Yani burada başka kişilerine ve kendisinin düşüncelerini ve sorunlarını anlatmaz. Doğrudan karşıdakiinin duygu ve düşüncelerine odaklanır ve hislerini anlar (Dökmen, 1998).

Dökmen (1998) bu 3 temel basamağı 16 basamağa ayırmıştır. Bunlar:

- Senin sorunların karşısında diğer insanlar nasıl hisseder.

- Eleştiri, dinleyenler sorun sahibini kendi görüşleri bakımından eleştirir.
- Akıl verme, karşısında olan bireylere akıl verip onlara yapılması gerekleri söyler.
- Teşhis, kendisine gelen kişilerin sorunlarına teşhis koyar “fazla kafana takıyorsun” gibi.
- Bende de var, aynı sorunlarla kendisinin de uğraştığını söyleyip anlatır.
- Benim duygularım, sorunları sözle veya davranışla açıklar “mutlu oldum, üzgünüm gibi.
- Destekleme, karşı taraftaki kişiye destek olduğunu söyler.
- Soruna odaklanma, anlatılan sorunu irdeleyip onunla ilgili sorular sorar.
- Tekrarlama, dinlemiş olduğu konuları yansıtmış olur.
- Derin duyguları anlama, empatinin en verimli olduğu basamaktır. Kişi kendisini karşıdaki bireyin yerine koyarak, onun ifade ettiği bütün duygu ve düşüncelerin farkına varır ve onu karşısındaki kişiye anlatır.

2.2.5.Empatinin Yararları: Empati kavramı psikolojik terimden daha öte doğal olan bir etkileşim sürecini ifade etmektedir. Bu süreç insanlara çok fayda sağlamanın yanında hem empati kuran hem de empati kurduğu kişiler açısından da önemlidir (Dökmen, 2017).

Empati becerisi yüksek olan insanların sinirlilik, önemseme, acıma, kırgınlık, iletişim becerileri ve farkındalık düzeylerini kontrol altına alabilmede oldukça başarılı oldukları için diğer kişiler tarafından daha çok sevilmektedir (Barnett, 1990).

2.2.6.Empatinin Gelişimi: Empatinin bebeklik, çocukluk ve gençlik dönemleri süreçleri olmak üzere üç gelişim dönemi bulunmaktadır.

2.2.6.1.Bebeklik Dönemi: Bebekler 1 yaşından sonra kendilerini ayırıştırıp bağımsız bir fiziksel varlık olduklarını keşfederler. Empati düzeyleri yüksek olan çocukların düşük olanlara göre kendi öz kontrol mekanizmaları, içsel motivasyon düzeyleri ve prososyal davranış gösterme eğilimlerinin daha iyi olduğu ifade edilmektedir (Miller ve Haar, 1997). Bebek davranışları üzerinde anne ve babaların kuvvetli etkisi olduğu bilinmektedir. Bir diğer gerçek ise, bebeklerin anne ve baba üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduklarıdır (Plutchik, 1990).

Bebeklerin ifadelerinden yetişkinler üzerinde derin bir duygusal etkiye sahip oldukları ve bunların duygusal olarak gözle görülür bir şekilde hissedildiği bilinmektedir. Dahası bu hareketler, bebeklerin yetişkinlerden karşılık görmesi duyuşsal olarak da onları

etkilemektedir. Bebeğin bakımıyla ilgilenen kişi ile bebekler arasındaki ifadeler, empatik olarak karşılıklı kontrolün ilk belirtiler olduğu söylenmektedir (Trevvarthen, 1984).

2.2.6.2.Çocukluk Dönemi: Bebeklik döneminin ardından çocuklar fiziksel olarak herkesle aynı olmadıklarının farkına varırlar. Ama iç dünyalarında ise henüz bu ayrımı yapamamaktadırlar. Çevrelerinde olup biten her şeyin kendinde olanlarla aynı olduğunu zanneder ve ona göre tepki verir ve böylece duygusal olarak bir his oluşur. Bu duygusal his ise empatinin ilk aşaması olarak görülür. Fakat empatinin ilk koşulu karşıdaki kişinin hislerini ve nedenlerini anlamayı gerekli kılmaktadır. Çocuklardaki bu tepkinin sebebi 2-3 yaşlarından başlayıp geç çocukluk dönemine kadar devam eden ve git gide artan karışıklarda rol alma yeteneklerinin devreye girmeleridir (Dacey ve Travers, 1996).

Çocukluk döneminin ileri evresinde 10-12 yaş grubundaki çocukların empati duygularını tanıdıkları kişiler dışındaki kişilere de yaydığı bilinmektedir. Çocuklar bu dönemde hiç tanımadıkları kişilere karşı empati duyabilir ve dünya meseleleri hakkında düşünebilir (Shapiro, 2000).

2.2.6.3.Ergenlik Dönem: Ergenlik dönemi, ergen ve anne babaların arasındaki bağların koptuğu bir dönem değil, anne-baba ve ergenler arasında ilişkilerin yeniden gözden geçirilip düzenlendiği dönemdir (Bowlby, 1982). Bundan dolayı ergenlerin isteğine uygun olarak destekte bulunmak ve onlarla etkili iletişim kurabilmek ergenlerin psikolojilerinin sağlığı açısından oldukça önemlidir. Bunun için ergenler bağımsızlaştıkça anne ve babalarında aynı oranda baskıcı ve kontrollü tutumlarını azaltmaları gerekmektedir. Ergenin kimlik oluşumunda başarılı olmak için onların deneyim kazanacakları ve bağımsızlık kazanmalarına imkan tanıyacak empatik davranışlarda bulunulmalıdır (Crain, 1987).

Anne ve babaların ergenleri olumlu desteklemeleri ergenin arkadaşları ve sosyal çevreleri ile birlikte olumlu ilişkiler geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Empatik anlayışın geliştirilmesinin önündeki sorunların erken tespit edilmesi, empatik eğilim düzeylerinin erken yaşta fark edilmesi ve buna uygun müdahalelerde bulunulması oldukça önem arz etmektedir (Kaya ve Siyez, 2010).

2.2.7.Empatik Eğilim: Empatik eğilim, insanların empati yapabilme potansiyelini gösterir ve empati yapılan kişinin duygusal durumunu anlama ve onu hissetme becerisi, yardımcı olma isteği olarak tanımlanır. Yüksek empatik eğilim düzeyine sahip kişilerin daha yardımsever oldukları bilinmektedir. İnsanların günlük hayatlarında yardımsever olma düzeyini belirleyen empatik eğilim davranışın kazandırılması oldukça uzun bir süreç

gerektirmektedir. Empatik eğilimi ve iletişimi yüksek olan bireylerin etrafındaki kişilerle güçlü empati kurması beklenmektedir (Yiğitbaş, Deveci, Açık, Ozan, Oğuzöncül, 2013).

Empatik eğilim düzeyi yüksek olan bireylerin empatik becerilerinin de yüksek olduğu bilinmektedir. Empatik eğilime sahip olmak dikkat, bellek, farkındalık ve yaratıcılık gibi bilişsel süreçleri de gerektirğinden bu özellikleri taşıyan bireylerin öğrenmeleri kolaylaşmakta ve akademik başarı düzeyleri de artmaktadır (Öz, 1998).

Empatik eğilimi yüksek olan bireylerin empatik eğilimi gelişmemiş olan bireylere göre içsel mekanizmaları, duygusal tepki ve kontrol mekanizmalarının daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. İnsanların karşılıklı etkileşim süreçlerinde özellikle ikili ilişkilerde empati kavramı oldukça önemlidir. İnsanların hem karşılarındaki hem de kendi duygularını anlamlandırabilmeleri, karşılıklı olarak sağlam ve sağlıklı ilişkilerin kurulmasına katkı sağlamaktadır. Dahası empatik eğilimin, pozitif davranış değişimini de sağladığı için bireylerin saldırgan davranışlarını azalttığı bilinmektedir (Önder ve Gülay, 2007; Topcu, Erdur-Baker, Çapa Aydın, 2010).

Empatik becerilerle ilgili literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi çalışmalarda empatik beceriler ve empatik eğilimlerin eğitim aracılığıyla kazandırılacağı ifade edilirken, bazı çalışmalarda ise empatik becerilerin doğuştan gelen bir beceri olduğu ifade edilmektedir (Kahraman ve Akgun, 2008).

Empatik eğilimin, bireylerin aileleri tarafından yeteri kadar desteklenmediği durumlarda daha düşük seviyede olduğu ve bu bireylerin daha saldırgan bir davranış sergiledikleri görülmektedir (DeKemp ve diğerleri 2007).

2.3.Duygu Kavramı

İnsan yaşamının bir gerçeği olan duygu (emotion) sözcüğünün kökeni 1579 yılına ve Fransızca “émouvoir” kelimesine dayanmakta ve karıştırmak anlamına gelmektedir (Dixon, 2003). Türkçe’de ‘duygu’ Ahmet Vefik Paşa tarafından 1876 yılında hazırlanan ilk Türkçe’den Türkçe’ye çeviri sözlükte malumat, haber, his ve idrak gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Türk Dil Kurumu (2020) güncel sözlükte ise duygu, duyular yoluyla algılama, his, belirli, olay, nesne veya kişilerin insanın iç dünyasında yarattığı izlenim, önsezi, nesneleri veya olayları ahlaki ve estetik yönden değerlendirme becerisi, bireyin kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik gibi farklı anlamlara sahiptir. Birey yaşamı boyunca çok sayıda duyguyu farklı zamanlarda ve farklı yoğunluklarda yaşar. Bu duyguların bir kısmı bireyde hoş etkiler uyandırırken bazıları ise nahoş etkiler oluşturmaktadır. İlgili alan yazında

araştırmacıların üzerinde hemfikir oldukları bir duygu tanımı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, farklı kuramsal bakış açılarına dayanan bilim insanları, duyguların niteliği ya da özülü ilgili çok sayıda tanım yapmışlardır (Arnold, 1960; Campos, Campos ve Barrett, 1989; Cole ve diğerleri, 2004; Darwin, 1872; Izard, 1992; Lang, 1968). Örneğin, Lazarus (1993) duyguları çevre ile devam eden ilişkilerden gelen uyaranlara verilen psikofizyolojik tepkiler olarak tanımlamıştır. Bir başka tanıma göre ise duygu, dışsal ya da içsel bir olay ya da durumda bireyin yaşantısal, davranışsal ve nörobiyolojik sistemlerini kapsayan belirli tepki eğilimleri tetiklendiğinde ortaya çıkan bir olgudur (Gross, Richards ve John, 2006; Gross ve Thompson, 2006). Bu tanım ve yaklaşımların aralarındaki farklılıklar, duyguların işlevlerini incelemede yeni bakış açılarını sunması bakımından önemli bir yere sahiptir.

Duygularla ilişkili olduğu ifade edilen hatta zaman zaman duygularla karıştırılan bazı kavramlar vardır, fakat bu kavramlar duygularla aynı anlama gelmemektedir. Bu kavramlar; duygulanım (affect) ve duygudurumdur (mood). Duygulanım ve duygu çeşitli bağlamlarda birbirinin yerine kullanılıyor olsa da (Zajonc, 1984), duygulanım duygunun yaşantısal bileşeni olarak kabul edilmektedir (Buck, 1993). Gross (1998), duygulanım kavramını duyguyla ilişkili diğer kavramların bir üst kategorisi olarak ifade etmiştir. Duygudurum ile duygu da birbirinden farklı kavramlardır. Frijda (2009), duygudurumun genel olarak dünyayla ilgili özgül/spesifik olmayan duygulanım durumları olarak tanımlanmasının uygun olacağını belirtmektedir. Başka bir deyişle, duygudurum daha uzun süre devam eder ve çoğu zaman duygulara göre bağlamsal uyaranlardan daha az etkilenir, bu da daha geniş davranışsal tepki eğilimlerine yol açmaktadır (Kringelbach ve Phillips, 2014). Son olarak Frenzel ve Stephens (2013), bu iki kavram arasındaki ayrımı “Nasıl hissediyorsunuz?” veya “Nasılsınız?” sorularına verdikleri cevaplarla örneklemiştir. Yukarıdaki sorulara verilebilecek olası cevaplar arasında “Kendimi iyi hissediyorum”, “Keyifsiz hissediyorum”; “Kendimle gurur duyuyorum” veya “Amanda'ya kızgıyım” gibi cevaplar olduğunu ifade etmişlerdir. Bu cevaplara dayanarak, ilk iki ifadenin duygudurum hallerine örnek olduğunu, son ikisinde ise daha özgül duygusal yaşantılara değinildiğini vurgulamışlardır.

2.3.1.Duyguların Yapısı: Duyguların yapısı ve boyutlarına ilişkin alanyazında birbirinden farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Araştırmacıların üzerinde hemfikir olduğu nokta; duyguların organizma için önemli olan uyaranlara verilen bir tepki olduğu ve duyguların çoklu bileşenlerden oluşan karmaşık bir süreç olduğudur. Bower'ın (1981) ağ kuramına göre; duygular, düşünceler, duyumlar ve davranışsal eğilimler, sinir ağlarında birbirleriyle bağlantılıdır. Böylece, bir sürecin harekete geçmesi diğerlerini harekete

geçirmektedir. Ağ modeli, fizyolojik süreçleri ve bilişsel içeriği etkinleştirmek için genellikle duygusal tetikleme kullanmaktadır (Bower, 1981; Bower ve Forgas, 2000). Bu noktada, duyguların mı önce geldiği, yoksa bilişlerin mi duygulara yol açtığı sorusu gündeme gelmektedir. Zajonc (1980), yeni ya da tehdit edici uyaranlardan kaygılanmanın, bilinçli bir farkındalık olmadan hemen gerçekleşebileceğini ve duygusal bir tepkinin harekete geçmesinden sonra uyaranlara ilişkin değerlendirmelerin yapılabileceğini öne sürmüştür. Bu konuda yapılan araştırmalar, duyguların uyarılmasının, yargılama, karar verme, algılama, dikkat ve bellek gibi tüm bilişsel süreçleri (Forgas ve Bower, 1987), yapılan atıfları ve açıklayıcı süreçleri (Forgas ve Locke, 2005) etkilediğini göstermektedir. Lazarus (1982) ise bu görüşün aksine, Zajonc (1980) tarafından ifade edilen bilinçli süreçlerle bilişsel süreçlerin birbirinden farklı olduğunu vurgulayarak, bir durumun/olayın değerlendirilmesinin duygusal tepkilerle sonuçlandığını ve bilişlerin duyguya göre zamansal önceliğe sahip olduğunu öne sürmüştür (Lazarus ve Folkman, 1984).

Scherer (1982) bileşen süreci modelinde duyguların beş bileşenin bütünleşmesiyle oluştuğunu ifade etmektedir. Bu bileşenler; bilişsel bileşen (değerlendirme), öznel duygu bileşeni (duygusal yaşantı), nörofizyolojik bileşen (bedensel belirtiler), motor ifade bileşeni (yüz ve ses ifadeleri) ve motivasyonel bileşendir (eylem eğilimleri) (Scherer, 2005). Izard da (1992) benzer şekilde duygunun nöral, ifade edici ve bilinçli yaşantısal düzeylerde birbiriyle ilişkili bir süreçler kümesi olduğunu ifade etmiştir. Buna göre nöral süreçler, merkezi yapıları (örneğin, talamoamigdala yolu), hormonları ve nörotransmitterleri içermektedir. İfadeler yüz, ses, beden duruşu, jest ve mimiklerle ilgili eylemleri kapsamaktadır. Bilinçli yaşantısal süreçler ise, duygu ve hissetme durumlarından oluşmaktadır. Bu bileşen süreçleri bir duygu sistemi olarak görülmektedir. Birkaç ayrı duygu sistemi, genel duygu sistemini oluşturmaktadır (Izard ve Tomkins, 1966).

Gross ve Thompson (2006), duygusal tepkilerin prototipik birçok özelliği olduğunu ifade etmiştir. Yaşanan duygular içsel veya dışsal faktörlerin neden olduğu psikolojik bir durumla başlamaktadır. Duygusal tepkilerin oluşması için dışsal veya içsel olayların kişinin dikkatini çekmesi gerekmektedir. Olay ve durumlar, dikkat çekici olmalarının yanı sıra, yakınlıkları, değerleri ve hedefe uygunluklarına karar vermek için kişi tarafından değerlendirilmektedir. Bir diğer özellik ise değerlendirmenin harekete geçirdiği tepkidir. Gross (2006), insanların duyguları deneyimlemelerine rağmen, onları her zaman eyleme dökmediklerini, yani duygusal tepki eğilimi ile gerçekleştirilen davranışın farklı olabildiğini iddia etmiştir. Eylem eğilimleri düzenlenebilir veya niteliği değiştirilebilir bir özellik

sahiptir. Duygusal tepkileri ortaya çıkarmak için son şekli veren ise eylem eğilimleridir. Ancak bu süreç bir kez başladığında; duygusal tepkiler mutlak sabit ve kaçınılmaz bir yol izlememekte, geliştirilebilir bir yapı sergilemektedirler. Tüm bu modeller incelendiğinde duygusal yaşantıların içsel veya dışsal uyaranlarla harekete geçirilen bilişsel, nörofizyolojik, motor ve davranışsal yapıları barındıran karmaşık bir süreç olduğu ifade edilebilir.

2.3.2. Duyguların İşlevleri: Duyguların insan yaşamında ilişkisel, bilişsel, davranışsal ve fizyolojik birçok işlevi bulunmaktadır. Duyguların en temel işlevi hayatta kalmayı sağlamasıdır. Uyum sağlayıcı işlevleri göz önüne alındığında, duygular, insanın evrimi sırasında hayatta kalması için önemli bir rol oynamıştır. Kişi hayatta kalabilmek, davranışını değiştirmek ve dünyaya uyum sağlayabilmek için duygusal bir yaşantıya ihtiyaç duymaktadır. Evrimsel yaklaşıma göre duygular insanın çevreye uyumunu ve hayatta kalmasını sağlamıştır (Elliott ve Greenberg, 2007). Özellikle kaygı, korku ve öfke gibi nahoş duygular, birey yeni ya da tehlikeli bir uyaranla karşı karşıya kaldığında onu uyararak hayatta kalması için tepki vermesini sağlamaktadır (Barkow, Cosmides ve Tooby, 1995; Nesse, 2000; Nesse ve Ellsworth, 2009). Bu nedenle insanın yaşadığı duyguları anlaması ve bu konuda farkındalık geliştirmesi, işlevsel bir uyum olarak görülmüştür. Ancak, insanın evrimleşmesiyle birlikte duygular da değişim geçirmiştir. Birincil, ikincil ve aracı duygular ortaya çıkmış, bu duygular bireyin kendisi ve çevresiyle ilgili yeni farkındalıklar kazanmasını sağlamıştır (Greenberg, 2004).

Duyguların davranışsal, motor ve fizyolojik tepkileri düzenlemede, karar vermeyi teşvik etmede, önemli olaylar için belleği güçlendirmede ve kişiler arası etkileşimleri düzenlemedeki önemi, çağdaş duygu yaklaşımları tarafından da vurgulanmaktadır (Gross ve Thompson, 2006). Çevresel uyaranların değerlendirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan duygular belirli bilişsel, davranışsal ve fizyolojik tepkilerle kendini göstermektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, duygular davranışsal ve fizyolojik sistemleri içeren koordineli bir dizi tepkiyi tetiklemektedir. Duygular kişinin fizyolojik, davranışsal, yaşantısal ve bilişsel tepkilerini koordine etmekte, düzenlemekte; düşünce ve eylem için motivasyon sağlamaktadır (Izard, 2002; John ve Gross, 2004; Keltner ve Kring, 1998; Lopes ve diğerleri, 2005). Benzer şekilde, Kring ve Sloan (2009), duyguların öznel yaşantı, davranış ve periferik fizyoloji alanları arasındaki uyuma katkıda bulunan tepkileri organize edebileceğini ifade ederek duyguların koordinasyon işlevine vurgu yapmışlardır.

Mizaç ve kişilik özellikleri için temel yapılardan biri olarak görülen duygular, kişilerin hedeflerine ulaşmasında önemli işlevlere sahiptir. Duygular kişi ile hedefleri arasındaki

mesafeyi gösteren uyarı sistemleri gibidir. Bu bağlamda duygular hedeflerin ulaşılabilirliğine göre farklılaşmakta, kişi hedeflerine yaklaştığında, mutluluk ve sevinç gibi hoş duygular, amaçlarından ve planlarından saptığında ise üzüntü ve öfke gibi nahoş duygular yaşamaktadır (Keltner ve Kring, 1998). Bu noktada duyguların önemli bir işlevi ortaya çıkmaktadır. Duygular, kişinin önceliklerini, plan ve hedeflerine göre düzenleme ve hedefleri takip etme konusunda kişinin etkinliğini arttırma gibi uyum sağlayıcı işlevlere sahiptir (Frijda, 1988; Gross, 2013).

Karar verme süreçlerinde duyguların kişi için önemli işlevleri vardır. Öncelikle duygular kişinin yaşamında neyin önemli olduğunu bilmesine yardım eder. Bu konuda Bechara ve Damasio (2000) duyguları kişiye istediği şeyi söyleyen somatik işaretler olarak isimlendirmiştir. Ayrıca, duygular çevrenin talepleriyle daha etkili başa çıkma konusunda kişiye yardım ederek onu hazırlamaktadır (Bechara, Damasio ve Damasio, 2000). Duygular karar verme sürecinde alternatifleri değerlendirme, bir değişiklik yapma ya da bir şeyler yapma konusunda motive olma ve ihtiyaçları anlatma açısından da kişiler için işlevsel bir role sahiptir (Bechara ve Damasio, 2000). Duygular kişinin çevresindeki insanlarla kurduğu ilişkilerde de önemli işlevlere sahiptir. Çevreyle ilişki kurmak için adım atma, kurulan ilişkileri sürdürme veya ilişkileri sonlandırmada duygular önemli bir belirleyicidir (Campos ve diğerleri, 1994). Frijda (1986) kişiler arası ilişkilerde, duyguların kişinin içsel durumu ve davranışsal amaçları hakkında başkalarına bilgi verdiğini, kişinin de aynı yolla diğerleriyle ilgili bilgi edinebildiğini ifade etmiştir. Duygular aracılığıyla yapılan böyle bir bilgi alışverişi, kişiler arası ilişkiler için temel oluşturmaktadır.

Kişiler farklı zamanlarda, farklı olay/durumlara karşı farklı yoğunluk ve sürelerde hoş veya nahoş çok sayıda duygu yaşamaktadırlar. Duygular, kişinin hayatında her zaman uyum sağlayıcı bir role sahip olmayabilir. Duygular insanlar için genellikle işlevsel özelliklere sahiptir ancak bazen yıkıcı da olabilmektedirler (Gross, Richards, John, 2006; Gros ve Thompson, 2006). Kişiler duyguların yıkıcı yönleriyle baş edebilmek için, yaşadıkları duyguların niteliğini, yoğunluğunu ve süresini, zamanlamasını, deneyimleme ve ifade etme biçimlerini etkilemeye ve değiştirmeye çalışmaktadırlar, bir diğer ifadeyle duygularını düzenlemeye çalışmaktadırlar (Kring ve Sloan, 2009; Mauss ve diğerleri, 2007). Duyguları etkili şekilde düzenlemenin, kişilerin duyguların olası yıkıcı etkileriyle karşılaşmaması ve baş edebilmesi, böylelikle işlevselliğinin devam etmesi, sosyal ve yakın ilişkilerinin zarar görmemesi için önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

2.3.3.Duyguların Sınıflandırılması: Normal bir gelişim sürecine sahip tüm insanlar aynı temel duygulara sahiptir. Duygular, farklı durumlara ve deneyimlere tepki olarak gelişirler. Ayrıca, aynı olay için her insan farklı duygular yaşayabilir ve farklı tepki verebilir. Örneğin ağlamak oldukça güçlü bir duygusal tepkidir, ancak bazı durumlarda mutluluğu yansıtırken bazı durumlarda ise üzüntüyü yansıtır (Berk, 2013). Duygular, insan varlığı için en önemli unsurlar arasında yer alır. Yapılan araştırmalar sonucunda, ilkel duyguların yaşamı sürdürebilmek için önemli işlevleri olan evrimsel bir geçmişi olabileceği, primatlarda dahil olmak üzere insanlar için evrensel olduğu kanısına varılmıştır (Berk, 2013; Ersan, 2017). Araştırmalara göre insanların yaşadığı duygular dört temel duygu tarafından belirlenmekte: mutluluk, öfke, üzüntü ve korku. Araştırmacılara göre şaşkınlık duygusu korku alanında, iğrenme duygusu ise öfke alanındadır (Jack ve ark., 2014).

2.3.3.1.Mutluluk

Mutluluk, literatürde "öznel iyi oluş" kavramıyla çok yakından kullanılmaktadır. İnsan yaşamının altında yatan olumlu duygular bir ifade oluşturur. Bu olumlu duygu şeması, mutluluktan kastedilenin coşku, tatmin, haz, haz ve neşe gibi duygularla ilgili olduğunu savunur (Holder, 2012). Goleman (2019) mutlu duyguya haz olarak değer vermekte ve haz, coşku, neşe, rahatlama, memnuniyet, gurur, eğlence, heyecan ve memnuniyet ile yakın bir ilişki kurduğunu bildirmektedir.

Mutluluk, insanların duygusal, sosyal, fiziksel, zihinsel ve cinsel ihtiyaçlarını dengeli bir şekilde karşılamak için yaşadıkları yoğun duyguların ifadesi olarak tanımlanmaktadır. Literatürde mutluluğun tanımı tartışılrsa da genel olarak yukarıda bahsedilen durumlarla ilişkili olarak kullanıldığı kabul edilmektedir (Prosen ve Smrtnik Vitulić, 2018). Başka bir deyişle mutluluk, olumlu, arzu edilen durumlar, iyi şanslar ve memnuniyet yaratan bir rahatlama duygusu olarak tanımlanabilir (Steptoe, 2019).

2.3.3.2.Öfke

Bir çocuğun öfkeli ruh hali, doğumdan itibaren gelişim sürecinin tüm aşamalarında sıklıkla meydana gelen duygusal bir tepkidir. Çocukların erken yaşta edindikleri bu duygu, güçlü bir hayal kırıklığı ya da acı duygusundan oluşur. Normal bir duygu olan öfke, düşük düzeyde tatminsizlik veya yoğun öfke ile ilişkili olarak gelişebilir (Lee ve DiGiuseppe, 2018). Çocukların öfke düzeyi, belirli durumlarda gelişen olaylar, deneyimler, düşünceler, duygular, tutumlar ve davranışlardan etkilenir. (Prosen ve Smrtnik Vitulich, 2018). Çocuk, aile

üyelerinden öfkeyi deneyimlemeyi ve onunla başa çıkmayı öğrenir (Chaplin ve diğerleri, 2017).

Bir kişi, kendisi veya başka bir değerli kişi için şimdiki, geçmişteki veya gelecekteki algılanan bir tehdit durumuna öfkesini ifade edebilir. Öfke duygusu “karşılanmayan arzular ve ihtiyaçlara ve istenmeyen sonuçlara duygusal bir tepkidir”. Öfke, onu tetikleyen bağlamlar açısından tanımlanabilir (Chaplin ve diğerleri, 2017). Öfke, hayal kırıklığı, içerleme, duygusal veya fiziksel travma, zulüm, hayal kırıklığı, doğrudan veya dolaylı saldırı gibi çeşitli olayların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Diğer bütün duygular gibi, öfke de doğal olarak gelişen evrensel bir durumdur. Öfke ifadesi ve doğal olarak kontrolü büyük önem taşımaktadır. Yapıcı olarak belirtilen öfke, kişiler arası ilişkileri ve etkileşimleri olumlu yönde etkilediği için sağlıklı olarak tanımlanır. Ayrıca öfke duygusu kontrolden çıkarsa kişinin yaşamına, ilişkilerine ve çevresine ciddi zararlar vererek yıkıcılığa neden olabilir. Öfkeyi kontrol etmek, kişinin hiç öfke yaşamadığı anlamına gelmez. Kişilerin öfkesini doğru biçimde ve uygun bir dille ifade etmesi ve bu ifadeyi kendinde bir beceri olarak geliştirmesi beklenir (Ersan, 2017).

2.3.3.3. Üzüntü

Üzücü duygunun ifadesi, bir kişi için hayati önem taşıyan temel duygudur. Üzüntünün biçimi ve yoğunluğu bireysel ve kültürler arasında farklılıklar göstermektedir (Lopez-Duran ve diğerleri, 2013). Üzüntü patolojik olarak etkilendiğinde depresyona neden olabilir (Goleman, 2019). Üzüntü, “kişinin olmasını istediği veya istemediği bir şeyin olmaması nedeniyle ruhun yaşadığı endişe” olarak tanımlanmaktadır. Mutsuzluk, acı, keder, melankoli, can sıkıntısı, neşesizlik, kendine acıma, umutsuzluk ve yalnızlık gibi kavramlar üzgün bir duyguyu ifade etmek için birlikte değerlendirilir (Morris ve diğerleri, 2011).

2.3.3.4. Korku

Korku duygunun ifadesi, bireyin hayatta kalmasını ve genetik yapıyı evrensel olarak gelecek nesillere taşıması nedeniyle hayatın devamlılığı bakımından önemli bir göreve sahiptir. Genel olarak bakıldığında korku duygusu; evrim sürecinde bir neslin devamını tehdit edebilecek olgulara karşı geliştirilen koruma sistemini çalıştırır (Zantinge ve diğerleri 2019). Korku duygunun ifadesi, kişinin tehdit algıladığı olay veya nesneye karşı olan tepkisidir. Kişinin kendisini fizyolojik ve psikolojik bir duruma karşı savunduğu doğal bir tepki olarak tanımlanır (Chaplin ve Aldao, 2013).

Zamanın evrenselliğinde, belirli bir düzeyde "korku" hayatta kalmamızı sağlar. Hayatı devam ettirmek için gerekli olan korku duygusu ile hayatı çekilmez kılan korkuyu ayırt etmek

özellikle önemlidir. Kişi, yaşam döngüsünde karşılaştığı kayıp, şiddet, tehdit gibi olumsuz olguların ve bunlara istinaden gelişen korkularının farkında olmalıdır. Duygularının farkında olan kişinin uygun başa çıkma yöntemleri geliştirebilmesi için korkuya neden olan düşünce biçimi sorgulanmalıdır (Goleman, 2014).

2.3.4. Duygu İfadesi: Duygu ifadesi, insanlar üzerinde duygular yoluyla meydana gelen davranış değişiklikleri olarak tanımlanır. Bu tanıma göre kişi, içinde meydana gelen duygusal dürtülerini davranışa döktüğü ölçüde duygularını ifade etmiş sayılır. Genel duygusal durum; olumlu duyguları ifade etme, olumsuz duyguları ifade etme ve dürtüsel güçten oluşmak üzere üç şekilde ifade edilir (Gross ve John, 1997). Gross ve John'un (1995) duygu oluşumu ve ifadesi modeli incelendiğinde, içsel ve dışsal olaylar sonucu öfke, eğlence ve üzüntü gibi duygusal programların tetiklendiği ve bunun sonucunda duyguların ortaya çıktığı savunulmaktadır. Duygusal program bir kez etkinleştirildiğinde, kendini ifade edebilmek ya da kendini saklamak adına çeşitli tepki eğilimleri (örneğin, öznel duygular, fizyolojik değişiklikler ve davranışsal eğilimler) üreterek bedeni eyleme hazırlar.

Duygusal uyarılma kendi içerisinde incelendiğinde, duyguların davranışsal ifadesinin bilinçli olarak bastırılması, duygusal bastırma olarak tanımlanmaktadır (Gross ve Lvenson, 1993). Duygulara kişilerarası ilişkiler açısından bakıldığında ise, duyguları bastıran davranışların kişilerarası ilişkilerin gelişimini ve sürdürülebilirliğini etkilediği görülmektedir (Spokas, Luterek ve Heimberg, 2009).

Sosyal kaygısı olan bireyler, kaygılarını normal insanlara göre daha az başkalarıyla paylaşma eğilimindedir (Gee, Antony ve Koerner, 2013). Kashdan ve Steger (2006), sosyal kaygıyı tetikleyen duygulara tepki olarak duyguları bastırma girişimlerinin, sosyal kaygısı olan kişilerin sosyal tehditlerden kaçınmak veya bunlara hazırlanmak için kullandıkları kronik ve esnek olmayan eğilimler olduğunu savunmaktadır. Ek olarak, anksiyete ve duygudurum bozukluğu olan kişilerin sağlıklı insanlara göre daha fazla olumsuz duygu yaşadıkları ve bu duyguları kabul edilemez buldukları için duygularını bastırma olasılıklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Campbell-Sills, Barlow, Brown ve Hofmann, 2006) .

Duygularla ilgili bir diğer kavram ise duygu düzenlemedir. Duygu düzenleme, insanın içinde meydana gelen bir şeyin duygular yardımıyla düzenlenmesi veya duyguların kendisinin düzenlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Duygular, önemli çevresel olaylara tepkiyi düzenler. Bu nedenle duygularımızın tepkilerimizi düzenlediği söylenebilir. Bu çerçevede bakıldığında,

davranış ve zihinsel süreçlerin duygular tarafından düzenlenmesinin anlamı, duygularla eşzamanlı olarak ortaya çıkmaktadır (Gross ve Muñoz, 1995).

Gross ve Muñoz (1995), duygu düzenleme ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmalarında duygu kavramı hakkında şunları belirtmektedir: Sosyal hayat içerisinde, insanlar düzenli olarak kendilerinin ve başkalarının deneyimledikleri duyguları ve bu duyguların ifade ediliş şeklini etkilerler. Duyguların hafıza ve karar verme gibi çok çeşitli zihinsel süreçler üzerindeki etkisinin yanı sıra yardım etme gibi dışa dönük davranışlar üzerinde de büyük etkisi olduğundan, duyguları düzenleme çabaları açıkça önem arz etmektedir. Bu nedenle duygu düzenleme kavramı ruh sağlığının gerekli bir özelliğidir.

Werner, Goldin, Ball, Heimberg ve Gross (2011), sosyal kaygısı olan kişilerin karşılaştıkları zorlukların, kendi duygusal durumlarını bilmemelerinden ve duygularını düzenleme yeteneklerinden kaynaklanabileceğini savunmaktadır. Yazarlara göre sosyal kaygısı olan bireylerde duygu düzenleme becerileri bozulmasa bile duygu düzenleme becerileri algısı bozulabilmektedir. Ayrıca sosyal etkileşimlerde kaygının nedeni, olumsuz duygulardan kaçınma, dürtü kontrolünde zorluk ve işlevsel duygu düzenleme stratejilerindeki eksikliklerdir (Rusch, Westermann ve Lincoln, 2011).

Duygusal tepkilerin ne şekilde düzenlendiği, insan psikolojisi ve fiziksel sağlığı için önemli etkilere sahiptir. Örneğin olumsuz duyguların üzerinde çok fazla durmak, olumlu ve olumsuz duyguları bastırmak, duyguların dışavurumunu bastırmak depresyon ve anksiyete gibi psikopatolojik bozukluklarla ilişkilendirilebilir. Duygular üzerindeki baskıcı davranış tutumu, kişinin olumlu ve sağlıklı ilişkiler kurma becerisini psikolojik olarak sınırlar ve bu durum sosyal izolasyona yol açabilir. Fizyolojik olarak bu, sosyal ilişkilerde tansiyonun yükselmesine neden olurken aynı zamanda stresli bir durum sırasında etkin olup vücudu gerilime hazırlayan sempatik sinir sistemini harekete geçirir. Düzenli olarak tekrarlandığı zaman ise, kalp damar sağlığının risk altında olduğu söylenebilir (Gross, 2013).

2.3.5. Çocuklarda Duygu Gelişimi: Duygusal beceriler doğumdan itibaren gelişmeye başlar ve erken çocukluk döneminde hızlı ilerleme gösterir (Kirazlı, 2014). Duygusal gelişim literatürde çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde okul öncesi dönem de dahil olmak üzere Fischer ve Saarney tarafından önerilen gelişim dönemleri anlatılmaktadır.

Fisher, duygusal gelişimi dört aşamada analiz etmiştir.

İlk aşama, çocuğun yaşamının ilk 4 ayında gözlemlenen doğal bir süreçtir. Bu dönemde bebekler yavaş yavaş hareket, algı ve duyum da dahil olmak üzere duysal sistem ile motor sisteminin bağlantısı olarak sayılan sensorimotor hareketlerin temel bileşenlerini geliştirirler. Bu hareketler istenmeyen, otomatik reaksiyonlar değildir, duysal sistem ile motor isteminin birlikte çalıştığını gösteren istemli hareketlerdir. Avuç içine dokunan bir nesneye eli kapatmak ve yüzün karşısındaki bir nesneye odaklanmak bu tepkilere örnektir. Bu becerilerin kapsam ve uygulanabilirlik açısından önemli sınırlamaları vardır. Benzer şekilde, öfke ve zevk gibi duygusal refleksler de kısmi, dar ve az bilinçli duygusal davranışlar uyandırır. İlk aylarda bebek yavaş yavaş ayrışır ve birçok duygusal tepkinin bileşenlerini organize eder. Örneğin temel bir duygu olan öfke ile sadece yüz ifadelerinde değil, vurma, bakma, sesli tepkiler gibi çeşitli tepkilerde de gelişme olur. Ancak, tam düzenleme en geç 4 ay sonra gerçekleşebilir.

İkinci aşama 4 ay ile 2 yaş arasındaki yaş aralığını kapsar. Yaklaşık 4 aylıkken, bebekler duysal-motor hareketlerin basit kalıplarını ve senaryolarını gösterebilirler. Basit duygular, sensorimotor senaryoların erken gelişimini şekillendirebilir. Hoş ve öfkeli davranış kümeleri, dört aylık bir bebek için eylem senaryolarının çoğunu doldurur. Bu senaryoların geliştirilmesi, bir dizi hareketin bir diğeri tarafından düzenlenmesini gerektirir ve bu düzenleme becerisi, duyu-motor beceriler geliştikçe birinci veya ikinci çağda gelişir.

Üçüncü aşama ise okul öncesi dönemi kapsayan 2-9 yaş aralığındadır. Bu dönem, eylemlere dayalı basit temsillerin inşasıyla başlar. Bu temsiller sensorimotor hareketleri içerir ve düzenler. Ayrıca çocuğa bu hareketleri gösterme fırsatı verir. İki yaş çocukları öğrendikleri temsil hareketlerine dayanarak davranırlar. Çocuk sinirlendiğini göstermek için öğrendiği temsil hareketlerden yardım alır ve gerginmiş gibi davranır, gergin tavırlar sergiler.. Çocuğun davranışını yöneten temsil becerileri, algıları ve duyguları öfke senaryosuna uygun olarak ortaya çıkar. Temsil becerileri, bu basamağın başında basit duyguları ve olumlu/olumsuz yönlerin ortaya çıkışını düzenler. 2-9 yaşları arasında beceriler temsillerle birleştğinde daha karmaşık bir yapı ortaya çıksa da, çocuk belirli olaylarla baş etmeye devam eder ve anlık deneyimlerle yakın temas halinde kalır (Fischer ve diğerleri, 1990).

Öte yandan Saarney, sosyal etkileşimle ilgili olarak duygusal gelişimi araştırmış ve 7 yaşına kadar olan duygusal gelişimi üç tema altında ele almıştır. “Düzenleme/ Başa çıkma, dışavurumcu davranış ve ilişki kurma” bu konularda bilinen becerilerdir ve bu becerilerin gelişiminde hiyerarşik bir sıranın olmadığı vurgulanmıştır. Bu becerilerin özellikle ergenlik

döneminde kazanıldığı ve yine bu dönemde bahsi geçen becerilerin bir arada değerlendirilebileceği ifade edilmiştir.

0-1 yaş aralığını kapsayan bebekliğin ilk dönemi. Bu dönemin becerileri düzenleme/başa çıkma çerçevesinde test edildiğinde; bebek sakinleşebilir ve tepkilerini düzenlemeyi öğrenebilir. Koordineli hareketlerle dikkati düzenler. Stresli durumlarda destekleyici bakıcı yaklaşımına güvenir. Dışavurumcu davranış teması çerçevesinde ele alındığında; bir tür ifade ile diğer insanlara davranışsal bir uyum sağlar. Başkalarını ifade etme yollarını ayırt etme yeteneği artar. Olası uyaranlara verilen önemli tepkiler güçlendirilir.

Duygusal durumlarda ifade edici davranışların artan koordinasyonu gözlenir. İlişki kurmanın bir parçası olarak düşünüldüğünde; sosyal oyunlara katılır, sırayla alma ve sosyal bağlantılar alma fırsatı bulur. Kendi sosyal kazancı için ağlamak gibi dikkat çekici davranışlar kullanır.

İkinci dönem ise 1-2 yaş aralığını kapsayan erken çocukluk dönemidir. Bu beceriler, düzenleme/aşma başlığı altında araştırıldığında, kendi duygusal tepkilerinin farkına varır ve farkına varır. Artan özerklik ve keşif ihtiyacı karşısında, kısıtlamalardan ve sınırlar koymaktan rahatsızdır. Dışavurumcu davranış teması çerçevesinde ele alındığında; Utanç, gurur ve utangaçlığa eşlik eden dışavurumcu davranışlar için öz-farkındalık ve özsaygı becerileri kazanır. Etkileyici davranış ve duygusal durumlar hakkında sözlü anlama ve kelime dağarcığı oluşturma becerilerini kazanır. İlişki kurmanın bir parçası olarak düşünüldüğünde; Farklı insanlar için farklı duyguları tahmin eder. Başkalarının duygularını ve anlayışlarını ayırt etme yeteneği artar. Empati ve toplum yanlısı davranışların ilk biçimleri ortaya çıkıyor.

Üçüncü dönem ise 2,5-5 yaş aralığını kapsayan okul öncesi dönemdir. Bu dönemin becerileri düzenleme/başa çıkma çerçevesinde test edildiğinde; Sembollerin kullanımı, duygusal düzenlemeye yardımcı olur, ancak aynı zamanda bir stres yaratıcı işlevine de sahiptir. Diğer insanlarla iletişim, duyguları açığa çıkaran aktiviteyi artırır, çocuğun kendi duygularını değerlendirme yeteneğini ve duygularının farkındalığını genişletir. Dışavurumcu davranış teması çerçevesinde ele alındığında; Oyunda ve alay durumunda, çocuk tepkilerinde bir "rol" kazanır. Edindiği pragmatik farkındalık sayesinde, sahte yüz ifadeleri kullanmanın başkalarının duygularını yanıltabileceğini fark eder. İlişki kurmanın bir parçası olarak düşünüldüğünde; sosyal etkileşim ve davranışsal beklentilerin anlaşılması, çocuğun başkalarıyla etkileşimi yoluyla gelişir. Akranlarına karşı sempatik ve prososyal davranışlar gözlemlenir.

Bu çalışmada ele alınacak dördüncü ve son dönem ise 5-7 yaş aralığını kapsayan ilkokul dönemidir. Bu dönemin becerileri düzenleme/başa çıkma çerçevesinde test edildiğinde; utanç gibi içe dönük duygular, duyguları düzenlemek için kullanılır. Bakım verenlerden bir baş etme stratejisi olarak destek beklemek de bu dönemde öne çıkmakta ancak durumsal problem çözme becerilerine olan güven de önemli ölçüde artmaktadır. Dışavurumcu davranış teması çerçevesinde ele alındığında; akranlarına karşı duygusal kayıtsızlık gösteren davranışlar kazanır. İlişki kurmanın bir parçası olarak düşünüldüğünde; çocuk, sosyal becerilerini kendi duyguları ve başkalarının duygularıyla koordine etme yeteneğini geliştirir. Bu dönemde herkes tarafından kabul edilen duygusal senaryoları anlamaya başlarlar (Kirazlı, 2014).

2.3.6. Okul Öncesi Dönemde Duyguları İfade Etme: İnsan kararlarını ve davranışlarını düşüncelerden daha çok etkileyen ve şekillendiren şey; duygulardır (Tetik ve Akkaya, 2018). Duygu, en kısa şekilde “birine veya bir şeye karşı oluşan yoğun bir his” olarak tanımlanabilir. Bu açıdan duygu, dış olaylardan etkilenen bireyin kendi içinde geliştirdiği tepkidir. Goleman (2019) duyguyu, “bireydeki duygu, bu duygunun düşüncesi, biyolojik, psikolojik ve sonraki davranışlara eğilim” olarak tanımlamaktadır.

Bebekler dahil tüm insanlar duygularla yaşar. Araştırmacıların görüşüne göre insanlar mutlu, üzgün, kızgın, korkmuş, kafası karışmış ve iğrenmiş gibi temel duygulara sahiptir (Chaplin ve diğerleri, 2017; Prosen ve Smrtnik Vitulić, 2018). Duygular vasıtasıyla insanlar, içinde yaşadıkları doğaya ve topluma uyum sağlayabilirler (Ersan, 2017). Duygular, gelişimin her aşamasında bireyi etkiler. Duygular gelişimsel olarak, davranışın arkasında gelişen duygunun farkındalığı, bir davranış üzerinde değişiklik yaratmak için büyük önem taşımaktadır (Sullivan ve diğerleri, 2010; Wardecker ve diğerleri, 2017). Yapılan bilimsel araştırmalar sonucu, insan davranışlarının arkasında bilinçli veya bilinçsiz duyguların varlığı görülmüştür. Bireyin toplumdaki uyumu ve ruh sağlığı düşünüldüğünde yaşanan duyguların bastırılmadan ifade edilmesi gerekmektedir (Wardecker ve diğerleri, 2017). Bu düşünceye göre, duygularını olumlu ya da olumsuz olarak ifade edemeyen bireyler, fiziksel ve ruhsal birçok olumsuz deneyim yaşayabilirler (Wardecker ve diğerleri, 2017).

Duygu İfadesi, çocuğun gelişim dönemine bağlı olarak gelişmeye başlasa da annenin sosyal duygusal desteği aracılığıyla tam olarak netleşir. Çocukların yaşadıkları olaylara karşı tepkileri incelendiğinde duygusal ifadeleri “yaklaşma” ve “kaçınma” tepkilerinden oluştuğu görülmüştür. Bu tepkiler, çocuğun hoşlandığı bir olaya yaklaşması ve hoşlanmadığı olaylardan kaçınmasıdır (Berk, 2013). Duygusal ifade, bebeklik döneminde ağlama ve gülme

şeklinde ortaya çıkar. Bebeğin yüz ifadesinin gösterdiği bu iki temel duygu hem diğer duyguların gelişmesine hem de yüz kaslarının gelişim göstermesine olanak sağlar (Prosen ve Smrtnik Vitulić, 2018).

Okul öncesi dönemde bulunan çocuklar duygularını birçok sözcük kullanarak ifade edebilirler. En basit haliyle korktum, üzuldüm diyerek kendi duygularını ifade edebilir. Okul öncesi dönemdeki çocuklar karşılaştıkları bir duruma karşı gelişim dönemlerine ve yaşlarına göre farklı duygu ifadeleri kullanabilirler. Korku deneyimini hiç yaşamamış üç yaşındaki bir çocuk tereddüt etmeden her şeye ulaşabilir. Çocuk dört yaşına geldiğinde tehlikeli durumları ve nesneleri öğrenmeye başladığından tehlikeli hayvan ve nesnelerden uzak durur ve korkusunu yüzü, hareketleri ve sözleriyle ifade eder. Beş yaş itibariyle çocukların duygu ifadeleri hem sayısal hem de niteliksel olarak kelimelerle değişir ve kendi duygularını olduğu kadar yanındakilerin de duygularını anlayabilir ve kelimelerle ifade edebilirler (Ersan, 2019).

Çocuklar duygusal gelişimlerine paralel olarak çeşitli olumlu ve olumsuz duygular yaşarlar. Çocukların duygularını ifade etme biçimleri kültürel, ailesel ya da çocuğun mizacından kaynaklanarak farklılık gösterebilir. Önemli olan çocukların yaşadığı olumsuz duyguların sıklığı, yoğunluğu ve ifade etme şeklidir. Çocukların olumsuz duygularını toplum içinde diğer kişiler tarafından hoş karşılanmayacak bir şekilde ifade etmeleri çocukları çevreleriyle uyumsuzluğa itebileceğinden çeşitli davranış sorunlarına sebep olabilmektedir (Ersan, 2017; Prosen ve Smrtnik Vitulić, 2018). Çocukların yaşadığı fakat ifade edemediği duygular daha çok ağlama ve öfke nöbetleridir. Bu duygularla başa çıkamayınca saldırganlığa dönüştürerek ifade etmeye çalışırlar (Özyürek ve diğerleri, 2014).

İnsan hayatının ve gelişiminin tüm alanlarının biçimlenmesinde esas rol oynayan okul öncesi dönemde, çocukların olumsuz duygularını yıkıcı ve yıkıcı olmayan bir şekilde ifade etmeyi öğrenmeleri oldukça önemlidir. Çocukların korku, üzüntü, kıskançlık, öfke gibi olumsuz duyguları ifade etmeleri ne yazık ki günümüz tarafından hoş karşılamaz. Ancak çocukların sahip oldukları bu olumsuz duyguları ifade etmelerini engellemek yerine; yaşadıkları sosyal çevreye ve topluma uygun biçimde ifade etmeyi öğrenmelerine olanak verilmelidir (Prosen ve Smrtnik Vitulić, 2018; Wardecker ve diğerleri, 2017).

2.4.İlgili Araştırmalar

2.4.1.Yurt İçinde Yapılan Empati İle İlgili Araştırmalar: Ünal (2003) tarafından yapılan araştırmada, okul öncesi çocuğu olan annelerin verdikleri "empatik iletişim eğitiminin" empatik beceri düzeylerine etkisi incelenmiştir. Araştırma grubunu 17 kişi kontrol

grubunda 17 kişi deney grubunda olmak üzere toplamda anaokuluna devam eden 34 çocuğın annesi oluşmaktadır. Araştırma sonucunda deney ve kontrol grubundaki annelerin yaşı ve eğitim düzeyi ile empatik yeteneklerinin göstergeleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Krk (2004) tarafından yapılan araştırmada, okul öncesi dönem çocuklarının empatik becerileri ile benlik saygısı düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya anaokuluna devam eden 115 ocuk ve anneleri katılmıştır. Araştırma sonucunda, çocuğın benlik saygısı düzeyi ile annesinin empatik yetenekleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, annenin eğitim düzeyi ile olumlu tutum arasında ise anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Oğuz (2006) tarafından yapılan araştırmada, anaokuluna devam eden altı yaşındaki çocukların perspektif becerilerini ve ebeveynlerinin empatik becerileri incelenmiştir. Araştırmaya Ankara'da özel anaokullarına devam eden altı yaşında 100 ocuk ve ebeveynleri dahil 300 kişi yer almıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bilgiler ışığında, babaların eğitim düzeyi arttıkça empatik becerilerinin de arttığı tespit edilmiştir.

Kahraman (2007) tarafından yapılan araştırmada, empatik beceri eğitiminin okul öncesi çocukların empatik becerilerini geliştirip geliştirmede ve problem davranışları azaltıp azaltmadığı incelenmiştir. Araştırmanın rneklemini Mersin'de özel anaokuluna devam eden 5-6 yaş arası 51 okul öncesi ocuk oluştırmaktadır. Araştırma sonucunda empatik becerilerin öğretilmesinin okul öncesi dönem çocuklarının empatik becerilerini artırdığı belirlenmiştir.

Günindi (2008) tarafından yapılan çalışmada, anaokuluna devam eden altı yaşındaki çocukların sosyal uyum becerileri ile ebeveynlerin sahip olduğu empatik becerileri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, ebeveynlerin empatik becerileri arttıkça çocuklarının sosyal uyum becerilerinin de arttığı tespit edilmiş ve yüksek düzeyde ebeveynlik yapmanın çocukların sosyal uyum becerileri üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Kandemir ve zbay (2009) tarafından sınıfta algılanan empatik atmosfer ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla yapılan çalışmada, öğrencilerin benlik saygısı ile algıladıkları empatik algıları arasında ters yönde bir ilişki bulunmuştur.

Courbet (2010) tarafından yapılan çalışmada, anaokuluna devam eden çocukların duygu düzenleme becerileri ile annelerinin empatik eğilim ve tutumları araştırılmıştır. Anaokuluna devam eden 5-6 yaş çocuklarının anneleriyle çalışılmış ve sonuç olarak; çocuğın cinsiyetine ve annenin tutumuna bağlı olarak annelerin empati düzeyleri ile çocukların duygu

düzenleme becerileri arasında anlamlı bir farklılık olduğu; Empatik eğilimi yüksek olan annelerin çocuklarının duygu düzenleme düzeylerinin pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Öte yandan anne eğitim düzeyine göre çocukların duygu düzenleme puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Akbaş ve Saflık (2015) tarafından yapılan çalışmada, anaokuluna devam eden 60-66 aylık çocukların empati becerilerini anne empati becerileri açısından incelenmiştir. Çalışma grubunu 60-66 aylık çocuğu olan 106 anne ve çocukları oluşturmuştur. Araştırma sonucunda, empatik becerileri yüksek olan çocuklar ile annelerinin empatik becerileri ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Parsak (2015) tarafından yapılan çalışmada, okul öncesi çocuklarında ebeveyn tutumları, empati ve sosyal beceriler arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin davranış sorunlarına etkisi araştırılmıştır. Araştırmancın örneklemi anaokullarına ve ilköğretim okullarına devam eden 210 çocuk oluşturmuştur. Araştırma sonuçları incelendiğinde, okul öncesi çocuklarının sahip olduğu empati ve sosyal becerilerinin, ebeveyn tutumları ile davranış sorunları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Akaydın ve Akduman (2016) tarafından yapılan ve okul öncesi eğitimi alan 6 yaşındaki çocuklarda duygusal zeka düzeyleri ile empatik beceriler arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlayan çalışmada, çocukların duygusal zeka düzeyleri yüksek olan çocuklarda empatik becerilerin de yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, yaş, doğum sırası, cinsiyet, okul öncesi eğitim süresi ve okul öncesi eğitim türünün çocukların empatik beceri üzerinde önemli olmadığı anlaşılmıştır.

Özer (2016) tarafından yapılan çalışmada, empati eğitim programının okul öncesi 5 yaşındaki çocukların empati ve prososyal becerilerine etkisini araştırılmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde, çocukların empati ve prososyal becerileri ile doğum sırası, cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyi, kardeş sayısı gibi değişkenler arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Aynı araştırmancın diğeri bir sonucu ise, genç anne babaların çocuklarının empati becerilerinin yüksek olduğudur

Aslan (2017) tarafından okul öncesi 34 çocuk ile gerçekleştirilen araştırmada, bir empati eğitim programının okul öncesi çocukların bakış alma becerileri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma, empati eğitim programının çocukların ileriye dönük becerileri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Yalçın (2019) tarafından yapılan araştırmada, okul öncesi dönem çocuklarının empati becerilerinin öğretmenlerinin ve arkadaşlarının tercih duyguları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçları, çocuklarda empati becerisinin yüksek olması sınıf içinde kabul edilebilirliği artırdığını, sınıf ortamına uyumlarını kolaylaştırdığını ve öğretmenlerle iletişim kalitesini iyileştirdiğini göstermiştir.

Derman, Türen ve Buntürk (2020) tarafından yapılan araştırmada, annelerin ebeveyn tutumları ile çocukların empati bölümü düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma bulguları ışığında, ailelerin eğitim durumu ve gelir seviyelerinin çocuklardaki empatiyi etkilediği görülmüştür. Eğitim seviyesi yüksek ailelerde yetişen çocukların duygusal ve bilişsel empati düzeyleri yüksek görülürken, sosyoekonomik olarak iyi durumda olan ailelerdeki çocukların ise davranışsal empati becerilerinin daha iyi olduğu anlaşılmıştır. Ailelerdeki demokratik tutumun çocuklardaki duygusal empati ve genel empati düzeyini arttırdığı, otoriter tutumun ise duygusal ve davranışsal empati düzeyini düşürdüğü tespit edilmiştir.

Gören (2020) çalışmasında, erken çocukluk döneminde merhamet, dürüstlük, sorumluluk, adalet ve empati gibi ahlaki davranışların kazanılmasında duygusal zekanın etkisini gözlemlemek istemiştir. Araştırmada 4-5 yaş grubundaki okul öncesi öğrencilerinin aldıkları drama eğitiminin duygusal zekayı geliştirdiği ve erken çocukluk döneminde merhamet, dürüstlük, sorumluluk, adalet ve empati davranışlarının kazanılmasını olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Koca (2020) tarafından yapılan araştırmada, 60-72 aylık okul öncesi çocuklarda duygu düzenleme becerileri ile empati becerileri arasındaki ilişkiyi araştırmayı ve etkili sayılabilecek etkenleri belirlemeyi amaçlamıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde, çocuğun empati becerilerindeki artış, duygu düzenleme becerilerindeki artışla ilişkili olduğu bulunmuştur. Çocuğun empati düzeyi ile Duygu Düzenleme Ölçeği'nin olumsuzluk alt parametresi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Yapılan çalışmada, empati becerisi çocuklarda duygudurum değişkenliğini ve olumsuz duygulara eğilimi yordamamıştır.

2.4.2.Yurt Dışında Yapılan Empati İle İlgili Araştırmalar: Kalliopuska (1983) tarafından yapılan empati ve ahlaki yargı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaya 342 çocuk katılmıştır. Araştırma sonucuna bakıldığında empati ile ahlaki yargı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bir diğer araştırma sonucu ise; yaş ile birlikte empati düzeyleri

artarken, kız öğrencilerin empati düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek çıkması olmuştur.

Bernadette-Shapiro (1996) tarafından yapılan çalışmada, çocuğun empati düzeyi ile babanın rolü arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen verilere göre babanın çocuk bakımına katılımının erkek çocukların empati düzeylerini arttırdığı bulunmuştur.

Caruso ve Mayer (1998), çocuklarda ve yetişkinlerde duygusal empati düzeylerini inceleyen bir araştırmaya 793 kişiyi dahil etmiştir. Araştırması sonucunda 6 boyutlu duygusal empatiyi ölçen bir ölçme aracı geliştirilmiştir.

Strayer ve Roberts (2004) tarafından yapılan araştırmada, akran oyun gruplarındaki 5 yaşındaki çocuklarda empatinin öfke ve saldırganlıkla ilişkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, empatinin sosyalleştirici davranışlara olanak sağlamasının yanı sıra saldırganlık ve öfke ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Araştırma empati eksikliğinin saldırganlıklara sebep olabileceğini tespit etmiştir.

Rizkyanti (2019) tarafından yapılan araştırmada, yedi yaş altı çocukları olan anneler üzerinde çalışılmıştır. Dadısı olan ve dadısı olmayan anneler birbirleriyle karşılaştırılmışlardır. Araştırma sonuçları, dadısı olmayan annelerin duygusal empati düzeyi dadısı olan annelere kıyasla duygusal empati düzeyleri daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Ştefan ve Avram (2019) tarafından yapılan çalışmada, 212 çocuktan oluşan bir örneklem grubu ile okul öncesi dönem çocuklarının empatik bakış açısı üzerine bağlanma durumunun etkilerini: duygusal, bilişsel ve davranışsal bakış açıları içeren çok bileşenli bir kavramsallaştırma kullanılarak değerlendirme amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları, güvenli bağlanmanın güvensiz bağlanmaya göre empatik bakış açısı almanın tüm boyutlarında tutarlı olarak düşük puan alındığını ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, okul öncesi dönem çocuklarda bakış açısı almada zorluk çekmeleri ile arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Güvensiz ve kaygılı- kararsız bağlanma kalıplarının; sosyal davranışların ortaya çıkmasına ilişkin bakış açısı almada zorlanabileceğini ortaya çıkarmıştır.

2.4.3.Yurt İçinde Yapılan Duygu İfade Etme İle İlgili Araştırmalar: Arı ve Seçer

(2004) tarafından yapılan çalışmada, 60-72 aylık okul öncesi çocukların mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini tanıma düzeyleri arasındaki ilişki farklı değişkenlerle araştırılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, çocukların kırsal ve şehirde yaşama durumlarının mutlu, üzgün ve kızgın yüz ifadelerini tanımada etkili olurken; çocukların mutluluğunda yaşanan yerin etkili olmadığı görülmüştür. Araştırmanın diğer bir sonucu ise, anne babaların eğitim

durumlarının çocukların duyguları (mutlu, üzgün, kızgın, şaşkın) temsil eden yüz ifadelerini tanımada etkili olduğu ancak cinsiyet ve kardeş sayısı değişkenlerinin etkili olmadığı görülmüştür.

Durmuşoğlu-Saltalı ve Deniz (2010) tarafından yapılan çalışmada, Duygusal Eğitim Programının okul öncesi altı yaşındaki çocukların duygusal becerileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmaya 32 deney ve 32 kontrol grubu olarak toplamda 64 çocuk katılmış ve bağımlı değişkenlerden biri de duyguları ifade etme becerisi olarak tanımlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre çocuklara verilen duygusal eğitim programının altı yaşındaki çocukların duygusal becerilerini önemli düzeyde arttırdığı ve programın etkisinin kalıcı olduğu farkedilmiştir. Duygu eğitim programının özellikle altı yaşındaki okul öncesi çocuklarda “duygu ifade etme” becerilerini önemli düzeyde yükselttiği sonucuna varılmış ve bu etki bir kontrol testi ile doğrulanmıştır.

Kuru-Turaşlı ve Zembat (2013) “Benlik algısını destekleyen sosyo-duygusal eğitim programının” okul öncesi çocukların benlik algısı, sosyal-duygusal uyum seviyeleri ve okula hazır bulunuşluk becerileri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Deney ve kontrol grubuna 20 öğrencinin anne ve öğretmenleriyle birlikte toplamda 82 kişi katılmıştır. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde, deney ve kontrol grubu çocuklarının son test göstergeleri "sosyal bir duruma yeterince yanıt verme" ve "olumsuz bir sosyal duruma yeterince yanıt verme puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmakla beraber deney grubu çocukların puanları kontrol grubu puanlarına göre daha yüksek bulunmuştur.

Beceren-Özdemir ve Zembat (2016), okul öncesi eğitimde beş yaşındaki çocukların duygusal gelişimi üzerindeki "Yoğun Sosyal Duygusal Öğrenme Programı"nın etkililiğinin incelendiği bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Deneysel bir çalışma olan bu araştırmanın sonuçlarına göre, uygulanan sosyal ve duygusal eğitim programı beş yaşındaki çocukların duygusal gelişimleri üzerinde olumlu yönde etkilemiş ve diğer verilerin yanı sıra deney grubundaki çocukların duygu ifade etme becerilerinin kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Erel (2016), okul öncesi dönemde bilişsel ve duygusal beceriler ile içselleştirme ve dışsallaştırma davranışları arasındaki ilişkide duygu düzenleme ve ahlaki yargının aracı rolünü incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, çocukların duygularını düzenleme becerilerinin içselleştirme ve dışsallaştırma sorunlarını olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.

Yıldırım ve Karaman (2016) tarafından 48-66 aylık okul öncesi çocuklarıyla sosyal beceri düzeyleri ile sosyal ve duygusal uyum arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmaya 200 çocuk katılmıştır. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde, okul öncesi dönem çocuklarının “sosyal durumlara yeterli tepki verme” göstergeleri ile sosyal beceri göstergeleri arasındaki “kişilerarası beceriler”, “sözlü açıklama becerileri” ve “dinleme” değişkenleri ile arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Okul öncesi dönem çocukları “sosyal durumlara uygun tepkiler” ve sosyal beceri alt grupları “saldırgan davranışları kontrol etme ve değişime uyum sağlama becerileri”, “akran baskısıyla başa çıkma becerileri”, “öz kontrol becerileri”, “hedefleme” “tamamlama becerileri” ile “sonuçları kabul etme becerileri” göstergeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış ve duygu ifade etme becerisinin bir ölçüsü olarak değerlendirilebilecek anlamlı bir ilişkinin olmadığı yordandır.

Hoş (2018) tarafından iki farklı çalışma ile yapılan araştırmada, ilk kısımda bilişsel edebi yaklaşım açısından resimli öykü kitaplarındaki duygu ifadelerinin incelenmesi çalışılmıştır. İkinci aşamada ise, 60-72 aylık çocuklara bu duyguların yansımaları araştırılmıştır. Bilişsel-edebiyat yaklaşımı açısından, kitaptaki karakterlerin zihinsel durumlarının farkında oldukları ve empati kurdukları anlaşılmıştır. Araştırmanın diğer bir sonucu ise, kitaptaki resim ve metindeki duygu durumunu yansıtan duygu ifadelerini anladıkları görülmüştür.

Ersan (2019) tarafından yapılan araştırmada, 3-5 yaş aralığındaki okul öncesi dönem çocukların duygu ifade etme ve duygu düzenleme açısından saldırganlık düzeyini incelenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bilgiler ışığında, okul öncesi dönem çocuklarının fiziksel saldırganlık düzeylerinin cinsiyete göre değiştiği ve erkek çocuklarının kız çocuklarına oranla daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdiği tespit edilmiştir. Bulunan bir diğer sonuç ise, üç ve dört yaş çocuklarının fiziksel saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu ayrıca dört yaş çocuklarının ilişkisel saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur.

Kaya (2021), yaptığı çalışmada okul öncesi çocuğu olan annelerin duygu düzenleme becerilerini belirlemeye ve okul öncesi çocukların kaygı düzeyleri ile duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmıştır. Sonuç olarak annenin duygu düzenleme becerilerinin, çocuğun kaygı düzeylerini ve duygu dışavurumunu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bunyak (2022) çalışmasında, yaygın gelişimsel bozukluk tanısı almış 3-12 yaş arası çocukların kukla modeli ile hikaye temelli grup çalışmasının çocuklardaki empati ve duygu

ifadesine etkisini incelemiştir. Sonuç olarak uygulama öncesi ve sonrası empati ve duygu ifadesi temaları ve alt boyutlarıyla yapılan karşılaştırmalarda uygulama sonrası empati ve duygu ifadesi tema ve alt boyutlarının puanlarında artış saptanmıştır.

2.4.4.Yurt Dışında Yapılan Duygu İfade Etme İle İlgili çalışmalar: Denham ve Burton (1996) tarafından yapılan çalışmada, sosyal-duygusal bir öğrenme programı kullanarak risk altındaki 4 yaşındaki okul öncesi çocuklarla bir pilot çalışma yürütülmüştür. Çalışmaya dahil olan öğretmenler tarafından sosyal ve duygusal gelişimi destekleyen yöntemler konusunda destekleyici bir eğitim tamamlandı. Bu öğretmenlerin öğrencilerine müdahale öncesi ve sonrasında ölçümler yapıldı. Ölçümlerin sonuçları benzer özelliklere sahip ama müdahale programının dışında tutulan bir grup çocuğun puanları ile karşılaştırıldı. Çalışma sonucunda, diğer değişkenlerin yanı sıra, müdahale programına dahil edilen çocukların olumsuz duyguların yoğunluğunda önemli ölçüde azalma olduğu tespit edilmiştir.

Courbet'nin (2010) yaptığı araştırmada, anaokuluna devam eden 60-72 aylık çocukların duygu düzenleme becerilerinin yanında annelerinin empatik eğilim ve tutumlarını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda; Kız çocukların duygu düzenleme göstergelerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu çocuklarda duygu düzenleme göstergelerinin annenin yaşına ve eğitim düzeyiyle ilişkili olmadığı görülmüştür. Annenin empati eğilimine ve anne tutumuna bağlı olarak çocukların duygu düzenleme göstergelerinde anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Ayrıca annenin destekleyici tutum göstergeleri arasında pozitif, yüksek ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

McCoy ve Raver (2011), bakım verenlerin olumlu ve olumsuz duygularını ifade etmeleri ile çocukların duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkiyi araştırmış ayrıca Afrika kökenli Amerikalı ve Hispanik çocuklarda içe dönük ve dışa dönük davranış raporları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmalarda elde edilen veriler, güçlü olumsuz duygulara sahip bakıcılar tarafından yetiştirilen çocuklarda daha az seviyede duygu düzenleme becerilerine ve daha yüksek düzeyde içselleştirici davranış sorunlarına sahip oldukları görülmüştür. Çalışmanın bir diğer sonucu ise, aile içindeki duygusal ortamın varlığının, okul öncesi çocukların davranış ve duygu düzenleme beceri gelişimini önemli düzeyde etkilediğidir.

Roque ve Verissimo (2011) yaptıkları çalışmada, çocukların duygularını ifade etmeleri, yoğunlukları ve duygu düzenleme stratejileri için ruh hali ve anne davranışının önemini araştırmışlardır. Çalışmaya 18-27 aylık 55 çocuk ve anneleri dahil edilmiştir.

Çalışma sonucunda, annelerin katılımının ve olumlu tepkilerinin, çocukların daha sakin kalmasına ya da daha az öfkelenmesine ve duygularını ifade ederken uygun yöntemleri kullanmasına olumlu katkı sağladığı bulunmuştur. Bunun yanı sıra yapılan araştırmada annelerinden kısıtlayıcı ve kayıtsız davranışlar gören çocukların olumsuz duygularını daha güçlü sergilediği görülmüştür. Annelerin sahip olduğu kaygılar ve çocuklarıyla kurdukları etkileşimlerinin, çocukların duygularını münasip şekilde ifade etme yetenekleriyle ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Chaplin ve Aldao (2013) çocukların duygusal ifadelerindeki cinsiyet farklılıklarını inceleyen kapsamlı ve çok katılımcılı bir meta-analiz çalışması yapmış ve 21.709 katılımcının 166 bilimsel çalışmasını ele almış analiz etmişlerdir. Meta-analize içine alınmış 166 çalışma, bebeklikten ergenliğe kadar duygusal ifade çalışmalarından oluşmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, meta-analizin sonuçları cinsiyet değişkeninin etkili olduğunu göstermektedir. Bu bilgiye göre, kızlar erkeklere göre daha olumlu ve üzüntü, kaygı, empati gibi içsel duyguları sergilerken, erkekler ise kızlara göre daha fazla dışsal duygu olan öfke duygusunu sergilemektedir. Aynı durum okul öncesi dönem çocuklarında da görülmüş ve meta-analiz sonuçlarına göre, 3-5 yaş arası okul öncesi erkek çocuklar kızlara göre daha fazla dışsallaştırılmış duygu olan öfkeyi ifade etmektedir.

Herndon, Bailey, Shewark, Denham ve Bassett (2013) okul öncesi çocuklarının duygu düzenleme becerileri, duygusal ifadeleri ve okula uyumları arasındaki ilişkiyi incelemek üzere çalışma yapmışlardır. Örneklem grubunu oluşturan 3 ile 5 yaş arası 308 çocuğun öğretmenlerinden gözlem ve görüşleri elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, duygu düzenleme becerileri ile çocukların okula uyum becerisi arasında ilişki olduğu bilgisini vermiştir. Okula uyum sürecinde cinsiyetinde etkili olduğu görülmüş ve kızların uyum sürecinin daha kolay olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra çocukların olumsuz duygu ifade etme düzeyleri ve duygusal düzenlemede güçlük yaşama seviyelerinin okula uyum süreçleri arasında negatif yönde anlamlı bir şekilde yordadığı saptanmıştır.

3.BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, araştırma sırasında kullanılan veri toplama ve analiz bilgileri detaylı olarak açıklanmıştır.

3.1.Araştırmanın Modeli

Araştırmada okul öncesi dönem çocuklarının duygularını ifade etme düzeyleri ile empati düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelinde iki veya daha fazla değişken arasında bir değişim olup olmadığı ve değişimin derecesi belirlenmeye çalışılır (Karasar, 2013).

3.2. Araştırma Evreni

Araştırmanın evrenini, 2022-2023 eğitim öğretim yılı içerisinde Bursa ili merkez ilçelerinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okul öncesi eğitime devam eden 36-72 aylık çocuklar oluşturmaktadır.

3.3. Araştırma Örneklemi

Araştırmanın örneklemi; 2022-2023 eğitim öğretim yılında Bursa ili Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım ilçelerinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okul öncesi eğitime devam eden 36-72 aylık 501 çocuktan oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Her bir örnek birimine eşit seçilme olasılığı verilerek seçilen birimlerin örneklendiği yöntem olarak tanımlanmakta olup basit tesadüfi örneklemede evrendeki tüm birimlerin eşit ve bağımsız seçilme şansı vardır. Diğer bir ifadeyle; bir bireyin seçimi diğer bireylerin seçimini etkilememekte ve tüm bireylerin seçilme olasılığı eşittir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018).

Tablo1

SAPMA MİKTARI					
N	.01	.02	.03	.04	.05
500					218
1000				375	278
3000		1334	787	500	341
5000		1622	880	536	357
10000	4899	1936	964	566	370
50000	8057	2291	1045	593	381
100000	8763	2345	1056	597	383

500000 9423 2390 1065 600 384

*Bu tablo, Çingir (1994,25)'den uyarlanmıştır.

Tablo 1 Büyüköztürk'ün (2018) Bilimsel Araştırma Yöntemleri kitabından alınmıştır. Büyüköztürk'den (2018) elde edilen bilgiler doğrultusunda farklı sapma miktarları için uygun örneklem büyüklükleri ($\alpha = 05$) verilmiştir. Bu çalışmada elde edilen 501 örneklem sayısının evreni temsil edip etmediği değerlendirilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere evren 100000 bin kişi ve üzerindeyse %95 güven aralığında 383 kişiye ulaşılması gerekmektedir. Bu çalışmada 501 kişiye ulaşılarak örneklemin evreni temsil yeteneği sağlanmıştır.

Örneklem grubuna dâhil edilen çocuklar ve ebeveynlerine ait demografik bilgilere Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2

Araştırmaya Katılan Çocukların Demografik Özellikleri Dağılımı Tablosu

		n	%
Yaş	60-72 Ay	185	36,9
	48-60 Ay	231	46,1
	36-48 Ay	85	17,0
	Toplam	501	100,0
Cinsiyet	Kız	250	49,9
	Erkek	251	50,1
	Toplam	501	100,0
Çocuk sayısı	Tek çocuk	103	20,6
	2 Çocuk	274	54,7
	3 Çocuk	85	17,0
	4+Çocuk	39	7,8
	Toplam	501	100,0
Kaçınıcı çocuk	1.Çocuk	238	47,5
	2.Çocuk	187	37,3
	3.Çocuk	57	11,4
	4-5.Çocuk	19	3,8
	Toplam	501	100,0
Okula devam etme süresi	1 Yıldan az	210	41,9
	1 Yıl	163	32,5

2+ Yıl	128	25,5
Toplam	501	100,0

Çocukların demografik bilgilerinin bulunduğu Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya dahil edilen çocukların 85'i (%17,0) 36-48 ay, çocukların 231'i (%46,1) 48-60 ay ve 185'i (%36,9) ise 60-72 ay aralığında bulunduğu görülmektedir. Ayrıca bu çocukların 250'i (%49,9) kız ve 251'i (%51) ise erkek çocuktan oluşmaktadır.

Tablo 2 çocuk sayısına göre dağılımı incelendiğinde tek çocuk olanların oranı 103 kişi ile %20,6, iki çocuğu olanların oranı 274 kişi ile %54,7, üç çocuğu olanların oranı 85 kişi ile %17,0, dört ve daha fazla çocuğu olanların oranı ise 39 kişi ile %7,8'dir.

Form doldurulan çocuğun sırasına göre dağılımı incelendiğinde; birinci çocuk sayısı 238 ile %47,5 oranında, ikinci çocuk sayısı 187 ile %37,3 oranında, üçüncü sıradaki çocuk sayısı 57 ile %11,4 oranında, dördüncü ve beşinci sıradaki çocuk sayısı ise 19 ile %3,8 oranında olduğu görülmektedir.

Okula devam etme süresine göre dağılım incelendiğinde; 1 yıldan az süre ile okula gidenlerin oranı 210 kişiyle %41,9, bir yıl süre ile gidenlerin oranı 163 kişi ile %32,5, iki yıl ve üzeri süre ile gidenlerin oranı 128 kişi ile %25,5'tir.

Tablo 3

Araştırmaya Katılan Ailelerin Demografik Özellikleri Dağılımı Tablosu

		n	%
Aile Yapısı	Çekirdek Aile	426	85,0
	Geniş aile	75	15,0
	Toplam	501	100,0
Sosyo-Ekonomik durum	Düşük	69	13,8
	Orta	287	57,3
	İyi	145	28,9
	Toplam	501	100,0
Anne-Baba Birlikte olma durumu	Birlikte yaşıyor	482	97,0
	Ayrı yaşıyor ve/veya Boşanmış	15	3,0
	Toplam	497	100,0
Anne yaş grubu	20-29	86	17,2

	30-39	328	65,6
	40+	86	17,2
	Toplam	500	100,0
Baba yaş grubu	20-30	38	7,6
	31-39	289	58,1
	40+	170	34,2
	Toplam	497	100,0
Anne Eğitim	İlkokul ve altı	75	15,0
	Ortaokul	71	14,2
	Lise	125	25,0
	Ön lisans	61	12,2
	Lisans ve üstü	169	33,7
	Toplam	501	100,0
Baba Eğitim	İlkokul ve altı	63	12,6
	Ortaokul	71	14,2
	Lise	178	35,5
	Ön lisans	37	7,4
	Lisans ve üstü	152	30,3
	Toplam	501	100,0
Anne çalışma durumu	Çalışmıyor	309	61,9
	Çalışıyor	190	38,1
	Toplam	499	100,0
Baba çalışma durumu	Çalışıyor	493	99,2
	Çalışmıyor	4	,8
	Toplam	497	100,0

Tablo 3'te görüldüğü üzere aile yapısına göre dağılımı incelendiğinde çekirdek aileye sahip olanların oranı 426 kişi ile %85,0, geniş aileye sahip olanların oranı ise 75 kişi ile %15'tir.

Tablo 3'e göre algılanan sosyoekonomik durum incelendiğinde, 69 aile (%13,8) düşük, 287 (%57,3) orta, 145 (%28,9) ise iyi olarak algılanmaktadır.

Anne sağlık durumu incelendiğinde, 500 kişi %99,8 oranıyla anne sağ, 1 kişi %0,2 oranıyla anne sağ olmadığı görülmüştür. Baba sağ durumu incelendiğinde ise 497 kişi %99,2 oranıyla baba sağ, 4 kişi 0,8 oranıyla baba sağ değildir.

Anne ve babanın öz veya öz olmama durumu incelendiğinde, %99,6 oranına denk gelen 499 annenin öz, 2 annenden oluşan %0,4'lük oranı sağlayan annenin ise öz olmadığı görülmektedir. Babanın öz ve öz olmama durumu incelendiğinde ise %99,6 oranına karşı gelen 495 babanın öz olduğu, iki babadan oluşan %0,4'lük oranı sağlayan babanın ise öz olmadığı görülmektedir.

Anne-baba birlikte olma durumu incelendiğinde, birlikte yaşayanların oranı 482 kişi ile %97,0'ı oluştururken, boşanmış veya ayrı yaşayanların oranı ise 15 kişiden oluşan %3,0 oranını oluşturmaktadır.

Anne yaş grubuna göre dağılım incelendiğinde 20-29 yaş grubunda olanların oranı 86 kişi ile %17,2, 30-39 yaş grubunda olanların oranı 328 kişi ile %65,6, 40 yaş ve üstü yaş grubu kişilerin oranı 86 kişi ile %7,2'dır. Baba yaş grubuna göre dağılım incelendiğinde 20-29 yaş grubunda olanların oranı 38 kişi ile %7,6, 30-39 yaş grubunda olanların oranı 289 kişi ile %58,1, 40 yaş ve üstü yaş grubu kişilerin oranı 170 kişi ile %34,2'dır.

Anne eğitim durumuna göre dağılım incelendiğinde; ilkokul ve altı olanlar 75 kişi ile %15,0 oranında, ortaokul mezunu 71 kişi ile %14,2 oranında, lise mezunu 125 kişi ile %25,0 oranında, ön lisans mezunu 61 kişi ile %12,2 oranında, lisans ve üstü mezunu olanlar ise 169 kişi ile %33,7 oranında olduğu görülmektedir. Baba eğitim durumuna göre dağılım incelendiğinde; ilkokul ve altı olanlar 63 kişi ile %12,6 oranında, ortaokul mezunu 71 kişi ile %14,2 oranında, lise mezunu 178 kişi ile %35,5 oranında, ön lisans mezunu 37 kişi ile %7,4 oranında, lisans ve üstü mezunu olanlar ise 152 kişi ile %30,3 oranında olduğu görülmektedir.

Anne baba çalışma durumu dağılımı incelendiğinde, çalışan anne sayısı 190 kişi ile %38,1 oranında, çalışmayan anne sayısının ise 309 kişi ile %61,9 oranında olduğu görülmektedir. Baba çalışma durumu dağılımı incelendiğinde, çalışan baba sayısı 493 kişi ile %99,2 oranında, çalışmayan baba sayısının ise 4 kişi ile %0,8 oranında olduğu görülmektedir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların empati düzeylerini belirlemek için "Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği (ÇEBÖ)", çocukların duygu ifade etme düzeylerini belirlemek için "Çocuk Duygu İfade Etme Ölçeği" kullanılmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan çocukların ve ebeveynlerinin demografik özelliklerini belirlemek için "Demografik Bilgi Formu" kullanılmıştır.

3.3.1. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği: Auyeung ve arkadaşları tarafından 2009 yılında geliştirilmiş olan Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği (ÇEBÖ), Dinç Altun, Değerli,

Çıkrıkçı ve Kınık tarafından 2018 yılında Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği (ÇEBÖ) ölçeği, çocukların empati düzeylerini ve bölümlerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Orijinal formu 27 maddeden oluşan ölçek, geçerlik güvenirlik çalışmaları sonucunda Türkçe formunda 14 maddeden oluşarak son halini almıştır. 3-7 yaş arasındaki çocuklara uygulanabilen ölçek, Duygusal Empati (5 Madde), Davranışsal Empati (5 Madde) ve Bilişsel Empati (4 Madde) olmak üzere 3 alt boyut ve 14 maddeden oluşmaktadır. Ölçek puanlamasında, “tamamen katılmıyorum” ile “biraz katılmıyorum” seçeneği 0 puan, “biraz katılıyorum” 1 puan, “tamamen katılıyorum” ise 2 puan olarak puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 28’dir. Ancak ölçekte ters ve düz maddeler olduğundan puanın yüksek olması çocuğun empatik olmadığını, puanın düşük olması ise çocuğun empatisinin yüksek olduğunu göstermektedir. Alınan puan azaldıkça çocukta empatik olma durumu artmaktadır. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeğinin Türkçe formunun Cronbach Alpha değeri .73 olarak hesaplanmıştır (Dinç Altun, Değerli, Çıkrıkçı ve Kınık, 2018). Kalaycı’ya (2010) göre Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı; $0,60 \leq \alpha < 0,80$ değerleri arasında ise ölçek güveniliridir.

Araştırmada “Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği”nin toplam Chronbach Alfa güvenirlik değeri 0,871 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarının güvenirlik kat sayıları değerlendirildiğinde; Bilişsel Empati alt boyutu için Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,771, Davranışsal Empati alt boyutu Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,617 ve Duygusal Empati alt boyutu Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,638 bulunmuştur. Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı; $0,60 \leq \alpha < 0,80$ değerleri arasında bir değere sahip ise ölçeğin güvenilir olduğu belirtilmektedir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018)

3.3.2. Duygu İfade Etme Ölçeği: Çocuk Duygusal İfade Envanteri Scott Mirabile (2008) tarafından 36-72 aylık okul öncesi çocukların olumlu (mutlu) ve olumsuz (üzüntü, öfke, korku) ifade düzeylerini değerlendirmek için geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması 2017 yılında Ceyhun Ersan tarafından yapılmıştır. Ölçek “Mutlu” (3 madde), “Üzgün” (4 madde), “Kızgın” (4 madde), “Korkmuş” (4 madde) ve 15 madde olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ters çevrilen madde yoktur. Mutluluğun alt boyutları, olumlu duyguların ifade edilme düzeyini gösterir. (en az 3, en fazla 15 puan alınabilir). Yüksek puan, olumlu duyguların yüksek düzeyde ifade edildiğini gösterir.

"Üzgün", "Kızgın" ve "Korkunç" alt parametreleri, olumsuz duyguların genel şiddet düzeyini gösterir. (En az 12, en fazla 60 puan alabilirsiniz). Yüksek puan, olumsuz duyguların

yüksek düzeyde ifade edildiğini gösterir. Ölçek 5'li Likert puanlama sistemine sahiptir (Ersan, 2017).

Çocuk Duygu İfade Ölçeği - Cronbach-alfa mutluluk alt ölçeği, iç tutarlılık katsayısı 0,70, Cronbach-alfa üzüntü alt ölçeği, iç tutarlılık katsayısı 0,75, Cronbach-alfa öfke alt ölçeği, iç tutarlılık katsayısı 0,83 ve Cronbach İç tutarlılık katsayısı, tutarlılık faktörü 83'tür.

Bu araştırmada “Çocuk Duygu İfade Ölçeği”nin toplam Chronbach Alfa güvenilirlik değeri 0,787 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik kat sayıları değerlendirildiğinde; Mutlu alt boyutu için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,662, Üzgün alt boyutu Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,638, Öfkeli alt boyutu Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,847 ve Korkmuş alt boyutunun Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,824 bulunmuştur. Elde edilen bu değerler ölçeğin bu çalışma için güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

3.3.3. Demografik Bilgi Formu: Araştırmaya katılacak okul öncesi dönem çocukları ve ebeveynleri hakkında veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından demografik bilgi formu oluşturulmuştur. Demografik bilgi formunda; çocuğun cinsiyeti, yaşı, kardeş sayısı ve kardeşlerin yaşı; ebeveynin yaşı, eğitim durumu, çalışma durumu, birlikte yaşama/ayrılık durumu ve ailenin algılanan sosyoekonomik durumu hakkında sorular yer almaktadır.

3.4.Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanma sürecine başlamadan önce Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve İnsani Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulu'ndan gerekli izinler alınmıştır (Ek 4). Etik kurul onayı alındıktan sonra verilerin toplanacağı İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır (Ek 5). Tüm izinler alındıktan sonra uygulama yapılacak okullar ziyaret edilmiş, kurum yöneticileriyle görüşmeler yapılmış, hem izinler gösterilmiş hem de yapılacak çalışma hakkında bilgi verilmiştir. Kurum yöneticilerinden onay alındıktan sonra kurumda görev yapan okul öncesi öğretmenleri ile görüşülerek öğretmenlere çalışma hakkında bilgi verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında eğitimlerine devam eden çocuklar arasından “Onam Formu”nu kabul edip imzalayan, araştırmaya gönüllü olarak katılmaya istekli olduklarını belgeleyen ve tüm ölçekleri dolduran ebeveynlerden elde edilen 501 kişi ile örneklem grubu oluşturulmuş ve çalışılmıştır. Aileler “Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği”, “Çocuk Duygu İfade Etme Ölçeği” ve “Demografik Bilgi Formu”nu eksiksiz doldurarak okula getirmiş ve sınıf öğretmenine teslim etmiştir. Öğretmenlerden de araştırmacı tarafından anket ve ölçekler teslim alınmıştır.

3.5.Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler SPSS 22 paket programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılmamasından dolayı, ikili gruplar arasındaki karşılaştırmalarda; Mann-Whitney U testi, üç veya daha fazla gruplar arasındaki karşılaştırmalarda Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır. Kruskal Wallis H Testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık olan durumlarda farkın kaynağını görmek için ikili olarak Mann Whitney U Testi yapılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metot kullanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığı ve 0,05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Anlamlılık seviyesi olarak 0,05 kullanılmış olup, $p < 0,05$ olması durumunda anlamlı bir farklılığın/ilişkinin olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda ise anlamlı farklılığın/ilişkinin olmadığı belirtilmiştir.

4.BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma sorularını cevaplamak amacıyla, çalışma grubundan elde edilen verilerin analizleri yapılmış ve bu analizlerin bulgularına yer verilmiştir.

4.1. Çocukların Sahip Olduğu Empati Bölümü Düzeyi ve Duygu İfade Düzeyinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesiyle Elde Edilen Bulgular

Çalışmada yer alan okul öncesi çocuklarının sahip oldukları empati düzeyleri “Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği” kullanılarak sahip oldukları duygu ifade etme düzeyleri ise “Duygu İfade Düzeyi Ölçeği” kullanılarak ölçülmüştür. Empati Bölümü Ölçeği’nde ters maddeler olduğundan puanın düşük olması ölçülen değerlerin düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Çocukların sahip olduğu empati düzeyi ve duygu ifade etme düzeyine ilişkin istatistik değerler çocukların; yaş, cinsiyet, çocuk sayısı, çocuk sırası, okul süresi, aile tipi ve ailelerin sahip olduğu; algılanan sosyoekonomik düzey, anne ve baba yaşı, anne ve baba eğitim durumu ve çalışma durumu değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği aşağıda verilmiştir.

Çalışma grubunu oluşturan çocukların sahip oldukları empati bölümü düzeyinin çocuk yaşı değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile çocuk yaşı değişkenine ilişkin Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Yaş					Kruskall Wallis H Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H p
Duygusal Empati	60-72 Ay	185	1,02	0,00	0,00	9,00	1,74	251,30	
	48-60 Ay	231	,98	0,00	0,00	8,00	1,59	254,23	
	36-48 Ay	85	,78	0,00	0,00	8,00	1,29	241,58	
	Toplam	501	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		0,598 0,742
Davranışsal Empati	60-72 Ay	185	1,04	0,00	0,00	7,00	1,54	245,47	
	48-60 Ay	231	1,06	0,00	0,00	8,00	1,47	252,24	
	36-48 Ay	85	1,29	1,00	0,00	10,00	2,05	259,68	
	Toplam	501	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		0,703 0,704

Bilişsel Empati	60-72 Ay	185	1,37	1,00	0,00	6,00	1,28	240,00		
	48-60 Ay	231	1,62	1,00	0,00	8,00	1,44	263,39		
	36-48 Ay	85	1,41	1,00	0,00	5,00	1,37	241,27		
	Toplam	501	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37		3,343	0,188

Tablo 4’te çocuklar için empati bölümü düzeyinin çocuk yaşı arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Kruskall Wallis-H Testi ile incelenmiştir. “Bilişsel, Duygusal, Davranışsal Empati” alt boyutlarından oluşan Empati Bölümü Ölçeğinin tüm alt boyutları ile 0-36, 36-48 ve 60-72 aylık yaş grupları arasındaki farklılıklar incelendiğinde ölçek alt boyutları ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Çalışma grubunu oluşturan çocukların sahip oldukları duygu ifade etme düzeyinin çocuk yaşı değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile çocuk yaşı değişkenine ilişkin Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Yaş					Kruskall Wallis H Testi			
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p
Mutlu	60-72 Ay	185	13,06	13,00	6,00	15,00	1,84	260,78		
	48-60 Ay	231	12,91	13,00	7,00	15,00	1,81	246,33		
	36-48 Ay	85	12,86	13,00	8,00	15,00	1,85	242,41		
	Toplam	501	12,96	13,00	6,00	15,00	1,83		1,439	0,487
Üzgün	60-72 Ay	185	11,70	12,00	5,00	18,00	2,48	250,10		
	48-60 Ay	231	11,88	12,00	4,00	18,00	2,69	256,83		
	36-48 Ay	85	11,46	11,00	4,00	20,00	2,88	237,12		
	Toplam	501	11,74	12,00	4,00	20,00	2,65		1,179	0,555
Öfkeli	60-72 Ay	185	10,01	9,00	4,00	20,00	3,75	244,58		
	48-60 Ay	231	10,39	10,00	4,00	20,00	3,50	259,94		
	36-48 Ay	85	9,87	9,00	4,00	19,00	3,44	240,68		
	Toplam	501	10,16	10,00	4,00	20,00	3,59		1,691	0,429
Korkmuş	60-72 Ay	185	11,47	11,00	4,00	20,00	3,18	247,58		
	48-60 Ay	231	11,90	11,00	4,00	20,00	3,51	261,42		
	36-48 Ay	85	11,12	11,00	4,00	20,00	3,53	230,11		
	Toplam	501	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40		3,097	0,213

Toplam	60-72 Ay	185	33,18	33,00	16,00	52,00	7,18	246,83		
Olumsuz	48-60 Ay	231	34,16	34,00	17,00	55,00	7,37	262,68		
Duygu	36-48 Ay	85	32,45	32,00	15,00	53,00	8,19	228,34		
puanı	Toplam	501	33,51	33,00	15,00	55,00	7,46		3,747	0,154

Tablo 5'te, çocuk duygu ifade etme düzeyinin çocuk yaşı değişkeni ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis-H Testi ile incelenmiştir.

Duygu İfade Etme Düzeyi Ölçeği'nin "Mutlu, Üzgün, Öfkeli" ve "Korkmuş" alt boyutları ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Ayrıca yaş değişkeni ile "Toplam Olumsuz Duygu puanı" arasında da istatistiksel açıdan anlamlı farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunu oluşturan çocukların sahip oldukları empati bölümü düzeyinin çocuk sayısı değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile çocuk sayısı değişkenine ilişkin Tek Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Çocuk sayısı					Kruskall Wallis H Testi			
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p
Duygusal Empati	1= Tek çocuk	103	1,04	1,00	0,00	8,00	1,45	270,63		
	2= 2 Çocuk	274	,88	0,00	0,00	9,00	1,58	240,93		
	3= 3 Çocuk	85	1,05	0,00	0,00	9,00	1,75	254,52		
	4= 4+Çocuk	39	1,13	0,00	0,00	8,00	1,75	262,22		
	Toplam	501	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		4,408	0,221
Davranışsal Empati	1= Tek çocuk	103	1,12	0,00	0,00	10,00	1,81	249,41		
	2= 2 Çocuk	274	,98	0,00	0,00	9,00	1,47	244,31		
	3= 3 Çocuk	85	1,21	0,00	0,00	8,00	1,70	256,45		
	4= 4+Çocuk	39	1,54	1,00	0,00	6,00	1,76	290,32		
	Toplam	501	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		4,268	0,234
Bilişsel Empati	1= Tek çocuk	103	1,31	1,00	0,00	4,00	1,22	235,02		
	2= 2 Çocuk	274	1,44	1,00	0,00	8,00	1,38	244,27		
	3= 3 Çocuk	85	1,79	2,00	0,00	7,00	1,48	280,05		
	4= 4+Çocuk	39	1,69	2,00	0,00	5,00	1,34	277,17	6,962	0,073

Toplam	501	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37
--------	-----	------	------	------	------	------

Tablo 6’da, çocuklar için empati düzeyinin çocuk sayısı değişkeni ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis-H Testi ile incelenmiştir. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği’nin alt boyutlarından “Bilişsel Empati, Duygusal Empati” ve “Davranışsal Empati” ile çocuk sayısı değişkeni arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Empati bölümü ölçeğinde ters maddeler bulunduğundan puanların düşük olması empati düzeyinin daha yüksek olduğunu gösterir. Bu bilgi ışığında puanlar incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte iki çocuklu ailelerdeki çocuğun davranışsal ve duygusal empati puanlarının daha düşük olduğu görülmekte ve empati düzeylerinin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma grubunu oluşturan çocukların sahip oldukları duygu ifade etme düzeyinin çocuk sayısı değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile çocuk sayısı değişkenine ilişkin Tek Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Çocuk sayısı					Kruskall Wallis H Testi				
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p	İkili Karşılaştırma
Mutlu	1= Tek çocuk	103	12,95	13,00	7,00	15,00	1,84	250,49	0,98	0,806	-
	2= 2 Çocuk	274	12,95	13,00	6,00	15,00	1,85	251,32			
	3= 3 Çocuk	85	12,91	13,00	9,00	15,00	1,68	242,19			
	4= 4+Çocuk	39	13,13	14,00	7,00	15,00	1,99	269,33			
	Toplam	501	12,96	13,00	6,00	15,00	1,83				
Üzgün	1= Tek çocuk	103	11,32	11,00	4,00	18,00	2,99	229,58	4,488	0,213	-
	2= 2 Çocuk	274	11,89	12,00	6,00	20,00	2,47	258,25			
	3= 3 Çocuk	85	11,65	11,00	7,00	17,00	2,57	242,11			
	4= 4+Çocuk	39	12,05	12,00	4,00	18,00	3,03	276,00			
	Toplam	501	11,74	12,00	4,00	20,00	2,65				
Öfkeli	1= Tek çocuk	103	9,30	9,00	4,00	20,00	3,57	212,86	9,1	0,028	1-2
	2= 2 Çocuk	274	10,39	10,00	4,00	20,00	3,44	261,68			1-3
	3=3 Çocuk	85	10,25	10,00	4,00	20,00	3,71	258,46			1-4
	4= 4+Çocuk	39	10,62	9,00	4,00	20,00	4,09	260,42			

	Toplam	501	10,16	10,00	4,00	20,00	3,59				
	1= Tek çocuk	103	11,10	11,00	4,00	20,00	3,43	230,10			
	2= 2 Çocuk	274	11,73	11,00	4,00	20,00	3,42	255,74			
Korkmuş	3= 3 Çocuk	85	11,85	11,00	5,00	20,00	3,63	258,69	2,755	0,431	-
	4= 4+Çocuk	39	11,56	11,00	6,00	16,00	2,55	256,17			
	Toplam	501	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40				
	1= Tek çocuk	103	31,72	31,00	15,00	55,00	8,20	215,23			1-2
Toplam	2= 2 Çocuk	274	34,01	34,00	16,00	52,00	7,05	261,73			1-3
Olumsuz	3= 3 Çocuk	85	33,74	33,00	18,00	53,00	7,72	253,66	8,164	0,043	1-4
Duygu	4= 4+Çocuk	39	34,23	33,00	19,00	53,00	7,17	264,27			
puanı	Toplam	501	33,51	33,00	15,00	55,00	7,46				

Tablo 7’de, çocuk duygu ifade etme düzeyinin çocuk sayısı değişkeni ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis-H Testi ile incelenmiştir. Çocuk Duygu İfade Etme Ölçeği’nin alt boyutlarından olan “Mutlu”, “Korkmuş” ve “Üzgün” ile çocuk sayısı arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Çocuk sayısı ile Çocuk Duygu İfade Etme Ölçeği’nin alt boyutu “Öfkeli” ile arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Tek çocuk olan ailelerde çocuğun “Öfkeli” düzeyi diğer çocuk sayısına sahip olan ailelere göre anlamlı derecede daha düşük görülmektedir. Çocuk Duygu İfade Etme Ölçeği’nin alt boyutlarından olan ve içinde öfkeli, üzgün ve korkmuş duygu ifadelerini bulunduran “Toplam Olumsuz Duygu Puanı” ile çocuk sayısı arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Tek çocuk sahibi olan ailelerde çocuğun “Toplam Olumsuz Duygu Puanı”nın diğer yaş gruplarına göre anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmektedir.

Çalışma grubunda yer alan çocukların empati bölümü düzeyinin okul süresi değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile okul süresi değişkenine ilişkin Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Okula devam etme süresi						Kruskall Wallis H Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p
Duygusal Empati	1Yıldan az	210	,92	0,00	0,00	8,00	1,57	248,62		
	1 Yıl	163	1,05	0,00	0,00	9,00	1,80	252,32		
	2+ Yıl	128	,91	0,00	0,00	7,00	1,36	253,23	0,127	0,939

	Toplam	501	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		
Davranışsal Empati	1Yıldan az	210	1,21	1,00	0,00	10,00	1,77	259,92	
	1 Yıl	163	1,04	0,00	0,00	6,00	1,44	251,75	
	2+ Yıl	128	,95	0,00	0,00	8,00	1,53	235,40	
	Toplam	501	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		2,716 0,257
Bilişsel Empati	1Yıldan az	210	1,67	1,00	0,00	8,00	1,46	267,92	
	1 Yıl	163	1,50	1,00	0,00	7,00	1,44	249,04	
	2+ Yıl	128	1,20	1,00	0,00	4,00	1,05	225,73	
	Toplam	501	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37		7,235 0,27

Tablo 8’de, çocuklar için empati bölümü düzeyinin okula devam süresi değişkeni ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis H Testi karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Empati Bölümü Ölçeği alt boyutları ile okul süresi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların duygu ifade düzeyinin okul süresi değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile okul süresi değişkenine ilişkin Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Okula devam etme süresi					Kruskall Wallis H Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H p
Mutlu	1Yıldan az	210	12,76	13,00	6,00	15,00	2,00	239,55	
	1 Yıl	163	13,10	13,00	8,00	15,00	1,72	261,04	
	2+ Yıl	128	13,09	13,00	9,00	15,00	1,63	257,00	
	Toplam	501	12,96	13,00	6,00	15,00	1,83		2,406 0,3
Üzgün	1Yıldan az	210	11,73	12,00	4,00	20,00	2,74	250,33	
	1 Yıl	163	11,80	12,00	5,00	18,00	2,65	254,14	
	2+ Yıl	128	11,68	12,00	5,00	18,00	2,49	248,10	
	Toplam	501	11,74	12,00	4,00	20,00	2,65		0,135 0,935
Öfkeli	1Yıldan az	210	10,16	10,00	4,00	20,00	3,46	252,50	
	1 Yıl	163	10,12	10,00	4,00	20,00	3,83	247,06	
	2+ Yıl	128	10,20	10,00	4,00	20,00	3,50	253,56	
	Toplam	501	10,16	10,00	4,00	20,00	3,59		0,184 0,912
Korkmuş	1Yıldan az	210	11,41	11,00	4,00	20,00	3,46	239,30	3,179 0,204

	1 Yıl	163	11,90	12,00	4,00	20,00	3,30	266,13	
	2+ Yıl	128	11,56	11,00	4,00	20,00	3,42	250,92	
	Toplam	501	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40		
Toplam Olumsuz Duygu puanı	1Yıldan az	210	33,30	33,00	17,00	53,00	7,48	244,26	
	1 Yıl	163	33,82	34,00	16,00	55,00	7,66	258,47	
	2+ Yıl	128	33,45	33,50	15,00	53,00	7,20	252,55	
	Toplam	501	33,51	33,00	15,00	55,00	7,46		0,905 0,636

Tablo 9’da, çocuklar için duygu ifade etme düzeyi ile okula devam süresi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis-H Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocuklar için Duygu İfade Etme Ölçeğinin okula devam süresine göre değişimi incelendiğinde; ölçeğin “Mutlu, Üzgün, Öfkeli, Korkmuş” alt boyutlarıyla okula devam süresi arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Çocuklar için Duygu İfade Etme Ölçeği’nin alt boyutu olan “Toplam Olumsuz Duygu Puanı” ile okula devam süresi arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların empati bölümü düzeyinin algılanan sosyoekonomik düzey değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile algılanan sosyoekonomik durum değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Algılanan Sosyo-Ekonomik Durum						Kruskall Wallis H Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p
Duygusal Empati	Düşük	69	1,16	0,00	0,00	8,00	1,75	262,54		
	Orta	287	,88	0,00	0,00	8,00	1,51	245,58		
	İyi	145	1,02	0,00	0,00	9,00	1,70	256,23		
	Toplam	501	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		1,296	0,523
Davranışsal Empati	Düşük	69	1,35	1,00	0,00	8,00	1,67	276,72		
	Orta	287	1,03	0,00	0,00	10,00	1,62	245,34		
	İyi	145	1,09	0,00	0,00	6,00	1,56	249,97		
	Toplam	501	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		3,116	0,211
Bilişsel Empati	Düşük	69	1,80	2,00	0,00	6,00	1,49	280,64		
	Orta	287	1,46	1,00	0,00	8,00	1,40	246,44		
	İyi	145	1,41	1,00	0,00	6,00	1,24	245,92	3,569	0,168

Toplam	501	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37
--------	-----	------	------	------	------	------

Tablo 10’da, çocuklar için empati düzeyi ile algılanan sosyoekonomik durum değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Tablo 10 incelendiğinde, ölçeğin duygusal, davranışsal ve bilişsel empati alt boyutlarının sosyoekonomik düzeye göre anlamlı düzeyde bir farklılık göstermediği görülmüştür ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların duygu ifade etme düzeyi ile algılanan sosyoekonomik düzey değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile algılanan sosyoekonomik durum değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Sosyo-Ekonomik Durum						Kruskall Wallis H Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p
Mutlu	Düşük	69	12,71	13,00	6,00	15,00	1,99	235,14	4,051	0,132
	Orta	287	12,90	13,00	7,00	15,00	1,79	245,05		
	İyi	145	13,19	14,00	7,00	15,00	1,82	270,33		
	Toplam	501	12,96	13,00	6,00	15,00	1,83			
Üzgün	Düşük	69	11,78	12,00	4,00	17,00	2,68	259,78	1,402	0,496
	Orta	287	11,81	12,00	4,00	20,00	2,63	254,76		
	İyi	145	11,59	11,00	5,00	18,00	2,67	239,38		
	Toplam	501	11,74	12,00	4,00	20,00	2,65			
Öfkeli	Düşük	69	10,19	10,00	4,00	20,00	3,42	255,66	2,376	0,305
	Orta	287	9,93	10,00	4,00	20,00	3,47	242,79		
	İyi	145	10,61	10,00	4,00	20,00	3,87	265,04		
	Toplam	501	10,16	10,00	4,00	20,00	3,59			
Korkmuş	Düşük	69	12,17	12,00	5,00	19,00	3,16	276,71	2,628	0,269
	Orta	287	11,58	11,00	4,00	20,00	3,47	248,30		
	İyi	145	11,39	11,00	4,00	20,00	3,37	244,11		
	Toplam	501	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40			
Toplam Olumsuz	Düşük	69	34,14	34,00	17,00	48,00	6,99	269,57	1,517	0,468
	Orta	287	33,31	33,00	15,00	53,00	7,46	245,83		

Duygu puanı	İyi	145	33,59	33,00	17,00	55,00	7,70	252,40
	Toplam	501	33,51	33,00	15,00	55,00	7,46	

Tablo 11’de, çocuklar için duygu ifade etme düzeyinin algılanan sosyoekonomik durum değişkeni ile arasında farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocukların duygu ifade etme düzeyi ile sosyoekonomik durum değişkeni arasındaki farklılıklar incelendiğinde; ölçeğin mutlu, üzgün, korkmuş, öfkeli alt boyutlarının ve toplam olumsuz duygu puanının sosyoekonomik düzeye göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların empati bölümü düzeyinin baba yaş değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile baba yaş değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Baba yaş grubu						Kruskall Wallis H Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p
Duygusal Empati	20-30	38	1,21	,50	0,00	4,00	1,49	277,18		
	31-39	289	,96	0,00	0,00	9,00	1,57	249,73		
	40+	170	,92	0,00	0,00	9,00	1,68	241,46		
	Toplam	497	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		2,442	0,295
Davranışsal Empati	20-30	38	1,00	1,00	0,00	5,00	1,32	253,24		
	31-39	289	1,10	0,00	0,00	10,00	1,67	247,54		
	40+	170	1,10	0,00	0,00	9,00	1,57	250,53		
	Toplam	497	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		0,097	0,953
Bilişsel Empati	20-30	38	1,58	1,00	0,00	8,00	1,62	250,70		
	31-39	289	1,49	1,00	0,00	7,00	1,36	249,20		
	40+	170	1,48	1,00	0,00	6,00	1,34	248,28		
	Toplam	497	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37		0,011	0,095

Tablo 12’de, çocukların empati düzeyi ile baba yaşı değişkeni arasındaki ilişki Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocuklar için empati bölümü düzeyinin baba yaşına göre değişimi incelendiğinde ölçeğin alt boyutları olan duygusal,

davranışsal ve bilişsel empati düzeyi ile anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların duygu ifade etme düzeyinin baba yaşı değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile baba yaş değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Baba yaş grubu						Kruskall Wallis H Testi			
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p	İkili Karşılaştırma
Mutlu	1=20-30	38	12,87	13,00	8,00	15,00	1,88	242,61			
	2=31-39	289	12,88	13,00	6,00	15,00	1,89	244,80			
	3=40+	170	13,09	13,00	8,00	15,00	1,71	257,56			
	Toplam	497	12,95	13,00	6,00	15,00	1,83		0,963	0,618	-
Üzgün	1=20-30	38	10,76	10,00	7,00	16,00	2,56	189,50			
	2=31-39	289	11,96	12,00	4,00	18,00	2,63	259,24			
	3=40+	170	11,64	12,00	4,00	20,00	2,66	244,90			1-2
	Toplam	497	11,76	12,00	4,00	20,00	2,65		8,241	0,016	1-3
Öfkeli	1=20-30	38	9,21	9,00	4,00	16,00	2,95	210,59			
	2=31-39	289	10,43	10,00	4,00	20,00	3,65	257,46			
	3=40+	170	9,97	10,00	4,00	20,00	3,57	243,21			
	Toplam	497	10,18	10,00	4,00	20,00	3,59		4,026	0,134	-
Korkmuş	1=20-30	38	11,76	12,00	5,00	20,00	3,90	254,51			
	2=31-39	289	11,73	11,00	4,00	20,00	3,31	254,63			
	3=40+	170	11,38	11,00	4,00	20,00	3,45	238,19			
	Toplam	497	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40		1,477	0,478	-
Toplam Olumsuz Duygu puanı	1=20-30	38	31,74	32,00	19,00	45,00	7,34	215,50			
	2=31-39	289	34,12	33,00	15,00	55,00	7,50	258,18			
	3=40+	170	32,99	33,00	16,00	53,00	7,37	240,89			
	Toplam	497	33,55	33,00	15,00	55,00	7,47		3,798	0,15	-

Tablo 13’te, çocukların duygu ifade etme düzeyi ile baba yaşı değişkeni arasındaki ilişki Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocukların duygu ifade etme düzeyinin baba yaşına göre değişimi incelendiğinde, Duygu İfade Etme Ölçeği’nin “Mutlu, Öfkeli, Korkmuş” alt boyutları ve “Toplam Olumsuz Duygu Puanı”nın anlamlı

düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür ($p>0,05$). Ancak baba yaş grupları arasından 20-30 yaş grubu olan ile ölçeğin “Üzgün” puanı arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Babası “20-30” yaş grubuna sahip çocukların Duygu İfade Etme Ölçeği alt boyutlarından “Üzgün” puanı baba “31-39” ve 40+ yaş grubuna sahip çocukların duygu ifade etme ölçeği alt boyutlarından “Üzgün” puanına göre anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile babası “20-30 yaş” grubunda olan çocukların “üzgün” duygu ifade etme düzeyinin daha düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma grubunda yer alan çocukların empati bölümü düzeyinin anne yaşı değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile anne yaş değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Anne yaş grubu						Kruskall Wallis H Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p
Duygusal Empati	20-29	86	1,22	0,00	0,00	9,00	1,78	271,98		
	30-39	328	,92	0,00	0,00	8,00	1,55	247,53		
	40+	86	,84	0,00	0,00	9,00	1,59	240,35		
	Toplam	500	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		3,103	0,212
Davranışsal Empati	20-29	86	,98	0,00	0,00	10,00	1,70	235,15		
	30-39	328	1,08	0,00	0,00	9,00	1,56	252,38		
	40+	86	1,23	0,00	0,00	6,00	1,70	258,69		
	Toplam	500	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		1,548	0,461
Bilişsel Empati	20-29	86	1,42	1,00	0,00	8,00	1,46	238,74		
	30-39	328	1,51	1,00	0,00	7,00	1,38	252,32		
	40+	86	1,49	2,00	0,00	5,00	1,26	255,33		
	Toplam	500	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37		0,763	0,683

Tablo 14’te, çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyinin anne yaşı değişkeni ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocukların empati bölümü düzeyinin anne yaşına göre değişimi incelendiğinde, ölçeğin alt boyutları ile anne yaşı değişkeni arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların duygu ifade etme düzeyinin anne yaşı değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile anne yaş değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Anne yaş grubu						Kruskall Wallis H Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p
Mutlu	20-29	86	12,65	13,00	6,00	15,00	2,07	232,49	1,821	0,402
	30-39	328	13,01	13,00	7,00	15,00	1,77	252,89		
	40+	86	13,09	13,00	8,00	15,00	1,75	259,40		
	Toplam	500	12,96	13,00	6,00	15,00	1,83			
Üzgün	20-29	86	11,35	11,00	7,00	17,00	2,45	226,11	5,479	0,065
	30-39	328	11,95	12,00	4,00	18,00	2,63	261,25		
	40+	86	11,40	12,00	4,00	20,00	2,85	233,88		
	Toplam	500	11,75	12,00	4,00	20,00	2,65			
Öfkeli	20-29	86	9,98	9,00	4,00	20,00	3,55	239,54	1,653	0,438
	30-39	328	10,30	10,00	4,00	20,00	3,62	256,49		
	40+	86	9,74	10,00	4,00	18,00	3,46	238,62		
	Toplam	500	10,15	10,00	4,00	20,00	3,58			
Korkmuş	20-29	86	11,72	11,00	5,00	20,00	3,48	254,53	1,597	0,45
	30-39	328	11,70	11,00	4,00	20,00	3,46	254,12		
	40+	86	11,19	11,00	4,00	20,00	3,08	232,67		
	Toplam	500	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40			
Toplam Olumsuz Duygu puanı	20-29	86	33,05	32,50	19,00	53,00	7,18	239,94	3,109	0,211
	30-39	328	33,94	34,00	15,00	55,00	7,61	258,50		
	40+	86	32,33	32,00	17,00	52,00	7,08	230,55		
	Toplam	500	33,51	33,00	15,00	55,00	7,47			

Tablo 15’te, çocukların duygu ifade etme düzeyinin anne yaşı değişkeni ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocukların duygu ifade etme düzeyinin anne yaşına göre değişimi incelendiğinde, anne yaş grupları ile Duygu İfade Etme Düzeyi Ölçeği’nin “Mutlu, Üzgün, Öfkeli” ve “Korkmuş” alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Ayrıca anne yaş grupları ile “Toplam Olumsuz Duygu” puanı açısından da anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların empati bölümü düzeyinin anne eğitim durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile anne eğitim durumu değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Anne Eğitim						Kruskall Wallis H Testi			
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p	İkili Karşılaştırma
Duygusal Empati	1=İlkokul ve altı	75	1,13	0,00	0,00	8,00	1,91	256,35			
	2=Ortaokul	71	1,14	0,00	0,00	9,00	1,82	265,82			
	3=Lise	125	1,06	0,00	0,00	9,00	1,72	257,44			
	4=Ön lisans	61	,74	0,00	0,00	8,00	1,45	226,29			
	5=Lisans ve üstü	169	,81	0,00	0,00	8,00	1,27	246,56			
	Toplam	501	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		3,814	0,432	-
Davranışsal Empati	1=İlkokul ve altı	75	1,35	0,00	0,00	6,00	1,76	265,77			
	2=Ortaokul	71	1,15	0,00	0,00	7,00	1,60	256,56			
	3=Lise	125	,97	0,00	0,00	9,00	1,46	244,74			
	4=Ön lisans	61	,92	0,00	0,00	8,00	1,54	236,89			
	5=Lisans ve üstü	169	1,10	0,00	0,00	10,00	1,67	251,83			
	Toplam	501	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		2,022	0,732	-
Bilişsel Empati	1=İlkokul ve altı	75	1,95	2,00	0,00	6,00	1,54	293,41			4-1
	2=Ortaokul	71	1,82	2,00	0,00	7,00	1,42	286,17			4-2
	3=Lise	125	1,62	1,00	0,00	8,00	1,48	262,40			4-3
	4=Ön lisans	61	1,15	1,00	0,00	5,00	1,21	215,64			5-1
	5=Lisans ve üstü	169	1,18	1,00	0,00	5,00	1,14	221,73			5-2
	Toplam	501	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37		23,349	0,0001	5-3

Tablo 16’da çocukların sahip olduğu empati düzeyinin anne eğitim durumu değişkeni ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizi

ile incelenmiştir. Çocuklar İçin Empati Ölçeği'nin alt boyutlarından duygusal ve davranışsal empati ile anne eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$). Ancak anne eğitim durumu lisans ve lisansüstü olan anneler ile çocukların "Bilişsel Empati" puanı arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Anne eğitim durumu ön lisans ve lisansüstü olan çocukların "Bilişsel Empati" puanının, diğer gruplara göre anlamlı derecede düşük olduğu görülmektedir. Empati Bölümü Ölçeği'ndeki ters maddelerin varlığı sebebiyle puanların düşük olması ölçülen özelliğin yüksek olduğu anlamına geldiğinden, eğitim durumu önlisans ve lisansüstü olan annelerin çocuklarının bilişsel empati düzeyleri daha yüksek anlamına gelmektedir.

Çalışma grubunda yer alan çocukların duygu ifade etme düzeyinin anne eğitim durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 17'de verilmiştir

Tablo 17

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile anne eğitim durumu değişkenine ilişkin Kruskal Wallis-H Testi Karşılaştırma analiz tablosu

			Anne Eğitim					Kruskal Wallis H Testi				
			n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p	İkili Karşılaştırma
Mutlu	1=İlkokul ve altı		75	12,68	13,00	6,00	15,00	2,04	234,89			
	2=Ortaokul		71	12,73	13,00	7,00	15,00	2,00	236,61			
	3=Lise		125	13,02	13,00	8,00	15,00	1,86	257,84			
	4=Ön lisans		61	13,54	14,00	9,00	15,00	1,54	296,10			
	5=Lisans ve üstü		169	12,92	13,00	8,00	15,00	1,69	242,86			
	Toplam		501	12,96	13,00	6,00	15,00	1,83		8,687	0,069	-
Üzgün	1=İlkokul ve altı		75	11,23	11,00	4,00	18,00	2,70	225,61			1-2
	2=Ortaokul		71	12,18	12,00	6,00	18,00	2,81	275,63			1-3
	3=Lise		125	12,23	12,00	7,00	20,00	2,68	274,10			4-2
	4=Ön lisans		61	11,38	12,00	7,00	18,00	2,46	229,41			4-3
	5=Lisans ve üstü		169	11,56	11,00	4,00	18,00	2,53	242,63			5-2
	Toplam		501	11,74	12,00	4,00	20,00	2,65		9,595	0,048	5-3
Öfkeli	1=İlkokul ve altı		75	10,04	10,00	4,00	20,00	4,08	244,27			
	2=Ortaokul		71	11,23	11,00	4,00	20,00	4,32	284,12	6,096	0,192	-

	3=Lise	125	10,27	10,00	4,00	20,00	3,30	256,09			
	4=Ön lisans	61	9,51	9,00	4,00	19,00	3,39	226,55			
	5=Lisans ve üstü	169	9,92	10,00	4,00	18,00	3,22	245,13			
	Toplam	501	10,16	10,00	4,00	20,00	3,59				
Korkmuş	1=İlkokul ve altı	75	11,15	10,00	5,00	20,00	3,37	228,68			
	2=Ortaokul	71	11,97	11,00	4,00	20,00	3,80	261,76			
	3=Lise	125	12,06	12,00	4,00	20,00	3,53	269,05			
	4=Ön lisans	61	11,44	12,00	6,00	16,00	2,51	251,23			
	5=Lisans ve üstü	169	11,38	11,00	4,00	20,00	3,41	242,95			
	Toplam	501	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40		4,681	0,322	-
Toplam Olumsuz Duygu puanı	1=İlkokul ve altı	75	32,41	33,00	17,00	53,00	7,68	229,74			
	2=Ortaokul	71	35,38	36,00	17,00	55,00	8,44	284,22			
	3=Lise	125	34,56	34,00	20,00	53,00	7,49	270,38			4-2
	4=Ön lisans	61	32,33	33,00	20,00	48,00	5,89	227,16			
	5=Lisans ve üstü	169	32,86	33,00	15,00	50,00	7,23	240,75			1-2
	Toplam	501	33,51	33,00	15,00	55,00	7,46		10,115	0,039	5-2

Tablo 17’de, çocukların duygu ifade etme düzeyinin anne eğitim durumu değişkeni ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ilişki Kruskal Wallis H Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocukların duygu ifade etme ölçeğinin anne eğitim durumuna göre değişimi incelendiğinde, Duygu İfade Etme Ölçeği’nin “Mutlu”, “Öfkeli” ve “Korkmuş” alt boyutları ile anlamlı düzeyde bir farklılık göstermediği görülmüştür ($p>0,05$). Ancak anne eğitim durumlarından ortaokul ve lise grupları ile çocukların “Üzgün” duygu ifade etme puanı arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Anne eğitim düzeyi ortaokul ve lise olan çocukların “Üzgün” duygu ifade etme puanının diğer gruplara göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca anne eğitim durumları ile “Toplam Olumsuz Duygu” puanı arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Anne eğitim durumu ön lisans olan çocukların “Toplam Olumsuz Duygu Puanı”nın, anne eğitim durumu ortaokul olanlara göre anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmektedir. Anne eğitim durumu ilkokul ve altı olan çocukların “Toplam Olumsuz Duygu Puanı” anne eğitim durumu ortaokul olanlara göre anlamlı derecede daha düşük bulunmuştur. Anne eğitim durumu lisans ve üstü

olanlarda “Toplam Olumsuz Duygu Puanı” anne eğitim durumu ortaokul olanlara göre anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmektedir.

Çalışma grubunda yer alan çocukların empati bölümü düzeyinin baba eğitim durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile baba eğitim durumu değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Baba Eğitim						Kruskall Wallis H Testi			
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p	İkili Karşılaştırma
Duygusal Empati	1=İlkokul ve altı	63	1,03	0,00	0,00	8,00	1,75	253,59			
	2=Ortaokul	71	1,21	0,00	0,00	8,00	1,89	266,51			
	3=Lise	178	,94	0,00	0,00	9,00	1,61	249,61			
	4=Ön lisans	37	1,03	0,00	0,00	4,00	1,34	266,12			
	5=Lisans ve üstü	152	,82	0,00	0,00	8,00	1,42	240,63			
	Toplam	501	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		2,562	0,634	
Davranışsal Empati	1=İlkokul ve altı	63	1,41	1,00	0,00	6,00	1,71	277,57			
	2=Ortaokul	71	,92	0,00	0,00	7,00	1,49	235,81			
	3=Lise	178	1,02	0,00	0,00	9,00	1,44	251,76			
	4=Ön lisans	37	1,46	1,00	0,00	10,00	2,32	265,36			
	5=Lisans ve üstü	152	1,03	0,00	0,00	9,00	1,59	242,69			
	Toplam	501	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		4,479	0,345	-
Bilişsel Empati	1=İlkokul ve altı	63	1,75	2,00	0,00	7,00	1,43	279,21			4-1
	2=Ortaokul	71	1,63	1,00	0,00	6,00	1,30	269,74			4-2
	3=Lise	178	1,66	1,00	0,00	8,00	1,50	264,83			4-3
	4=Ön lisans	37	1,30	1,00	0,00	3,00	1,02	240,86			5-1
	5=Lisans ve üstü	152	1,18	1,00	0,00	6,00	1,25	216,83			5-2
	Toplam	501	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37		14,737	0,005	5-3

Tablo 18’de, çocuklar için empati ölçeğinin baba eğitim durumu değişkeni ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizi ile

incelenmiştir. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği'nin "Duygusal Empati" ve "Davranışsal Empati" alt boyutları ile baba eğitim durumu arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı görülmüştür ($p<0,05$). Ancak baba eğitim durumu değişkeni ile "Bilişsel Empati" puanı açısından anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Baba eğitim durumu ön lisans ve lisansüstü olan çocukların "Bilişsel Empati" puanının, diğer grup puanlarına göre anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmektedir. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği'nde bulunan ters maddelerin varlığı sebebiyle puanların düşük olması ölçülen özelliğin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda, baba eğitim durumu önlisans ve lisansüstü olan çocukların bilişsel empati düzeyi diğer eğitim düzeyine sahip babaların çocuklarının "Bilişsel Empati" düzeyine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çalışma grubunda yer alan çocukların duygu ifade etme düzeyinin baba eğitim durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile baba eğitim durumu değişkenine ilişkin Kruskal Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Baba Eğitim						Kruskal Wallis H Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p
Mutlu	1=İlkokul ve altı	63	12,44	13,00	8,00	15,00	2,00	214,02	8,915	0,063
	2=Ortaokul	71	13,04	13,00	7,00	15,00	1,76	256,56		
	3=Lise	178	13,12	14,00	6,00	15,00	1,88	266,50		
	4=Ön lisans	37	13,38	14,00	10,00	15,00	1,44	277,96		
	5=Lisans ve üstü	152	12,84	13,00	8,00	15,00	1,78	239,02		
	Toplam	501	12,96	13,00	6,00	15,00	1,83			
Üzgün	1=İlkokul ve altı	63	12,35	12,00	5,00	18,00	2,94	283,37	5,333	0,255
	2=Ortaokul	71	11,86	12,00	6,00	18,00	2,81	258,29		
	3=Lise	178	11,61	12,00	4,00	20,00	2,77	242,15		
	4=Ön lisans	37	12,00	12,00	8,00	16,00	2,17	267,38		
	5=Lisans ve üstü	152	11,53	11,00	4,00	17,00	2,37	240,56		
	Toplam	501	11,74	12,00	4,00	20,00	2,65			
Öfkeli	1=İlkokul ve altı	63	11,22	11,00	4,00	20,00	4,30	286,55	6,647	0,156
	2=Ortaokul	71	10,18	9,00	4,00	20,00	4,11	246,46		
	3=Lise	178	10,15	10,00	4,00	20,00	3,30	254,47		
	4=Ön lisans	37	10,38	9,00	4,00	19,00	3,45	258,97		

	5=Lisans ve üstü	152	9,66	9,00	4,00	18,00	3,29	232,38		
	Toplam	501	10,16	10,00	4,00	20,00	3,59			
Korkmuş	1=İlkokul ve altı	63	11,37	11,00	5,00	19,00	3,27	242,22		
	2=Ortaokul	71	11,87	12,00	6,00	20,00	3,38	260,59		
	3=Lise	178	11,61	11,00	4,00	20,00	3,52	249,76		
	4=Ön lisans	37	11,95	12,00	4,00	20,00	3,40	268,81		
	5=Lisans ve üstü	152	11,50	11,00	4,00	20,00	3,35	247,28		
	Toplam	501	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40		1,228	0,874
Toplam Olumsuz Duygu puanı	1=İlkokul ve altı	63	34,94	35,00	18,00	53,00	8,19	278,28		
	2=Ortaokul	71	33,92	34,00	19,00	55,00	7,77	259,76		
	3=Lise	178	33,37	33,00	15,00	53,00	7,40	249,45		
	4=Ön lisans	37	34,32	34,00	19,00	53,00	7,13	265,55		
	5=Lisans ve üstü	152	32,69	33,00	16,00	51,00	7,11	233,87		
	Toplam	501	33,51	33,00	15,00	55,00	7,46		5,028	0,284

Tablo 19’da, çocukların duygu ifade etme düzeyi ile baba eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskal Wallis H Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocukların Duygu İfade Etme Ölçeği’nin alt boyutları ve “Toplam Olumsuz Duygu Puanı” ile baba eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların empati bölümü düzeyinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile cinsiyet değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Cinsiyet					Mann Whitney U Testi			
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	U	p
Duygusal Empati	Kız	250	1,02	0,00	0,00	9,00	1,73	252,52		
	Erkek	251	,90	0,00	0,00	8,00	1,46	249,49		
	Toplam	501	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		30995,5	0,793
Davranışsal Empati	Kız	250	1,02	0,00	0,00	9,00	1,54	245,77		
	Erkek	251	1,16	0,00	0,00	10,00	1,67	256,21		
	Toplam	501	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		30067	0,379

Bilişsel Empati	Kız	250	1,47	1,00	0,00	7,00	1,37	249,12		
	Erkek	251	1,51	1,00	0,00	8,00	1,38	252,87		
	Toplam	501	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37		30906	0,765

Tablo 20’de, çocukların empati bölümü düzeyi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği’nin “Duygusal Empati”, “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir farklılık görülmemiştir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların duygu ifade etme düzeyinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile cinsiyet değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Cinsiyet						Mann Whitney U Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	U	p
Mutlu	Kız	250	12,96	13,00	6,00	15,00	1,84	251,00		
	Erkek	251	12,96	13,00	7,00	15,00	1,82	251,00		
	Toplam	501	12,96	13,00	6,00	15,00	1,83		31374	0,999
Üzgün	Kız	250	11,86	12,00	4,00	18,00	2,63	258,10		
	Erkek	251	11,63	12,00	4,00	20,00	2,66	243,92		
	Toplam	501	11,74	12,00	4,00	20,00	2,65		29599	0,27
Öfkeli	Kız	250	9,67	9,00	4,00	20,00	3,55	230,22		
	Erkek	251	10,65	10,00	4,00	20,00	3,57	271,70		
	Toplam	501	10,16	10,00	4,00	20,00	3,59		26179,5	*0,001
Korkmuş	Kız	250	11,94	11,00	4,00	20,00	3,50	264,22		
	Erkek	251	11,27	11,00	4,00	20,00	3,27	237,84		
	Toplam	501	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40		28071	*0,041
Toplam Olumsuz Duygu puanı	Kız	250	33,48	33,00	15,00	53,00	7,66	249,45		
	Erkek	251	33,54	33,00	16,00	55,00	7,27	252,54		
	Toplam	501	33,51	33,00	15,00	55,00	7,46		30988	0,811

*($p>0,05$)

Tablo 21’de, çocukların duygu ifade etme düzeyi ile cinsiyet değişkeni ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocuklar İçin Duygu İfade Etme Ölçeği’nin “Mutlu” ve “Üzgün” alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Ancak cinsiyet değişkeni ile ölçeğin “Öfkeli” ve “Korkmuş” alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Erkeklerin duygu ifade etme ölçeğinin “Öfkeli” alt boyut puanı, kızlara göre anlamlı derecede daha yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Diğer taraftan, kızların “Korkmuş” alt boyut puanı ise erkeklere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer bir ifade ile kız çocukları erkek çocuklarına oranla daha “Korkmuş” duygu ifadesi yansıtırken erkek çocuklar ise kız çocuklarına oranla daha “Öfkeli” duygu ifadesi yansıtmaktadırlar. Cinsiyet değişkeni ile “Toplam Olumsuz Duygu puanı” arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların empati bölümü düzeyinin çocuk sırası değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile çocuk sırası değişkenine ilişkin Kruskal Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Kaçınıcı Çocuk					Kruskal Wallis H Testi			
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p
Duygusal Empati	1.Çocuk	238	1,01	0,00	0,00	9,00	1,51	262,26		
	2.Çocuk	187	,92	0,00	0,00	8,00	1,65	241,65		
	3.Çocuk	57	,91	0,00	0,00	9,00	1,88	233,79		
	4-5.Çocuk	19	,89	0,00	0,00	5,00	1,33	253,55		
	Toplam	501	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		3,814	0,282
Davranışsal Empati	1.Çocuk	238	1,17	0,00	0,00	10,00	1,72	256,65		
	2.Çocuk	187	,89	0,00	0,00	9,00	1,41	237,06		
	3.Çocuk	57	1,33	0,00	0,00	6,00	1,77	264,10		
	4-5.Çocuk	19	1,26	1,00	0,00	5,00	1,48	278,08		
	Toplam	501	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		3,831	0,28
Bilişsel Empati	1.Çocuk	238	1,48	1,00	0,00	8,00	1,34	251,17		
	2.Çocuk	187	1,46	1,00	0,00	7,00	1,43	243,74		
	3.Çocuk	57	1,63	2,00	0,00	5,00	1,32	269,67		
	4-5.Çocuk	19	1,58	2,00	0,00	5,00	1,35	264,24		
	Toplam	501	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37		1,677	0,642

Tablo 22’de, çocukların empati bölümü düzeyi ile çocuk sırası değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocukların Empati Bölümü Ölçeği’nin tüm alt boyutları ile çocuk sırası arasında anlamlı düzeyde bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların duygu ifade düzeyinin çocuk sırası değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 23’te verilmiştir.

Tablo 23

Çocukların sahip olduğu duygu etme ifade düzeyi ile çocuk sırası değişkenine ilişkin Kruskall Wallis H Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Kaçınıcı çocuk					Kruskall Wallis H Testi			
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	H	p
Mutlu	1.Çocuk	238	12,87	13,00	6,00	15,00	1,90	244,89	2,112	0,549
	2.Çocuk	187	12,96	13,00	8,00	15,00	1,78	250,41		
	3.Çocuk	57	13,30	14,00	9,00	15,00	1,59	274,12		
	4-5.Çocuk	19	13,05	13,00	7,00	15,00	2,04	263,97		
	Toplam	501	12,96	13,00	6,00	15,00	1,83			
Üzgün	1.Çocuk	238	11,74	12,00	4,00	18,00	2,75	251,27	2,679	0,444
	2.Çocuk	187	11,81	12,00	6,00	20,00	2,51	252,39		
	3.Çocuk	57	11,95	12,00	7,00	18,00	2,53	262,09		
	4-5.Çocuk	19	10,47	11,00	4,00	14,00	2,86	200,74		
	Toplam	501	11,74	12,00	4,00	20,00	2,65			
Öfkeli	1.Çocuk	238	10,09	9,00	4,00	20,00	3,58	246,89	0,712	0,87
	2.Çocuk	187	10,25	10,00	4,00	20,00	3,54	256,36		
	3.Çocuk	57	10,25	10,00	4,00	20,00	3,74	255,57		
	4-5.Çocuk	19	9,95	9,00	4,00	20,00	3,89	236,08		
	Toplam	501	10,16	10,00	4,00	20,00	3,59			
Korkmuş	1.Çocuk	238	11,73	11,00	4,00	20,00	3,39	256,23	5,05	0,168
	2.Çocuk	187	11,81	11,00	4,00	20,00	3,64	258,22		
	3.Çocuk	57	10,72	11,00	5,00	18,00	2,62	217,61		
	4-5.Çocuk	19	10,74	10,00	6,00	16,00	2,79	214,63		
	Toplam	501	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40			
Toplam Olumsuz Duyru puanı	1.Çocuk	238	33,56	33,00	15,00	55,00	7,51	252,11	2,196	0,533
	2.Çocuk	187	33,86	34,00	16,00	52,00	7,76	257,02		
	3.Çocuk	57	32,91	32,00	18,00	50,00	6,59	240,39		
	4-5.Çocuk	19	31,16	32,00	19,00	41,00	5,97	209,66		

Toplam	501	33,51	33,00	15,00	55,00	7,46
--------	-----	-------	-------	-------	-------	------

Tablo 23’te, çocukların duygu ifade etme düzeyi ile çocuk sırası değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını Kruskal Wallis H Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Elde edilen veriler incelendiğinde; “Duygu İfade Etme Ölçeği”nin “Mutlu, Üzgün, Korkmuş, Öfkeli” alt boyutları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Ayrıca ölçeğin alt boyutlarından olumsuz duygu ifade olarak kabul edilen “Üzgün”, “Korkmuş” ve “Öfkeli” alt boyutlarının yer aldığı “Toplam Olumsuz Duygu puanı” ile çocuk sırası değişkeni arasında da anlamlı düzeyde bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların empati bölümü düzeyi ile aile yapısı değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 24’te verilmiştir.

Tablo 24

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile aile yapısı değişkenine ilişkin Kruskal Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Aile Yapısı					Mann Whitney U Testi			
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	U	p
Duygusal Empati	Çekirdek Aile	426	,99	0,00	0,00	9,00	1,65	251,88		
	Geniş aile	75	,81	0,00	0,00	6,00	1,27	245,97		
	Toplam	501	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		15598	0,715
Davranışsal Empati	Çekirdek Aile	426	1,03	0,00	0,00	10,00	1,61	244,96		
	Geniş aile	75	1,44	1,00	0,00	6,00	1,59	285,33		
	Toplam	501	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		13400	*0,015
Bilişsel Empati	Çekirdek Aile	426	1,46	1,00	0,00	7,00	1,35	247,82		
	Geniş aile	75	1,68	2,00	0,00	8,00	1,50	269,04		
	Toplam	501	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37		14622	0,227

*($p<0,05$).

Tablo 24’te, çocukların empati bölümü düzeyi ile aile yapısı değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocukların Empati Bölümü Ölçeği’nin “Duygusal Empati” ve “Bilişsel Empati” alt boyutları ile aile yapısı arasında anlamlı düzeyde bir farklılık

görülmemektedir($p>0,05$). Ancak aile yapısı değişkeni ile “Davranışsal Empati” puanı arasında anlamlı düzeyde bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Çekirdek aile yapısına sahip olan çocukların “Davranışsal Empati” puanı, geniş aile yapısına sahip olan çocuklara oranla anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmektedir. Empati Bölümü Ölçeği’nde bulunan ters maddelerin varlığı sebebiyle puanın düşük olması ölçülen özelliğin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, çekirdek aile yapısına sahip çocukların “Davranışsal Empati” düzeyi geniş aile yapısına sahip çocuklara oranla daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma grubunda yer alan çocukların duygu ifade etme düzeyi ile aile yapısı değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 25’te verilmiştir.

Tablo 25

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile aile yapısı değişkenine ilişkin Kruskal Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Aile Yapısı						Mann Whitney U Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	U	p
Mutlu	Çekirdek Aile	426	13,02	13,00	6,00	15,00	1,79	255,22		
	Geniş aile	75	12,61	13,00	7,00	15,00	2,01	227,01		
	Toplam	501	12,96	13,00	6,00	15,00	1,83		14175,5	0,113
Üzgün	Çekirdek Aile	426	11,66	12,00	4,00	20,00	2,61	246,77		
	Geniş aile	75	12,23	12,00	6,00	18,00	2,81	275,01		
	Toplam	501	11,74	12,00	4,00	20,00	2,65		14174,5	0,117
Öfkeli	Çekirdek Aile	426	10,12	10,00	4,00	20,00	3,56	249,86		
	Geniş aile	75	10,36	9,00	4,00	19,00	3,76	257,49		
	Toplam	501	10,16	10,00	4,00	20,00	3,59		15488,5	0,673
Korkmuş	Çekirdek Aile	426	11,46	11,00	4,00	20,00	3,40	244,70		
	Geniş aile	75	12,47	12,00	7,00	20,00	3,30	286,78		
	Toplam	501	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40		13291,5	0,02*
Toplam Olumsuz Duygu puanı	Çekirdek Aile	426	33,24	33,00	15,00	55,00	7,46	245,80		
	Geniş aile	75	35,05	35,00	20,00	52,00	7,33	280,51		
	Toplam	501	33,51	33,00	15,00	55,00	7,46		13761,5	0,055

*($p<0,05$)

Tablo 25’te, çocukların duygu ifade etme düzeyi ile aile yapısı değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Duygu İfade Etme Ölçeği’nin “Mutlu, Üzgün” ve “Öfkeli” alt boyutları ile aile yapısı değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Ancak ölçeğin “Korkmuş” duygu ifade etme alt boyutu ile aile yapısı değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Çekirdek aile yapısına sahip olan çocukların “Korkmuş” duygu ifade düzeyi, geniş aile yapısına sahip olan çocuklara göre anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmektedir.

Ayrıca ölçeğin “Toplam Olumsuz Duygu puanı” alt boyutu ile aile yapısı değişkeni arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların empati bölümü düzeyi ile anne-baba birlikte olma durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 26’da verilmiştir.

Tablo 26

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile anne-baba birlikte olma durumu değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizine Tablosu

		Anne-Baba Birlikte Olma Durumu						Mann Whitney U Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	U	p
Duygusal Empati	Birlikte yaşıyor	482	,95	0,00	0,00	9,00	1,61	247,89		
	Ayrı yaşıyor ve/veya Boşanmış	15	1,20	1,00	0,00	4,00	1,37	284,77		
	Toplam	497	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		3078,5	0,272
Davranışsal Empati	Birlikte yaşıyor	482	1,10	0,00	0,00	10,00	1,62	249,46		
	Ayrı yaşıyor ve/veya Boşanmış	15	,73	0,00	0,00	3,00	,96	234,23		
	Toplam	497	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		3393,5	0,66
Bilişsel Empati	Birlikte yaşıyor	482	1,49	1,00	0,00	8,00	1,38	248,87		
	Ayrı yaşıyor ve/veya Boşanmış	15	1,40	1,00	0,00	3,00	,99	253,33		
	Toplam	497	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37		3550	0,903

Tablo 26’da, çocukların empati bölümü düzeyi ile anne-baba birlikte olma durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği’nin tüm alt boyutları ile anne-baba birlikte olma durumu arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların duygu ifade etme düzeyi ile anne-baba birlikte olma durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 27’de verilmiştir.

Tablo 27

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile anne-baba birlikte olma durumu değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Anne-Baba Birlikte Olma Durumu						Mann Whitney U Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	U	p
Mutlu	Birlikte yaşıyor	482	12,95	13,00	6,00	15,00	1,84	248,91		
	Ayrı yaşıyor ve/veya Boşanmış	15	13,07	13,00	10,00	15,00	1,67	251,97		
	Toplam	497	12,95	13,00	6,00	15,00	1,83		3570,5	0,934
Üzgün	Birlikte yaşıyor	482	11,79	12,00	4,00	20,00	2,65	250,79		
	Ayrı yaşıyor ve/veya Boşanmış	15	10,73	10,00	6,00	16,00	2,66	191,43		
	Toplam	497	11,76	12,00	4,00	20,00	2,65		2751,5	0,112
Öfkeli	Birlikte yaşıyor	482	10,21	10,00	4,00	20,00	3,59	250,18		
	Ayrı yaşıyor ve/veya Boşanmış	15	9,27	9,00	4,00	17,00	3,58	211,23		
	Toplam	497	10,18	10,00	4,00	20,00	3,59		3048,5	0,299
Korkmuş	Birlikte yaşıyor	482	11,60	11,00	4,00	20,00	3,43	248,38		
	Ayrı yaşıyor ve/veya Boşanmış	15	11,93	11,00	8,00	16,00	2,49	268,83		
	Toplam	497	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40		3317,5	0,585
Toplam Olumsuz Duygu puanı	Birlikte yaşıyor	482	33,60	33,00	15,00	55,00	7,52	249,97		
	Ayrı yaşıyor ve/veya Boşanmış	15	31,93	32,00	20,00	43,00	5,38	217,77		
	Toplam	497	33,55	33,00	15,00	55,00	7,47		3146,5	0,392

Tablo 27’de, çocukların duygu ifade etme düzeyi ile anne-baba birlikte olma durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocukların Duygu İfade Etme Ölçeği’nin “Mutlu”, “Üzgün”, “Korkmuş” ve “Öfkeli” alt boyutlarıyla anne -baba birlikte olma durumu değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Ayrıca ölçeğin “Toplam Olumsuz Duygu puanı” alt boyutu ile anne-baba birlikte olma durumu değişkeni arasında da anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Çalışma grubunda yer alan çocukların empati bölümü düzeyi ile anne çalışma durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 28’de verilmiştir.

Tablo 28

Çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile anne çalışma durumu değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizine Tablosu

		Anne çalışma durumu					Mann Whitney U Testi			
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	U	p
Duygusal Empati	Çalışmıyor	310	,92	0,00	0,00	9,00	1,56	248,13		
	Çalışıyor	191	1,02	0,00	0,00	8,00	1,66	255,66		
	Toplam	501	,96	0,00	0,00	9,00	1,60		28715,5	0,526
Davranışsal Empati	Çalışmıyor	310	1,08	1,00	0,00	9,00	1,48	256,48		
	Çalışıyor	191	1,10	0,00	0,00	10,00	1,80	242,11		
	Toplam	501	1,09	0,00	0,00	10,00	1,61		27906,5	0,24
Bilişsel Empati	Çalışmıyor	310	1,58	1,00	0,00	7,00	1,36	261,70		
	Çalışıyor	191	1,35	1,00	0,00	8,00	1,38	233,63		
	Toplam	501	1,49	1,00	0,00	8,00	1,37		26287,5	0,03

Tablo 28’de, çocukların empati bölümü düzeyi ile anne çalışma durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği’nin alt boyutlarından “Duygusal Empati” ve “Davranışsal Empati” ile anne çalışma durumu değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Ancak ölçeğin “Bilişsel Empati” alt boyutu ile anne çalışma durumu değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Çalışan annelerin çocuklarının bilişsel empati puanının, çalışmayan annelerin çocuklarının bilişsel empati puanına göre anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmektedir. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği’nde bulunan ters maddeler sebebiyle puanın düşük olması ölçülen özelliğin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, çalışan annelerin çocuklarının sahip olduğu bilişsel empati düzeyinin çalışmayan annelerin çocuklarının sahip olduğu bilişsel empati düzeyine göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma grubunda yer alan çocukların duygu ifade etme düzeyi ile anne çalışma durumu değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizine ilişkin bulgular Tablo 29’da verilmiştir.

Tablo 29

Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile anne çalışma durumu değişkenine ilişkin Mann Whitney U Testi Karşılaştırma Analizi Tablosu

		Anne Çalışma Durumu						Mann Whitney U Testi		
		n	$\bar{X}$	Medyan	Minimum	Maximum	ss	Sıra Ort.	U	p
Mutlu	Çalışmıyor	310	13,01	13,00	6,00	15,00	1,85	256,24		
	Çalışıyor	191	12,87	13,00	7,00	15,00	1,79	242,50		
	Toplam	501	12,96	13,00	6,00	15,00	1,83		27982	0,293
Üzgün	Çalışmıyor	310	11,75	12,00	4,00	18,00	2,60	251,35		
	Çalışıyor	191	11,74	12,00	4,00	20,00	2,72	250,43		
	Toplam	501	11,74	12,00	4,00	20,00	2,65		29497	0,945
Öfkeli	Çalışmıyor	310	10,09	10,00	4,00	20,00	3,56	249,15		
	Çalışıyor	191	10,28	10,00	4,00	20,00	3,63	254,00		
	Toplam	501	10,16	10,00	4,00	20,00	3,59		29032,5	0,715
Korkmuş	Çalışmıyor	310	11,82	11,00	4,00	20,00	3,29	259,43		
	Çalışıyor	191	11,26	11,00	4,00	20,00	3,55	237,32		
	Toplam	501	11,61	11,00	4,00	20,00	3,40		26992	0,095
Toplam Olumsuz Duygu puanı	Çalışmıyor	310	33,65	33,00	17,00	53,00	7,20	253,37		
	Çalışıyor	191	33,28	33,00	15,00	55,00	7,88	247,16		
	Toplam	501	33,51	33,00	15,00	55,00	7,46		28871	0,641

Tablo 29’da, çocukların duygu ifade etme düzeyi ile anne çalışma durumu değişkeni arasında farklılık olup olmadığı Mann Whitney U Testi Karşılaştırma analizi ile incelenmiştir. Çocukların Duygu İfade Ölçeği’nin “Mutlu”, “Üzgün”, “Öfkeli” ve “Korkmuş” alt boyutları ile anne çalışma durumu değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$) Anne çalışma durumu değişkeni ile “Toplam Olumsuz Duygu Puanı” arasında da anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

4.2. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Empati Bölümü Düzeyleri İle Duygu İfade Etme Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Okul öncesi dönem çocuklarının sahip oldukları empati düzeylerinin “Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği”, sahip oldukları duygu ifade düzeyinin ise “Çocuk Duygu İfade Ölçeği” kullanılarak ölçülmüş ve bu iki becerinin arasındaki ilişki incelenmiş olup sonuçları aşağıda açıklanmıştır.

36-48 Ay çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile duygu ifade etme düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon Analizine ilişkin bulgular Tablo 30’da verilmiştir.

Tablo 30

36-48 ay çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile duygu ifade etme düzeyi arasındaki ilişkinin Pearson Korelasyon Analiz tablosu

36-48 Ay	r	p
Mutlu-Duygusal	-0,109	0,322
Mutlu-Davranışsal	-0,143	0,192
Mutlu Bilişsel	-0,122	0,265
Üzgün-Duygusal	0,028	0,799
Üzgün-Davranışsal	-0,035	0,749
Üzgün-Bilişsel	0,000	0,999
Öfkeli-Duygusal	0,133	0,223
Öfkeli-Davranışsal	0,080	0,468
Öfkeli-Bilişsel	,316**	0,003
Korkmuş-Duygusal	0,016	0,882
Korkmuş-Davranışsal	-0,123	0,261
Korkmuş-Bilişsel	0,056	0,610
Toplam Olumsuz Duygu puanı-Duygusal	0,073	0,507
Toplam Olumsuz Duygu puanı-Davranışsal	-0,032	0,771
Toplam Olumsuz Duygu puanı-Bilişsel	0,157	0,152

p<0,05

Tablo 30’da, 36-48 ay çocukların empati bölümü düzeyleri ile duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde; “Öfkeli” duygu ifade etme puanı ile “Bilişsel Empati” puanı arasında anlamlı ve aynı yönlü ancak düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir(p<0,05). Diğer bir ifade ile duygu ifade etme ölçeği alt boyutlarından “Öfkeli” puanı arttıkça empati ölçeği alt boyutlarından “Bilişsel Empati” puanı da artmaktadır.

Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği'nde bulunan ters maddeler sebebiyle puanın düşük olması ölçülen özelliğin yüksek olduğu, puanın yüksek olması ise ölçülen özelliğin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Bu bilgiler ışığında elde edilen sonuçlara baktığımızda, çocuklardaki “Öfkeli” duygu ifade etme puanı yükseldikçe “Bilişsel Empati” puanının yükselmesi; çocukların “Öfkeli” olma durumunda “Bilişsel Empati” becerisinin azaldığı anlamına gelmektedir.

48-60 ay çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile duygu ifade etme düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon Analizine ilişkin bulgular Tablo 31’de verilmiştir.

Tablo 31

48-60 ay çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile duygu ifade etme düzeyi arasındaki ilişkinin Pearson Korelasyon Analiz tablosu

48-60 Ay	r	p
Mutlu-Duygusal	-0,055	0,405
Mutlu-Davranışsal	-0,044	0,510
Mutlu Bilişsel	-0,032	0,632
Üzgün-Duygusal	0,043	0,513
Üzgün-Davranışsal	0,119	0,071
Üzgün-Bilişsel	-0,028	0,675
Öfkeli-Duygusal	0,017	0,795
Öfkeli-Davranışsal	,299**	0,000
Öfkeli-Bilişsel	,162**	0,014
Korkmuş-Duygusal	0,029	0,658
Korkmuş-Davranışsal	,179**	0,007
Korkmuş-Bilişsel	0,018	0,786
Toplam Olumsuz Duygu puanı-Duygusal	0,038	0,567
Toplam Olumsuz Duygu puanı-Davranışsal	,271**	0,000
Toplam Olumsuz Duygu puanı-Bilişsel	0,075	0,253

p<0,05

Tablo 31’de, 48-60 ay çocukların empati bölümü düzeyleri ile duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde; “Öfkeli” duygu ifade düzeyi ile “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” düzeyi, “Korkmuş” duygu ifade düzeyi ile “Davranışsal Empati” düzeyleri arasında anlamlı derecede ve aynı yönlü ancak düşük bir ilişki görülmektedir(p<0,05). Diğer bir ifade ile Çocuk Duygu İfade Etme Ölçeği alt boyutlarından

“Öfkeli” puanı arttıkça Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği alt boyutlarından “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” puanları, “Korkmuş” duygu ifade etme alt boyutu puanı arttıkça da “Davranışsal Empati” puanı artmaktadır. Ayrıca “Toplam Olumsuz Duygu İfade Etme Puanı” ile “Davranışsal Empati” puanı arasında da aynı yönlü ancak düşük bir ilişki vardır. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği’nde bulunan ters maddeler sebebiyle puanın düşük olması ölçülen özelliğin yüksek olduğu, puanın yüksek olması ise ölçülen özelliğin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Bu bilgiler ışığında elde edilen bilgiler değerlendirildiğinde, çocukların “Öfkeli” duygu ifade etme düzeyi arttıkça “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” düzeyleri düşmektedir. Çocukların “Korkmuş” duygu ifade etme düzeyi arttıkça “Davranışsal Empati” düzeyi azalmaktadır. Aynı şekilde Duygu İfade Etme Ölçeği’nin korkmuş, üzgün ve öfkeli alt boyutlarından oluşan “Toplam Olumsuz Duygu İfade” düzeyi arttıkça çocuktaki “Davranışsal Empati” düzeyi de azalmaktadır.

60-72 ay çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile duygu ifade etme düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon Analizine ilişkin bulgular Tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32

60-72 ay çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyi ile duygu ifade etme düzeyi arasındaki ilişkinin Pearson Korelasyon Analiz tablosu

60-72 Ay	r	p
Mutlu-Duygusal	-0,136	0,064
Mutlu-Davranışsal	-0,083	0,260
Mutlu Bilişsel	-0,110	0,136
Üzgün-Duygusal	,145**	0,049
Üzgün-Davranışsal	,267**	0,000
Üzgün-Bilişsel	,288**	0,000
Öfkeli-Duygusal	0,095	0,199
Öfkeli-Davranışsal	,239**	0,001
Öfkeli-Bilişsel	,219**	0,003
Korkmuş-Duygusal	0,104	0,158
Korkmuş-Davranışsal	,153**	0,038
Korkmuş-Bilişsel	,211**	0,004
Toplam Olumsuz Duygu puanı-Duygusal	,146**	0,047
Toplam Olumsuz Duygu puanı-Davranışsal	,285**	0,000
Toplam Olumsuz Duygu puanı-Bilişsel	,308**	0,000

$p<0,05$

Tablo 32’de, 60-72 ay çocukların empati bölümü puanı ile duygu ifade etme puanı arasındaki ilişki incelendiğinde; “Üzgün” duygu ifade etme puanı ile “Duygusal Empati”, “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” puanı arasında anlamlı derecede ve aynı yönlü ancak düşük bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,05$). “Öfkeli” duygu ifade puanı ile “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” puanı arasında anlamlı derecede ve aynı yönlü ancak düşük bir ilişki görülmektedir ($p<0,05$). “Korkmuş” duygu ifade puanı ile “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” düzeyleri arasında anlamlı derecede ve aynı yönlü ancak düşük bir ilişki görülmektedir ($p<0,05$). Ayrıca “Toplam Olumsuz Duygu İfade Etme Puanı” ile Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği’nin tüm alt boyutlarıyla yani “Duygusal Empati”, “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” puanları arasında aynı yönlü ancak düşük bir ilişki vardır. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği’nde bulunan ters maddeler sebebiyle puanın düşük olması ölçülen özelliğin yüksek olduğu, puanın yüksek olması ise ölçülen özelliğin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Bu bilgiler ışığında elde edilen bilgiler değerlendirildiğinde, çocuklardaki “Üzgün” duygu ifade etme düzeyi yükseldikçe çocuklardaki “Duygusal, Davranışsal” ve “Bilişsel Empati” düzeyi azalmaktadır. Çocuklardaki “Öfkeli” duygu ifade etme düzeyi yükseldikçe çocuklardaki “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” düzeyleri azalmaktadır. Aynı şekilde çocukların “Korkmuş” duygu ifade etme düzeyi arttıkça “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” düzeyi azalmaktadır. Duygu İfade Etme Ölçeği alt boyutların “Üzgün, Öfkeli, Korkmuş” duygu ifadelerin oluşturduğu “Toplam Olumsuz Duygu İfade” düzeyi ile tüm empati bölümleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Çocukların “Toplam Olumsuz Duygu İfade” düzeyi arttıkça çocuklardaki “Duygusal Empati”, “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” düzeyi azalmaktadır.

5. BÖLÜM

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1 Tartışma

Alana katkısı olacağı düşünülerek yapılan bu araştırmada okul öncesi dönem çocuklarının sahip oldukları empati düzeyleri ile duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çocukların sahip olduğu empati düzeyi bilgilerine “Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği” aracılığı ile, sahip oldukları duygu ifade etme düzeyi bilgilerine ise “Çocuk Duygu İfade Etme Ölçeği” aracılığıyla ulaşılmıştır. Ayrıca “Demografik Bilgi Formu” aracılığıyla elde edilen çocuğa dair; yaş, cinsiyet, kardeş sayısı ve kardeş sırası, okul süresi bilgileri ile aileye dair; anne- baba yaş, anne-baba eğitim durumu ve algılanan sosyoekonomik düzey gibi değişkenlerin çocukların sahip olduğu empati düzeyi ve duygu ifade etme düzeyini etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Son olarak ise çocukların sahip olduğu empati bölümü düzeyleri ile duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın bu bölümünde çalışma grubundan toplanan verilerin analizlerinden elde edilen bulgular ışığında ve literatür çerçevesinde sonuçlar tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

5.1.1. Çocukların Sahip Olduğu Empati Bölümü Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Yaş Değişkeni Açısından Tartışılması: Araştırma bulgularımıza göre çocukların empati bölümü düzeylerinin tüm alt boyutları yaşlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. Derman ve diğerleri (2020) de çalışmamıza benzer şekilde çocukların empati becerilerinin yaş grupları arasında anlamlı farklılaşmadığını belirtmiştir. Yine Akaydın ve Akduman (2016) okul öncesi eğitim alan 60 ay ve üstü çocukların empatik beceri düzeylerine ilişkin ortalamalarında yaşınl anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermiştir. Literatürde bulgularımıza paralellik göstermeyen çalışmalara da rastlanmıştır. Koca (2020) çocukların empati düzeyleri ile yaş grupları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu tespit etmiştir. Çocukların yaşları arttıkça, empati becerilerinde de artış gözlenmiştir. Akyol ve Aslan (2014) yaptıkları araştırma sonucunda çocukların empati becerilerinin yaşla beraber arttığını bulmuşlardır. Araştırmanın bulgularına göre çocukların duygu ifade etme alt boyutları yaşlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemiştir. İlgar ve Akbaba (2017) araştırmasında 5- 6 yaş grubunda çocuklarla çalışmış, çocukların duygu düzenleme becerilerinin yaşlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Metin (2010) yaptığı çalışmada, 3 ve 6 yaş arası çocuklarda yaşınl duygu

düzenleme becerilerini anlamlı şekilde yordamadığını bulmuştur. Araştırma sonuçlarımıza benzer şekilde Yükü ve Demircioğlu (2017) çalışmasında yaşı çocukların duygu ifade etme becerileri üstünde anlamlı bir etkisinin olmadığını belirtmiştir. Literatürde çocukların yaşlarının duyguları ifade etme becerilerine etkisinin olduğunu destekleyen çalışmalar da mevcuttur. Sala vd. (2014) 3-6 yaş arası çocuklarda davranışsal stratejilere eğilim, bilişsel yeniden değerlendirme ve çocukların çeşitli duygu düzenleme stratejilerinin sayısının yaşla birlikte arttığını bulmuştur. Kara ve Gönen (2015) yaptıkları çalışmada 48-60 aylık çocukların olumlu duygu puanlarının, 60-72 aylık çocuklara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

5.1.2. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Cinsiyet Değişkeni Açısından Tartışılması: Araştırma sonuçlarına göre çocukların davranışsal empati, duygusal empati ve bilişsel empati düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Koca (2020) 60-72 aylık okul öncesi çocuklar üzerinde yaptığı çalışmada empati düzeylerinin cinsiyete göre bir fark yaratmadığını belirtmiştir. Akaydın ve Akduman (2016), okul öncesi eğitimi alan 6 yaşındaki çocuklarda duygusal zeka düzeyleri ile empatik beceriler arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlayan çalışmasında, cinsiyet ile empatik beceriler arasında bir fark bulunamamış ve çocukların empatik beceri üzerinde cinsiyetin önemli olmadığı anlaşılmıştır. Özer (2016) tarafından yapılan çalışmada, empati eğitim programının okul öncesi 5 yaşındaki çocukların empati ve prososyal becerilerine etkisini araştırılmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde, çocukların empati ve prososyal becerileri ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Literatür taramasında cinsiyetin etkisinin empati alt boyutları arasında farklılıklara yol açtığı çalışmalarda bulunmuştur. Yakupoğulları (2018) anaokuluna devam eden çocukların değer düzeyleri ile ebeveynlerinin empati eğilim düzeylerini araştırdığı çalışmada "Okul Öncesi Değer Ölçeği"ni kullanmıştır. Çalışma sonunda saygı ve işbirliği alt boyutunda kız çocukların erkek çocuklardan daha yüksek puanlar aldığını tespit ederken dürüstlük, sorumluluk, paylaşım ve arkadaşlık alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir fark olmadığını belirtmiştir. Hoffman (1977) yenidoğan ve okul öncesi çocuklar ile yaptığı çalışmada kızların erkeklere göre daha yüksek empati düzeylerinin olduğunu bulmuştur. Yine Feshbach ve Roe (1968) kız çocuklarındaki empati becerilerinin erkeklerden daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Arıkoç (2019) 61-81 aylık çocukların empati ve duygusal zeka düzeyleri ile ahlaki ve sosyal kural bilgilerini araştırdığı çalışmasında Sullivan Çocuklar için Kısa Empati Ölçeğini kullanmış ve araştırma sonucunda kız çocukların empati düzeylerinin erkek çocuklara göre

daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Yavaşlar (2016) araştırmasında ilkokul öğrencileri ile çalışmış ve sonuçta kız çocukların empati alt boyutlarının erkek çocuklardan daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Araştırma bulgularımıza göre çocukların cinsiyetlerine göre duygu ifade etme düzeyleri öfkeli ve korkmuş alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Kız çocukların öfkeli duygu ifade düzeyi erkeklere göre düşük bulunmuştur. Ayrıca kız çocukların korkmuş duygu ifade düzeyleri erkek çocukların korkmuş duygu ifade düzeyinden daha yüksek bulunmuştur. Çorapçı, Aksan, Arslan -Yalçın ve Yağmurlu (2010) tarafından yapılan çalışmada, kız çocuklarının erkek çocuklarına kıyasla öfkeli, kızgın davranışları daha az sergiledikleri tespit edilmiştir. Bahsi geçen çalışmada saldırgan davranışlarda gözlemlenen bu genel cinsiyet farklılığının sebebi biyolojik ve kalıtsal etmenlerle açıklanmıştır. Literatürde yapılan incelemeler sonucunda çocukların cinsiyetlerine göre duygularını ifade etme becerilerinde anlamlı farklılık göstermeyen çalışmalara da rastlanmıştır (Panfile ve Laible, 2012; Yükü ve Demircioğlu, 2017; Seçer, 2017; İlgar ve Akbaba, 2017). Kapçı, Uslu, Akgün ve Acar (2009) erkek çocukların duygu düzenleme konusunda dezavantajlı olduklarını belirtmiştir. Yükü ve Demircioğlu (2017) çalışmasında okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerilerini yaş, cinsiyet, aile eğitim düzeyi, anne baba yaş gibi çeşitli değişkenler açısından incelemiş ve elde edilen bulgular üzerinden çocukların duygu düzenleme becerilerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde kız çocuklarının “Korkmuş” duygu ifade etme düzeyinin yüksek olmasının sebeplerinden biri erkek öğrencilerdeki “Öfkeli” duygu ifade etme düzeyinin daha yüksek oluşu olabilir. Erkek çocuklarının kız çocuklarına oranla duygu ifade etme alt boyutlarından “Öfkeli” düzeyinin yüksek olmasının sebebi; Türk toplumunda “erkek sert ve katı olmalı” genel görüşü olabilir. Bu genel görüşe bağlı olarak erkek çocukları olumsuz duygu durumlarını fazlasıyla yaşadıklarından; olumsuz duygu ifade etme türünden biri olan “Öfkeli” duygu ifade etmeye daha yatkın olabilirler. Bu duruma maruz kalan kız çocuklarının da “Korkmuş” duygu ifadesini sergilemesinin kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir.

5.1.3. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Çocuk Sayısı Değişkeni Açısından Tartışılması: Araştırma bulgularına göre empati ölçeği alt boyutlarında çocuk sayısına göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Literatür incelendiğinde bu çalışmaya paralel olarak çalışmalarda anlamlı farklılık bulunmadığı görülmüştür (Arı ve Seçer, 2004; Elçik, 2015). Koç (2017)’un yaptığı

araştırmada çocuk sayısına göre duygusal beceri ifade etme, anlama ve tanıma becerileri alt boyutlarında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Derman ve diğerleri (2020), okul öncesi çocuklarla yaptıkları empati düzeyleri ile anne tutumlarının incelendiği çalışmada çocuk sayısının empatik beceriler üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Aysu ve diğerleri (2021) Ankara’da 10-11 yaş aralığındaki 150 çocuğun empati becerileri üzerinde çalışmış ve kardeş sayılarının empatik beceriler üstünde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını belirtmiştir. Yükü, Demircioğlu (2017) okulöncesi dönem çocuklarının çeşitli değişkenler aracılığı ile duygu düzenleme becerilerini incelemiş ve çocukların duygu düzenleme becerilerinin kardeş sayısına göre değişmediğini bulmuştur. Alan taramasında araştırma sonuçlarımızın aksine sonuçlar elde edilen araştırmalara da rastlanmıştır. Baretto ve diğerleri (2020) kardeş sahibi olan çocukların daha yüksek empati yeteneğine sahip ve sosyal duygusal gelişimlerinin daha olumlu olduğunu belirtmektedir. Araştırma sonuçlarıyla birlikte alan taraması sonuçları değerlendirildiğinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Çocuk sayısının duygusal gelişimde, duyguları tanıma ve anlama da, sosyo-duygusal gelişimde önemli olduğu ancak duygu ifade düzeyinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür.

5.1.4. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Okul Süresi Değişkeni Açısından Tartışılması: Araştırmanın bulgularına bakıldığında, çocukların empati düzeyi ölçeğinin tüm alt boyutları ve duygu ifade etme ölçeğinin alt boyutları okul sürelerine göre incelendiğinde anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur. Çalışma sonucumuza benzer şekilde Arıkoç (2019) çocukların empati düzeyinin okul öncesi eğitim süresine göre farklılaşmadığını belirtmiştir. Aynı araştırmada çocuğun duygusal zeka düzeyinin çocuğun okul süresine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Akaydın ve Akduman (2016), tarafından yapılan araştırmada okula devam süresinin empati becerisi ortalamasında anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Gökkaya ve diğerleri (2019) tarafından yapılan araştırmada, çocukların sosyal problem çözme beceri düzeyinin sosyodemografik özelliklere göre değişip değişmediği araştırılmış ve okula devam süresine göre anlamlı düzeyde farklılaşma göstermediği bulunmuştur. Yakupoğulları (2018) çocukların değer düzeylerini inceleyen araştırmasında çocukların saygı, dürüstlük, sorumluluk, paylaşım, işbirliği ve arkadaşlık alt boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit etmiştir. Bu farklılığın 3 yıllık okul öncesi eğitim hayatına devam eden çocukların değer düzeylerinin daha yüksek olduğundan kaynaklandığını tespit etmiştir. Erken yaşta eğitimin önemi reddedilemez. Alan araştırmasında, okul öncesi eğitim süresinin çocukların duygu tanıma, duygu düzenleme beceri düzeyleri ile empati beceri düzeyi üzerinde etkisinin olduğu

ve olmadığı çalışmalar bulunmaktadır. Okul öncesi eğitim çocuğun aile hayatından sonra girdiği ilk sosyal çevre olduğundan, arkadaş ve sosyal ortam ilişkilerinde nasıl davranması gerektiğini deneyimlediği, empatik becerileri kazandığı ve duygu çeşitliliği yaşadığı ortamlardan biridir. Araştırma sonucunda okul süresinin empati düzeyi ve duygu ifade etme düzeyleri üzerinde anlamlı farklılık olmamasının sebebi, örnekleme dahil edilen çocukların kısıtlı sayıda olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir..

5.1.5. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin

Bulguların Çocuğun sırası Değişkeni Açısından Tartışılması: Araştırmanın bulgularına göre, empati düzeyi ölçeği alt boyutlarında ve duygu ifade etme düzeyi ölçeği alt boyutlarında çocukların doğum sıralarına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunamamıştır. Arıkoç (2019) yürüttüğü çalışmada empati düzeylerinin çocuğun doğum sırasına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediğini belirtmiştir. Yine Koca (2020), Küçükkaragöz ve diğerleri (2011) ve Özer (2016) doğum sırasının çocuğun empatik beceri düzeyine etkisi olmadığını vurgulamıştır. Karayılmaz (2008) okul öncesi eğitime devam eden 6 yaşındaki çocukların duygusal zeka ve sosyal uyum becerileri arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada çocukların duygusal zeka düzeylerinin doğum sırasına göre farklılaşmadığını sonucunu bulmuştur. Koç (2017) yaptığı çalışmada çocukların doğum sırasına göre empati becerilerinde anlamlı fark olmadığını belirtirken, yine de puanlar incelendiğinde anlamlı olmasa da ortanca çocukların empati düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bender (2006) "Resim-iş eğitim öğrencilerinde duygusal zeka ve yaratıcılık ilişkileri" konulu çalışmasında katılımcıların duygusal zeka düzeyleri ile doğum sırası değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Literatür araştırmasında çalışmamızın bulgularının aksi yönünde sonuçlara ulaşmış araştırmalara da rastlanmıştır. Türkmen (2019) araştırmasında ilk doğan çocukların duygusal zeka düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Yakupoğulları (2018) anaokulundaki çocukların değer düzeyleri ile ebeveynlerinin empati eğilim düzeylerini araştırdığı çalışmada çocuk değer düzeyi saygı alt boyutunun doğum sırasına göre anlamlı farklılaştığını, ilk çocukların saygı düzeylerinin ikinci ve üçüncü çocuk sonrasında olan çocukların düzeylerinden anlamlı olarak daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Alan incelendiğinde çocuk sırası değişkeni ile empati becerisi ve duygu ifade etme becerisi arasındaki ilişkiye dair farklı çalışmalar ve farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Araştırma sonucu değerlendirildiğinde örnekleme dahil edilen anne ve babaların sahip oldukları her çocuğa duygu ifade etme ve empati becerisi kazandırma noktasında eşit yaklaştıkları, bu

sebepten çocuk sırası değişkeninin ile duygu ifade etme ve empati becerileri arasında anlamlı farklılık çıkmadığı düşünülmektedir.

5.1.6. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Aile Tipi Değişkeni Açısından Tartışılması: Araştırmaya katılan çocukların empati düzeyleri ve duygu ifade düzeyleri aile yapısına göre incelenmiş, empati ölçeğinin duygusal ve bilişsel empati alt boyutları ve duygu ifade ölçeğinin alt boyutları olan mutlu, üzgün, öfkeli arasında farklılık göstermediği bulunmuştur. Ancak çocukların aile yapısına göre davranışsal empati düzeylerinde farklılık tespit edilmiştir. Çekirdek ailede yetişen çocukların empati becerileri, geniş ailede yetişen çocuklara göre daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca aile yapısı ile korkmuş duygu ifade düzeyi arasında anlamlı düzeyde bir farklılık görülmektedir. Çekirdek aile yapısına sahip olan çocukların korkmuş duygu ifade düzeyi, geniş aile yapısına sahip olan çocuklara göre anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmektedir. Çalışmamıza benzer şekilde Taner-Derman (2013) yaptığı çalışmada 10-11 yaş aralığındaki çocukların sahip olduğu empati beceri düzeylerini ailesel değişkenler bakımından incelemiş ve çekirdek aileye sahip çocukların empati beceri düzeylerinin diğer aile yapısına sahip çocuklara göre daha iyi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Küçükkaragöz ve diğerleri (2011) yaptıkları çalışmada öğrencilerin empati becerilerinin ailede yaşadığı kişilere bağlı olarak bir farklılık göstermediğini vurgulamışlardır. Koç (2017) 60 ay ve üstü okul öncesi çocuklarda anne bağlanma stilleri ile duygusal, empatik ve sosyal beceri düzeyleri arasındaki etkiyi incelemiş ve araştırma bulgularında çocukların aile yapılarının empati becerilerine etki etmediği sonucuna ulaşmıştır. Literatür incelemesi sonucunda bazı yazarlara göre empati becerisi yüksek olan çocuklar çoğunlukla ebeveynleri tarafından kabul edilen huzurlu bir aile ortamında büyürler. Empati becerisi gelişmiş olan çocukların ebeveynleri sadece çocuklarına gösterdikleri ilgi ve şefkatin yanı sıra çevresindeki insanlara karşı da sorumluluk duyan, empatiyle iletişim sağlayan anne babalar oldukları gözlenmektedir. Bu anne-babalar çocuklarına rol model olurlar ve çocuğun davranışlarıyla sonuçları arasında bağlantı kurarak çocuğun empati becerisinin temelini atarlar. Ebeveynler çocuklarına karşı bir birey gibi davranmayı, onlarla empati kurabilmeyi, sevecen davranmayı ve çocuklarının başkalarının üzüntü ve acılarına yönelik daha duyarlı olmalarını sağlarlar (Oğuz,2006; Köseoğlu, 2013; Parsak, 2015). İlgar ve Akbaba (2017) yaptıkları çalışmada duygu düzenleme becerisinin çocuğun aile yapısından etkilendiğini bulmuş ve çekirdek aile yapısıyla yaşayan çocukların duygu düzenleme becerisinin daha iyi olduğunu belirtmiştir.

Alan taraması incelendiğinde çekirdek ailede yetişen çocukların empati beceri düzeyi ve duygu ifade etme düzeylerinin geniş aile ve boşanmış aile yapısına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun sebebinin anne, baba ve kardeşten oluşan çekirdek ailede iletişim ağının daha hızlı olduğu bu sayede empati ve duygu ifade etme gibi iletişim ve yakın gözlemlerle öğrenilebilecek becerilerin daha yoğun yaşanarak öğrenildiği düşünülmektedir. Geniş ailede kalabalık aile nüfusundan dolayı çocuklar kendilerini rahat hissedememiş, duygularını ifade etmeyi bastırmış olabilir.

5.1.7. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Anne ve Baba Yaşı Değişkeni Açısından Tartışılması: Araştırmanın bulgularına göre çocukların empati bölümü düzeylerinin tüm alt boyutları anne ve baba yaşına göre incelendiğinde anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür. Çocukların sahip olduğu duygu ifade etme düzeyi ile anne yaş arasında da anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Araştırmanın bir diğer sonucu ise baba yaş değişkeni ile çocukların duygu ifade etme düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Farklılıklar incelendiğinde, 20-29 yaş arası babası olan çocukların “Üzgün” duygu ifade etme düzeyi 31-39 ve 40+ yaş arası babası olan çocuklara göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Derman ve diğerleri (2020) okul öncesi çocuklarla yaptıkları çalışmada anne ve baba yaşlarının çocukların duygusal, davranışsal ve bilişsel empati becerileri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini belirtmiştir. Koç (2017) yaptığı araştırma sonucunda anne yaşına göre çocukların empati düzeylerinde anlamlı farklılık bulmazken, anne yaşındaki artışın çocuğun empati becerisinde azalmaya sebep olacağını vurgulamıştır. Çocukların empati becerileri ile baba yaşı arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit eden yazar, farklılığın yönünü incelediğinde 29 yaş altında olan babaların çocuklarının empati düzeylerinin düşük olduğunu bulmuştur. Sayın (2010) ise bu araştırmanın aksine çocuklardaki empati becerilerinin anne yaşı ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca baba yaşı artış gösterdikçe çocuğun empati becerilerinde de artış olacağını vurgulamıştır. Bozkurt (2017) ebeveynlerin okuryazarlık düzeyleri ile çocukların duygu düzenleme ve sosyal problem çözme arasındaki ilişkileri incelediği çalışmasında babanın yaşı ile çocukların duygu düzenleme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulmamışken, anne yaşı arttıkça çocuğun tepkisellik, öfke kontrolünün zayıflığı, huysuzluk ve esnek olmamaya ilişkin düzeyini ifade eden dayanıksızlık/olumsuzluk alt ölçeğinden almış oldukları puanların azaldığını tespit etmiştir. Bir diğer ifade ile genç annelerin çocuklarının dayanıksızlık/olumsuzluk alt ölçek puanları, 41 yaş ve üzeri yaşlardaki annelerin çocuklarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırma sonucumuzda ulaşılmış

olduğumuz genç yaştaki babaların çocuklarının “Üzgün” duygu ifade düzeyinin daha düşük oluşunun sebebinin; genç yaştaki babaların çocuklarıyla daha yakın ve olumlu ilişkiler kurmuş olabileceği, çocuklarıyla daha çok zaman geçirmelerinden dolayı çocukların “Üzgün” duygu ifadelerinin düşük olabileceği düşünülmektedir.

5.1.8. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Anne Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Tartışılması: Araştırmanın bulgularına göre çocukların “Duygusal” ve “Davranışsal” empati bölümü düzeyleri ile annenin eğitim durumu arasında anlamlı düzeyde farklılık görülmemiştir. Ancak anne eğitim durumları ile çocuk empati bölümü düzeyi arasında “Bilişsel Empati” puanı açısından anlamlı bir farklılık görülmektedir. Annesinin eğitim düzeyi ön lisans ve lisansüstü olan çocukların “Bilişsel Empati” düzeyi diğer eğitim seviyesine sahip annelerin çocuklarına göre daha yüksektir. Çocukların duygu ifade etme düzeyleri ile annelerin eğitim durumları arasındaki ilişki incelendiğinde, “Mutlu”, “Öfkeli” ve “Korkmuş” duygu ifadesi ile anlamlı düzeyde farklılık görülmemiştir. Ancak “Üzgün” duygu ifadesi ile anlamlı farklılık görülmüştür. Ortaokul ve lise mezunu annelerin çocuklarının “Üzgün” duygu ifade etme düzeyinin diğerlerine oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Anne eğitim durumu ön lisans olan çocukların “Toplam Olumsuz Duygu” düzeyi anne eğitim durumu ortaokul olan çocuklara göre anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmüştür. Anne eğitim durumu ilkököl ve altı olanlarda “Toplam Olumsuz Duygu” puanı, anne eğitim durumu ortaokul olanlara göre anlamlı derecede daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Anne eğitim durumu lisans ve üstü olanlarda “Toplam Olumsuz Duygu” puanı, anne eğitim durumu ortaokul olanlara göre anlamlı derecede daha düşük görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda anne eğitim düzeyi önlisans olan çocuklar annesi ortaokul mezunu olan çocuklara göre, annesi ilkököl ve altı eğitim düzeyine sahip olan çocukların annesi ortaokul eğitim düzeyine sahip olan çocuklara göre, anne eğitim düzeyi lisans ve üstü olan çocukların anne ortaokul eğitim düzeyine sahip olanlara göre “Öfkeli”, “Korkmuş” ve “Kızgın” duygu ifadelerini içinde bulunduran Toplam Olumsuz Duygu ifade etme düzeylerinin daha düşük olduğu bulunmuştur. Alan araştırmalarına bakıldığında çalışma sonucumuza paralel olarak Koca (2020) yaptığı araştırmada anne eğitim durumunun çocuğun sahip olduğu empati becerisi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu ifade ederken, lise ve üstü eğitim düzeyine sahip annelerin çocuklarının empati düzeylerinin, ilkököl ya da altı eğitim düzeyine sahip annelerin çocuklarından daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Köseoğlu (2013) yaptığı araştırmasında anne eğitim durumunun

empati becerisi üstünde etki sağladığını vurgulayarak, annesi üniversite mezunu olan çocukların empati becerilerinin çok daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Köse'nin (2019) araştırmasında da anne eğitim seviyesinin çocukların empati becerileri üstünde anlamlı farklılıklar oluşturduğu belirlenmiş ve okuryazar annelerin çocuklarının daha az empati becerisine sahip olduğu görülmüştür. Literatürde çalışma sonuçlarımızın aksi yönde sonuçlar elde eden çalışmalarda bulunmuştur. Derman (2013) çocukların empati becerilerinde anne eğitim durumunun anlamlı bir etki yaratmadığını belirtmiştir. Yine benzer şekilde Özer (2016) anne eğitim düzeyinin çocuğun empati becerisi üstünde anlamlı bir etkisinin olmadığını bulmuştur. Koç (2017)'da aynı şekilde anne eğitim durumunun çocuğun empati beceri üstünde istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediğini tespit etmiştir. Araştırmanın bulgularına göre çocukların duygu ifade etme becerileri, annelerinin eğitim durumlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar göstermiştir. İlgar ve Akbaba (2017) çocukların duygu ifade etme becerilerinin anne eğitim düzeyinden etkilendiğini belirtmiştir. Annesinin eğitim düzeyi yüksek olan çocukların duygularını ifade etme becerileri diğer çocuklara göre daha yüksek bulunmuştur. Arı ve Seçer (2004) tarafından yapılan çalışmada çocukların mutlu, üzgün, öfkeli ve şaşkın yüz ifadelerini tanıma düzeyleri üzerinde anne eğitim seviyelerinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bu araştırmalar çalışmamızı destekler niteliktedir. Alan taramasında araştırma sonuçlarımızın aksi yönde çalışmalara da rastlanmıştır. Ersan ve Tok (2020), yaptıkları çalışmada 3 ile 5 yaşlarındaki okul öncesi dönem çocuklarının duygu ifade etme ve duygu düzenleme becerilerinin saldırganlık düzeyleri ile arasındaki ilişki incelemiş ve anne eğitim düzeyi ile mesleğinin çocuk duygu ifade düzeyi üzerinde etkisi olmadığı sonucunu bulmuştur. Gelgör (2016) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre çocuğun duygu düzenleme becerisi ile annenin eğitim düzeyi arasında bir ilişki bulunamamıştır. Kurbet (2010) tarafından yapılan çocukların duygu düzenleme puanlarının anne eğitim düzeyi açısından değişmediği bulunmuştur. Dünya üzerindeki gelişmelerle birlikte geleneksel görüş olan “ev işi kadının işidir” düşüncesi yerini “ev ortak alandır ve görev paylaşımı yapılmalı” düşüncesine bırakmış ve ev işlerinde erkeklerde rol almasıyla kadınlara düşen ev içi iş yükü azalmış ve kadınlar; okumaya, eğitime, kendini geliştirmeye daha çok fırsat bulabilmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle eğitim öğretim görmek eskiye nazaran daha ulaşılabilir olmuştur. Eğitim düzeyi artan anne ve babaların duygu ifade ve empati yönünde çocuklara daha bilinçli yaklaştıklarından sonuçlarda farklılıkları olması olası bir durum olarak düşünülmektedir.

5.1.9. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Baba Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Tartışılması: Araştırmanın bulgularına göre çocukların “Davranışsal Empati” ve “Duygusal Empati” becerileri, baba eğitim durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemiştir. Ancak baba eğitim durumuna göre “Bilişsel Empati” düzeyinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın yönü belirlendiğinde ise babası önlisans, lisans ve üstü mezunu olan çocukların “Bilişsel Empati” düzeyinin babası diğer eğitim düzeyine sahip çocuklardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarının aksine Koca (2020) yaptığı çalışmada baba eğitim seviyesinin çocuğun empati becerisi üstünde anlamlı bir etkisinin olmadığını belirtmiştir. Koç (2017) da yaptığı çalışmada baba eğitim durumunun çocukların empati beceri üstünde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Derman, Buntürk ve Türen 2020, "Okul öncesi çocukların empati bölümleri ile annelerinin ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi" konulu çalışmada çocukların empati becerilerinin, baba eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermediğini belirtmişlerdir. Araştırmanın bir diğer sonucu ise çocukların duygu ifade etme alt boyutları babaların eğitim durumlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir. Gelgör (2016) tarafından yapılan çalışmada çocuğun algıladığı ebeveyn kabul-red ve kontrolü ile anne ve babanın çocuğuna gösterdiği kabul-red ve kontrolün çocuğun duygu düzenleme becerisi ile ilişkisi araştırılmış ve çocuğun duygu düzenleme becerisi babanın eğitim düzeyine göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucumuzun aksine Arı ve Seçer (2004) tarafından yapılan çalışmada babaların eğitim düzeylerinin çocukların mutlu, üzgün, öfkeli ve şaşkın yüz ifadelerini tanıma düzeyleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Liman (2020) 66-77 aylık okul öncesi çocuklarının duyguları tanıma ve duygu düzenleme düzeyini anne baba eğitim düzeyi açısından incelemiş ve babaların eğitim düzeyi yükseldikçe çocuklardaki duygu tanıma beceri düzeyinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı araştırmanın bir başka sonucu ise; çocuğun huysuzluk, öfke kontrolünün azlığı, esnek olmamaya ve tepkiselliğe ilişkin davranışların anne ve babaların eğitim düzeyi yükseldikçe azaldığı görülmüştür. Literatür incelendiğinde araştırma sonucumuzu destekleyen çalışmalar kadar, desteklemeyen çalışmalara da rastlanmıştır. Ebeveynlerin öğrenim düzeyleri yükseldikçe çocuk yetiştirme konusunda daha bilgili olmaları beklenir. Araştırma sonuçlarına göre eğitim düzeyi üniversite ve üstü olan babaların çocuklarıyla kurdukları bilinçli ve sağlıklı empati yaklaşımı, çocukların sahip olduğu empati becerisini olumlu yönde etkilemiştir. Yapılan çalışmada duygu ifade etme düzeyi ile baba eğitim durumu arasında anlamlı farklılık olmayışının nedeni, babaların iş hayatının yoğunluğundan dolayı evde çocuklarla yeteri kadar iletişim kuramaması olarak

düşünülmektedir. Örnekleme dahil edilen çocukların babalarının ağırlıklı olarak lise, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip olmaları farklılık olmayışının diğer bir nedeni olabileceği düşünülmektedir.

5.1.10. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Anne Çalışma Durumu Değişkeni Açısından Tartışılması: Araştırma sonuçlarımıza göre davranışsal ve duygusal empati boyutlarının anne çalışma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülürken, bilişsel empati alt boyutunun anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür. Farklılığın yönü incelendiğinde ise annesi çalışan çocukların bilişsel empati düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yakupoğulları (2018) yaptığı araştırma sonucunda çocuk değer düzeylerinin tüm alt boyutlarında farkın anlamlı olduğunu belirtmiştir. Çalışan annelerin çocuklarının çevresindekilere karşı saygılı, dürüst, işbirlikçi, arkadaşlık kurabilen ve sorumluluk bilinci yüksek çocuklar olduğunu belirtmiştir. Araştırma sonucumuzun aksine Arıkoç (2019) yaptığı araştırma sonuçlarına dayanarak anne çalışma durumunun çocuğun empati becerisi üzerinde herhangi bir etki yaratmadığını belirtmiştir. Yine Koç (2017) çocuklardaki empati düzeyinin anne çalışma durumuna göre anlamlı farklılık göstermediğini belirtmiştir. Orçan ve Deniz (2006) 6 yaşındaki çocuklarla yaptığı çalışmada, çocukların sosyal uyum puanlarının anne çalışma durumuna göre değişmediği bulgusuna ulaşmıştır. Ekici (2013) gerçekleştirdiği çalışmada okul öncesi eğitime devam eden çocukların sosyal becerileri ile aile özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve anne çalışma durumunun çocukların sosyal becerilerini etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Araştırmamızın bir diğer sonucu da çocuk duygu ifade etme ölçeğinin anne çalışma durumuna göre incelenmesidir. Çocukların duygu ifade etme düzeyleri anne çalışma durumlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Bozkurt Yükçü ve Demircioğlu (2017) okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerilerini farklı değişkenler bakımından inceledikleri çalışmada, anne çalışma durumuna göre çocukların duygu düzenleme becerilerinin farklılaşmadığını bulmuşlardır. İlgar ve Akbaba (2017) da yapılan çalışma sonuçlarında duygu düzenleme becerisinin anne çalışma durumundan etkilenmediğini bulmuştur. Koca (2020) yaptığı çalışmada çocukların duygu düzenleme puanları üzerinde anne çalışma durumu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalar araştırma sonucumuzu destekler niteliktedir. Kapıcı ve diğerleri (2009) yaptığı çalışmada çalışmayan annelerin çocuklarında duygu düzenleme becerilerinin düşük olduğunu bulmuştur. İnce (2020) yaptığı çalışmada çalışan annelerin çocuklarının çalışmayan annelerin çocuklarına göre duygu düzenleme becerisi daha yüksek, değişkenlik/olumsuzluk

düzeyleri daha düşük olarak bulmuştur. Literatür incelemesinde anne çalışma durumunun empati becerileri ve duygu ifade etme düzeyleri üzerinde etkisinin olduğu ve olmadığı çalışmalar olduğu bulunmuştur.

5.1.11. Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Algılanan Sosyoekonomik Durumu Değişkeni Açısından Tartışılması:

Çocukların empati ve duygu ifade etme düzeyinin sosyoekonomik düzeye göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür. Derman (2013) yaptığı araştırma ile ailesel etmenler açısından 10-11 yaş aralığındaki çocukların empati beceri düzeylerini incelemiş ve ailenin sosyoekonomik düzeyi ile çocuğun empati becerisi arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Bu çalışma bizim bulgumuzu destekler niteliktedir. Literatüre bakıldığında araştırma bulgumuzu destekler nitelikte olanlar kadar farklı bulguların elde edildiği çalışmalarında olduğu görülmüştür. Bal ve Temel (2014), 4- 6 yaş grubu çocuklarının kişiler arası problem çözme becerileri ve bakış açısı alma becerileri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada anlamlı farklılıklar tespit etmişlerdir. Araştırmaya katılan orta sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarının algısal ve bilişsel bakış açısı alma puanları üst ve alt sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarına oranla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Duygusal bakış açısı alma puanında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Aslan (2018) tarafından çocukların empati becerilerinin anne çocuk ilişkisi açısından incelendiği çalışmada, ailenin sahip olduğu sosyoekonomik durumu ile çocukların empati becerileri arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, üst gelir düzeyine sahip ailelerin çocuklarının empati düzeyi alt gelir ailelerin çocuklarının empati düzeyine göre anlamlı şekilde yüksek olduğu belirtilmiştir. İnce (2020) yaptığı çalışmada okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerileri ile anne, baba ve öğretmenlerinin duygu sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve ailenin gelir durumu ile çocukların duygu düzenleme becerisi arasında pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir

5.1.12. 36-48 Ay Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Tartışılması:

36-48 ay çocukların empati bölümü düzeyleri ile duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde; “Öfkeli” duygu ifade puanı ile “Bilişsel Empati” puanı arasında anlamlı ve aynı yönlü ancak düşük düzeyde bir ilişki görülmektedir. Diğer bir ifade ile çocukların “Öfkeli” duygu ifade etme düzeyi arttıkça “Bilişsel Empati” düzeyi de artmaktadır. Empati Bölümü Ölçeği’ndeki ters maddelerin varlığı sebebiyle puanların düşük olması ölçülen özelliğin yüksek olduğu, puanların yüksek olması

ise ölçülen özelliğin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Çıkan istatistiksel sonuç bu bilgiler doğrultusunda değerlendirildiğinde, “Öfkeli” duygu ifade etme düzeyinin artmasıyla “Bilişsel Empati” düzeyinin azaldığı görülmektedir. Miller ve De Haar (1997) empatik becerisi yüksek olan çocukların bir yaşından itibaren kendi kendilerini kontrol kapasitelerinin, duygusal tepkilerinin ve içsel motivasyonla birlikte olumlu sosyal davranışlar sergileme seviyelerinin empati düzeyi düşük olanlara göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Öte yandan empati düzeyi yüksek olan çocukların özgeci ve empatik tepkilerde duygusal, bilişsel ve davranışsal bir önkoşul sergileyerek bu kapasiteleri hayatın erken dönemlerinde ifade etmeye başlayabileceklerini ifade etmişlerdir. Dökmen (2014) çocukların duygusal becerileri arttıkça empati düzeylerinin de artış gösterdiğini vurgulamıştır. Empatinin kendini açma, sosyalleşme, sosyal duyarlılık ve topluma uyum ile olumlu bir ilişkisi vardır. Sosyalleşme için önemli olan bir diğer faktör de bireylerin duygularını anlama ve ifade etme becerileridir. Diğer kişilerin duygularını ifade edebilen bireylerde empati becerileri olumlu yönde gelişmektedir (Dökmen, 2014).

5.1.13. 48-60 Ay Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Tartışılması: 48-60 Ay çocukların empati bölümü düzeyleri ile duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde; “Öfkeli” duygu ifade puanı ile “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” puanı, “Korkmuş” duygu ifade puanı ile “Davranışsal Empati” puanı arasında anlamlı derecede ve aynı yönlü ancak düşük bir ilişki görülmektedir. Bu sonucu açıklayacak olursak eğer, çocukların “Öfkeli” duygu ifade etme puanı arttıkça “Davranışsal Empati” ve “Bilişsel Empati” puanı, “Korkmuş” duygu ifade etme puanı arttıkça ise “Davranışsal Empati” puanı artmaktadır. Empati Bölümü Ölçeği’ndeki ters maddelerin varlığı sebebiyle puanların düşük olması ölçülen özelliğin yüksek olduğu, puanların yüksek olması ise ölçülen özelliğin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Çıkan istatistiksel sonuç bu bilgiler doğrultusunda değerlendirildiğinde, “Öfkeli” ve “Korkmuş” duygu ifade düzeyi yüksek olan çocukların “Bilişsel Empati” ve “Davranışsal Empati” düzeyi azalmaktadır. Ayrıca “Toplam Olumsuz Duygu İfade Etme Puanı” ile “Davranışsal Empati” puanı arasında da aynı yönlü ancak düşük bir ilişki vardır. Diğer bir ifade ile, düşük bir ilişki saptanmış olsa da çocukların sahip olduğu “Toplam Olumsuz Duygu İfade” düzeyi “Davranışsal Empati” düzeyinin azalmasına sebep olduğu görülmektedir. Panfile ve Laible (2012) yaptığı araştırmada duygu düzenlemenin empatiyi, empatinin de gözlemlenen olumlu sosyal davranışı öngördüğünü belirtmiştir. Ayrıca duygu düzenleme ile empati arasında pozitif yönde ilişki olduğunu ve empati algısı yüksek çocukların daha fazla olumlu sosyal

davranışlar sergilediğini gözlemlemişlerdir. Tunçel (2019) duyguları anlamlandırma ve tanıma konusunda zorluk çeken bireylerin empati seviyelerinin düşük olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, duyguları ifade etmekte zorlanan bireylerin diğer bireylere oranla duygu düzenleme üzerinde daha çok zorlandıklarını belirtmiştir.

5.1.14. 60-72 Ay Çocukların Sahip Olduğu Empati Düzeyi Ve Duygu İfade Etme Düzeyine İlişkin Bulguların Tartışılması: 60-72 Ay çocukların sahip oldukları empati bölümü düzeyleri ile duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde; üzgün duygu ifade düzeyi ile duygusal, davranışsal ve bilişsel empati düzeyleri arasında anlamlı derecede ve aynı yönlü ancak düşük bir ilişki görülmektedir. Diğer bir ifade ile, “Üzgün” duygu ifade etme düzeyi yüksek olan çocukların “Duygusal, Davranışsal ve Bilişsel” empati düzeyleri azalmaktadır. Öfkeli ve korkmuş duygu ifade düzeyleri ile davranışsal ve bilişsel empati düzeyleri arasında anlamlı derecede ve aynı yönlü ancak düşük bir ilişki görülmektedir. Bu sonucu açıklayacak olursak eğer, çocukların “Öfkeli” ve “Korkmuş” duygu ifade etme düzeylerinin artması sahip oldukları “Davranışsal” ve “Bilişsel” empati düzeylerinin azalması anlamına gelmektedir. Ayrıca toplam olumsuz duygu ifade etme puanı ile empati düzeyi ölçeğinin tüm alt boyutlarıyla yani duygusal, davranışsal, bilişsel empati puanları arasında aynı yönlü ancak düşük bir ilişki vardır. Diğer bir ifade ile, çocuktaki olumsuz duygu ifade etme düzeylerinin (Öfkeli, Üzgün, Korkmuş duygu ifade etme düzeyleri) artması çocuğun sahip olduğu tüm empati düzeyinin azalması anlamına gelmektedir. Literatür incelendiğinde duyguları tanıma ve anlama becerilerinin empatiyi desteklediği görülmektedir. Koç (2017) 60 ay ve üzeri çocuklarla yaptığı araştırmada empati ile duygusal beceri boyutları arasındaki korelasyon sonucunda empati ile duygusal becerileri ifade etme boyutu arasındaki ilişki olduğunu belirterek çocukların anlama ve ifade etme puanlarındaki artışın empati düzeylerini de artırdığını belirtmiştir. Arıkoç (2019) 61-81 aylık çocuklarla yaptığı çalışmada, çocukların empati, duygusal zeka düzeyleri ile ahlaki ve sosyal kural bilgilerini arasındaki ilişkiyi incelemiş ve pozitif yönde anlamlılıklar tespit etmiştir. Araştırmacı çocuklardaki duygusal zeka düzeyinin artması ile empati düzeylerinin de arttığını belirtmiştir. Alan taramasında olumsuz duygu ifadenin empatiyi etkilemediğinin tespit edildiği çalışmalara da rastlanmıştır. Koca (2020) yaptığı araştırmada 60-72 aylık çocukların duygu düzenleme becerileri ile empati becerileri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve yapılan analizler doğrultusunda çocuğun empati becerisinin artması, duygu düzenleme becerisinin artması ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çocuğun sahip olduğu empati düzeyi ile duygu düzenleme ölçeğinin olumsuzluk alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış ve

empati becerisi çocuktaki duygu durum değişkenliği ile olumsuz duygulanım gösterme eğilimini yordamadığını bulmuştur. Elde edilen bulgular ve alan taraması sonucunda çocuklardaki empati düzeyleri ve duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişkinin bir çok nedeni olabileceği görülmektedir. Yapılan çalışma çocuklardaki yaş aralığının arttıkça empati ve duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişkilerin de arttığını göstermektedir. Empati kurma süreci; öncesinde duyguları anlama, tanıma ve doğru duygu ifade etmeyi gerektirdiğinden çocukların duygusal gelişimleri ilerleyince empatik düzeyleri artmış olduğu düşünülmektedir. 36-48 yaş aralığındaki çocuklarda, duyguları tanıma, anlama ve ifade etme deneyimlemeleri daha az olduğundan diğer yaş gruplarına göre daha az anlamlı ilişki ortaya çıkmış olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca araştırma bulguları ele alındığında duygu ifade etme düzeyi ve empati düzeyinin çevresel çeşitli değişkenlerden etkilendiği görülmüştür. Çocuklardaki yaş ilerledikçe çevresinin genişlemesi sonucu bu etkinin de artmış olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Gümüştas (2011) yaptığı çalışmada, duygu ifadesi tanıma becerilerinin yaş ile birlikte artış gösterdiğini ve kız cinsiyette daha iyi seviyede olduğunu tespit etmiştir.

5.2. Öneriler

Bu araştırma, okul öncesi eğitime devam eden çocukların empati ve duygularını ifade etme becerileri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi ve etkisi olabilecek etkenlerin ortaya çıkarılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada yapılan analizler sonucunda elde edilen farklılıkları netleştirecek daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple ileride yapılacak diğer çalışmalar için aşağıdaki öneriler verilebilir

5.2.1. Akademiye Yönelik Öneriler:

- ✓ Bu araştırma okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden öğrenciler üzerinde yapıldı. Okul öncesi eğitim kurumuna gitmeyen çocuklar üzerinde de bu araştırmaya benzer bir araştırma yapılabilir. Sonuçlar karşılaştırılabilir.
- ✓ Alan yazın incelendiğinde okul öncesi dönem çocuklarına yönelik duygu ve empati çalışmalarının yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Duyguları anlama ve duygu düzenlemeye yönelik çalışmalara son yıllarda ağırlık verilmiş fakat duygu ifade etme çalışmaları hala oldukça yetersizdir. Duyguları anlamak kadar onları duygu ifade etmekte sosyal gelişim açısından oldukça önem arz eder. Araştırmacılar tarafından duygu ifade etme kavramı farklı değişkenlerle bir arada ele alınıp incelenebilir.

- ✓ Bu çalışma Bursa ili içerisinde üç büyük ilçede gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'nin farklı şehirlerini kapsayacak şekilde genişletilerek çevrenin ve kültürün duygu ifade ve empati üzerindeki etkileri de araştırılabilir.
- ✓ Bu çalışmada nicel bir yöntem kullanılmıştır. Nitel çalışmaların daha detaylı çalışmalar olduğu bilinmektedir. Çocukların empati ve duygu ifade yöntemlerini nitel bir ölçek kullanarak araştırılabilir. Çocuklar sınıflarda tiyatro, oyun ya da drama gösterileri ile farklı duygu durumlarını yaşayabilecekleri ortamlar yaratılarak gözlemlenebilir.
- ✓ Okul öncesi dönem çocuklarında empati ve duygu ifade etme düzeylerinin gelişimini gözlemleyebilmek adına boylamsal bir araştırma yapılabilir.
- ✓ Okulöncesi dönem çocuklarında duygu ifade etme ve empati becerisi geliştirici program ve projeler hazırlanarak uygulanıp çocuklardaki değişim ve gelişim gözlemlenebilir.
- ✓ Anne ve babadan sonra rol model alınan bir diğer kişi öğretmenlerimiz olmaktadır. Bu sebeple okul öncesi öğretmenlerine çocukların duygu ifade etme, empati geliştirme becerilerini destekleyici hizmet içi eğitimler ve seminerler düzenlenebilir.
- ✓ Çocuk duygu ifade biçimi ve empati düzeyinin okuldaki etkilerini görebilmek amacıyla araştırmaya öğretmenler dâhil edilerek aile görüşü ve öğretmen görüşü karşılaştırılabilir.
- ✓ Okul öncesi eğitim programlarına duygu ifade etme ve empati becerilerini desteklemek amacıyla yeni kazanımlar ve göstergeler eklenebilir.
- ✓ Çocuğun doğru duygu düzenleme ve ifade etme becerileri kazanabilmesi, empatiyi öğrenebilmesi için anne babanın da psikolojik sağlığı oldukça önemlidir. Çocuğu doğru yönlendirebilmek adına hem çocuğu hem de ebeveynleri destekleyebilecek, çeşitli değerlendirme ve iyileştirmelerin yapılabileceği uzmanların bulunduğu danışmanlık merkezleri kurulabilir.

5.2.2. Öğretmene Yönelik Öneriler:

- ✓ Okullarda sık sık velilere yönelik duygu ifade etme, duygu düzenleme, empati, değer kavramlarımız gibi çocukların sosyal-duygusal gelişimlerini destekleyici konularda öğretmenler tarafından velilere yönelik eğitimler verilerek çocukların olumsuz duygu durumlarında neler yapılması konusunda veliler desteklenebilir.
- ✓ Öğretmenler aylık ve günlük eğitim planlarına duygu ifade etme ve empati becerisi geliştirici etkinlikler ekleyerek sınıfta uygulayabilir. Hatta bu sadece okul öncesinde değil eğitim öğretimin her aşamasında uygulanabilir.

5.2.3. Aileye Yönelik Öneriler:

- ✓ Ailelerin en büyük görevinin çocuğun her türlü duygusunu kabul ederek onun duygusal gelişimine destek vermek olduğunu ailelerin benimsenmesi önerilebilir.
- ✓ Araştırma sonuçlarına bakıldığında anne ve baba eğitim durumlarının çocuğun hem empati hem de duygu ifade becerisi etme üstünde etkisinin olduğu görülmüştür. Çocukların duygularını ifade etme ve empati becerisini rol model aldığı kişilerden öğrendiği görülmektedir. Okullardan, üniversitelerden, uzmanlardan aile rehberliği çalışmalarına katılarak bilgi edinilebilir.
- ✓ Çocuklardaki duyguları yönetme, ifade etme ve empati becerilerinin desteklenmesinde anne-baba ve öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Çocukların duyguları yönetme becerilerinin gelişmesini desteklemek amacıyla anne babanın çocuğuyla etkili zaman geçirmesi önemlidir. Çocuklarla bol bol oyun oynanması, renkli resimli hikaye kitapları okunması duygu ifade etmei geliştirdiği gibi doğa yürüyüşleri yaparak canlılar hakkında konuşulması çocuğuyla arasındaki iletişimi ve etkileşimi artıracak ve çocukta hem duygu ifade hem de empati becerilerinin gelişmesini destekleyecektir.

KAYNAKÇA

- Akaydın, D., ve Akduman, G. G. (2016). 6 yaş grubu çocukların duygusal zeka düzeyleri ile empatik becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1353-1360.
- Akbaş, B., ve Temiz, G. (2015). 60-66 aylık çocukların empati beceri düzeylerinin anne empati beceri düzeyi açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 106-112.
- Akcalı, F. O. (1991). Kaygı seviyesinin empatik beceri üzerindeki etkisi Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul.
- Akkoyun, F. (1982). Empatik anlayış üzerine. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15 (2), 63-69.
- Akyol, K. A., ve Aslan, D. (2014). The development of Empathy Scale For Children (ESC). In Yasar, M., Ozgun O. ve Galbraith J. (Eds), *Contemporary Perspectives and Research on Early Childhood Education* (pp.113-123). Cambridge Scholar Publishing.
- Alçay, U. (2009). Farklı okul türlerinde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin empatik beceriler açısından karşılaştırılması Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi İstanbul.
- Alver, B. (2003). Çeşitli kamu ve kuruluşlarında çalışanların empatik becerileri, karar stratejileri ve psikolojik belirtileri arasındaki ilişkiler. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi-Erzurum.
- Aral, N., Kandır, A., ve Can Yaşar, M. (2000). Okul öncesi eğitim. 2. Ya-Pa Yayın Pazarlama San. ve Tic. A.Ş.
- Arıkoç, B. (2019) Okul Öncesi Dönemde Duygusal Zeka ve Empati ile Ahlaki ve Sosyal Kural Bilgisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ataç, F.(1995). *Psikolojik Eğitim Sanatı*. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Atay, M. (2011). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II*. Kök Yayıncılık
- Avcı, N. (2007). *Gelişimde 0–3 Yaş: Yaşama Merhaba*. Morpa Kültür Yayınları.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü*. Ankara: Anı

- Barnett, M.A. (1990). Empathy and related responses in children empathy and its development. Eisenberg N, Strayer J. (Editörler). Cambridge University Press, 147-157.
- Barret-Lenard, G.T. (1981). The empathy cycle: Refinement of a nuclear concept. *Journal of Counseling Psychology*, 28(2): 91-100.
- Barreto, M. A., Fabrício, D. M., Luchesi, B. M., Chagas, M. H. N., et al. (2020). Factors associated with levels of empathy among students and professionals in the health field: A systematic review. *Trends Psychiatry Psychother*, 42(2), 207-215.
- Başal, H.A. (2012). *Gelişim ve psikoloji: Nasıl mutlu bir çocuk yetiştirebilirim?* Morpa Kültür Yayınları.
- Bechara, A., Damasio, H. ve Damasio, A. (2000). "Emotion, Decision Making and the Orbitofrontal Cortex", *Cerebral Cortex*, March 2000, 10 (3): 295-307.
- Bender, T. M. (2006). Resim-İş Eğitim Öğrencilerinde Duygusal Zeka ve Yaratıcılık İlişkileri, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Bernadett- Shapiro, S., Efremsaft, D., Shapiro, J. (1996). Father participation in child care and the development of empathy in sons: An emprical study. *Journal of Family Therapy*, 23(1), 77- 93
- Bower, G. H., ve Forgas, J. P. (2000). Affect, memory, and social cognition. In E. Eich, J. F. Kihlstrom, G. H. Bower, J. P. Forgas, ve P. M. Niedenthal (Eds.), *Cognition and emotion* (pp. 87-168). Oxford University Press.
- Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 664- 678.
- Brems, C. (1988). Interpersonal perception of young children: Egocentrism or empathy. *The Journal Of Psychology*, 123(4), 329-337.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji sözlüğü*, 4. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları
- Bunyak, S. (2022). 3-12 Yaş Yaygın Gelişimsel Bozukluğu Olan Çocuklarda Kukla Modeli İle Hikaye Temelli Grup Çalışmasının Çocuklardaki Empati ve Duygu İfadesine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel F. (2018) *Bilimsel araştırma yöntemleri* (24. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık

- Calman, L. J., and Tarr-Whelan, L. (2005). *Early Childhood Education for All: A Wise Investment: Recommendations Arising from the Economic Impacts of Child Care and Early Education, Financing Solutions for the Future, a Conference Sponsored by Legal Momentum's Family Initiative and the MIT Workplace Center*. Legal Momentum.
- Canbeldek, M. (2015). Okul öncesi eğitim kurumlarında kalite ile okul öncesi dönem çocuklarının gelişim düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Chaplin, T. M. (2015). Gender and emotion expression: a developmental contextual perspective *Emotion Review : Journal of the International Society for Research on Emotion*, 7(1), 14-21 <http://doi.org/10.1177/1754073914544408>
- Chaplin, T. M., & Aldao, A. (2013). Gender differences in emotion expression in children: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 139(4), 735–765. <https://doi.org/10.1037/a0030737>
- Crain, W. C. (1987). *Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı*. Ş. Kozcu (Çev.). Seminer, 5 içinde (s. 80-94). Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Çağdaş, A. (2015). *Anne-Baba-Çocuk İletişim*. Eğiten Kitap Yayınları.
- Çeçen, A. R. (2002). Duygular İnsan Yaşamında Neden Vazgeçilmez Ve Önemlidir? *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(9), 164-170.
- Çelik, E. (2008). Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin empatik eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi,-Konya.
- Dacey, J. S., ve J. F. Travers (1996). *Human Delopment Across The Lifespan*. Third Edition. BrownveBenchmark.
- Davis, HM. (1983). Measuring Individual Differences in Empathy: Evidencefor a Multidimensional Approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113-126.
- DeKemp, R. A. T., Overbeek, G., de Wied, M., Engels, R. C. M. E., and Scholte, R. H. J. (2007). Early adolescent empathy, parental support, and antisocial behavior. *The Journal of Genetic Psychology*, 168 (1), 5-18
- Derman, T., M. (2013). Çocukların Empati Beceri Düzeylerinin Ailesel Etmenlere Göre Belirlenmesi. *International Journal of Social Science*, 6(1), 1365-1382.

- Derman, T. M., Türen, Ş., ve Buntürk, T. (2020). Okul Öncesi Çocukların Empati Bölümleri ile Annelerinin Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 336-368.
- Dixon, T. (2003). From passions to emotions: The creation of a secular psychological category. Cambridge University Press.
- Dinç Altun, Z., Değerli, F. İ., Çıkrıkçı, N. ve Kınık, Ö. (2018). Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45, 153-168. 10.21764/maeuefd.309234
- Doğanay K. E., ve Gültekin Akduman, G. (2017). The Analysis Of The İnfluence Of Mother Attachment Styles Of Children On Their Level Of Emphatic Skills. *Academic Research International*, 8(2), 89-96.
- Dökmen, Ü. (1987). Empati Kurma Becerisi İle Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 20(1), 183-207.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi Ve Psikodrama İle Geliştirilmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 21(1), 155-190.
- Dökmen, Ü. (1998). Empati kurma becerisi ile sosyometrik statü arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 20(2), 155-190
- Dökmen, Ü. (2014). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati* (52.basım). Remzi Kitapevi.
- Dökmen, Ü. (2017). *İletişim Çatışmaları Ve Empati*. Remzi Kitapevi
- Durmuşoğlu-Saltalı, N., Deniz, M. E., Çeliköz, N. ve Arı, R. (2009). Altı Yaş Çocukları İçin Duygusal Becerilerin Değerlendirilmesi Testi'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 403-420.
- Ebabil, D. (2015). Okul öncesi eğitim kurumlarında yönetim süreçlerinin işleyişinin yönetici ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. Yayımlanmamış yüksek Lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Eisenberg N., and Strayer J. (1990). Critical issues in the study of empathy. Esinberg N, Strayer J. (editors). *Empathy And Its Development*. Cambridge University Press; 3-13.

- Elliott, R., and Greenberg, L. S. (2007). The essence of process-experiential/emotion Focused therapy. *American Journal of Psychotherapy*, 61(3), 241-254.
- Erden, Ş. (2012). Duygusal gelişim. M. E. Deniz (Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Maya Akademi.
- Erel, S. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocuklarda bakış açısı alma becerileri, duygu düzenleme ve ahlak gelişiminin davranış sorunları ile ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ersan, C. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Saldırganlık Düzeylerinin Duygu İfade Etme Ve Duygu Düzenleme Açısından İncelenmesi. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Tez No: 481788)
- Ersan C, Tok Ş (2020). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Saldırganlık Düzeylerinin Duygu İfade Etme ve Duygu Düzenleme Açısından İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 45(201), 359 - 391. 10.15390/EB.2019.8150
- Ertürk Kara, H. G., ve Gönen, M. (2015). Okul öncesi dönemdeki çocukların öz düzenleme becerisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(4), 1224-1239
- Feshbach, N. D., and Roe, K. (1968). Empathy in six-and seven-year-olds. *Child development*, 39(1), 133-145.
- Feshbach, N. D., and Feshbach, S. (1982). Empathy training and the regulation of aggression: Potentialities and limitations. *Academic Psychology Bulletin*, 4, 399-413.
- Feyman, N. (2006). Okul öncesi eğitim kurumlarında kalitenin çocukların gelişim alanları üzerine etkisinin incelenmesi. (Unpublished masters thesis). Hacettepe University, Ankara.
- Frenzel, A., and Stephens, E. (2013). Emotions. In N. C. Hall ve T. Goetz (Eds.), *Emotion, motivation, and self-regulation: A handbook for teachers* (1st ed.) (pp. 1-56). Emerald Publishing.
- Gander, M. J. ve Gardiner, H.W. (2015). *Çocuk ve ergen gelişimi* (Çeviren A. Dönmez ve N. Çelen). İmge Kitabevi. (Orijinal çalışmanın yayın tarihi 1989).

- Gizir, Z., ve Baran, G., (2003). Anaokuluna Devam Eden Dört-Beş Yaş Çocuklarında Sosyal Davranışların Gelişimi ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(25), 118-133.
- Goldstein, A.P., and Michaels, G.Y. (1985) *Empathy: Development, training, consequences*. Lawrence Erlbaum, Associates Publishers. 45-51
- Goleman, D. (2019). Duygusal zeka. (B. S. Yüksel, Çev.) Varlık Yayınları.
- Gökkaya, F., Gedik, Z. ve Tunçay, Ş. (2020) Özel okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların sosyal problem çözme becerileri ile annelerinin empati düzeyi ve duygu düzenleme stratejileri arasındaki ilişki. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 331-344
- Gökler, R., (2009). Okullarda Akran Zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 511-537.
- Gören, Z. (2020). Erken Çocukluk Döneminde Doğruluk, Empati, Merhamet, Adalet ve Sorumluluk Davranışlarının Kazandırılmasında Duygusal Zekanın Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Greenberg, L. S. (2004). Emotion-focused therapy. *Clinical Psychology ve Psychotherapy: An International Journal of Theory ve Practice*, 11(1), 3-16.
- Gross, J. J. (2013). Conceptualizing emotional labor: An emotion regulation perspective. In A. A. Grandey, J. M. Diefendorff, & D. E. Rupp (Eds.), *Emotional labor in the 21st century: Diverse perspectives on emotion regulation at work* (pp. 288-294). Routledge/Taylor ve Francis Group.
- Gross, J. J., Richards, J. M., and John, O. P. (2006). Emotion regulation in everyday life. In D. K. Snyder, J. A. Simpson, ve J. N. Hughes (Eds.), *Emotion regulation in couples and families: Pathways to dysfunction and health* (pp. 13-35). American Psychological Association Press.
- Gross, J. J., and Thompson, R. A. (2006). Emotion regulation: Conceptual foundations. In J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* (pp. 3-24). The Guilford Press.
- Gülay, H., (2008). 5-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Akran İlişkileri Ölçeklerinin Geçerlik Güvenirlik Çalışmaları ve Akran İlişkilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Gülay, H. ve Akman, B. (2009). *Okul öncesi dönemde sosyal beceriler*. Pegem Akademi Yayınları.
- Gülseren, Ş. (2001). Eşduyum (Empati): Tanımı ve kullanımı üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12, 133-145
- Gültekin, A., (2006). Anaokuluna Devam Eden 6 Yaşındaki Çocukların Başkalarının Bakış Açısını Alma Becerisi ile Özsaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin Akduman, G., (2012). Okul Öncesi Dönemde Akran Zorbalığının İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 121-137.
- Günindi, N., (2008). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş çocuklarının sosyal uyum becerileri ile anne-babalarının empatik becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- 8). 5-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Akran İlişkileri Ölçeklerinin Geçerlik Güvenirlik Çalışmaları ve Akran İlişkilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Harrington, A. (2001). Dilthey, empathy and verstehen a contemporary reappraisal. *European Journal of Social Theory*, 4(3), 311-329.
- Hay, D. F., and Demetriou, H. (1998). The developmental origins of Social understanding. A. Campbell ve S. Muncer (Ed.), *The Social Child*. Psychology Press.
- Herndon, K. J., Bailey, C. S., Shewark, E. A., Denham, S. A., & Bassett, H. H. (2013). Preschoolers' emotion expression and regulation: relations with school adjustment. *The Journal of genetic psychology*, 174(5-6), 642-663. <https://doi.org/10.1080/00221325.2012.759525>
- Hoffman, M. L. (1977). Sex differences in empathy and related behaviors. *Psychological bulletin*, 84(4), 712-722.

- Hoffman, M.L. (1990). The Contribution of Empathy to Justice and Moral Judgment. In: Esinberg N, Strayer J. (Editors), *Empathy and its Development*. Cambridge University Press, 47-80.
- Hoş, G. (2018). Bilişsel Edebi Yaklaşım Açısından Resimli Öykü Kitaplarındaki Duygu İfadelerinin İncelenmesi Ve 60-72 Aylık Çocuklara Bu Duyguların Yansıması. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlgar, L. ve Akbaba, G. (2017). Beş ve altı yaş çocuklarının duygu düzenlemelerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (9), 491-520.
- Jack, R. E., Garrod, O. G. B. and Schyns, P. G. (2014). Dynamic facial expressions of emotion transmit an evolving hierarchy of signals over time. *Current Biology*, 24, 187-192. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cub.2013.11.064>
- Kadan, G., (2010). Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Saldırganlık Davranışını Etkileyen Faktörlerin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kahraman, H. (2007). Empatik beceri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empatik becerilerine ve sorun davranışlarına etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Kahraman, H., ve Akgün, S. (2008). Empati becerileri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empati becerilerine ve sorun davranışlarına etkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(1), 15-24.
- Kandemir, M. & Özbay, Y. (2009). Sınıf İçinde Algılanan Empatik Atmosfer İle Benlik Saygısı Arasındaki Etkileşimin Zorbalıkla İlişkisi . *İlköğretim Online* , 8 (2) , 322-333 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8598/107018>
- Kandır, A. (2004). *Çocuğum büyüyor*. Morpa Kültür Yayınları.
- Kapçı, E. G., Uslu, R. İ., Akgün, E. ve Acer, D. (2009). İlköğretim çağı çocuklarında duygu ayarlama: Bir ölçek uyarlama çalışması ve duygu ayarlamayla ilişkili etmenlerin belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16(1), 13-20.
- Kapıkıran, N. A. (2009). Öğretmen adaylarının empatik eğilim ve kendini ayarlama açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(26), 81-91.

- Karakuş, N., (2017). 60-72 Ay Çocukların Sosyal Problem Çözme Becerilerinin Anne Tutumları Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karamanlı, D. (1998). Okul öncesi dönemde entegrasyon sınıflarında bulunan 5–6 yaş grubundaki normal çocukların ve sınıf öğretmenlerinin zihinsel engelli çocukların sosyal uyumda davranışları hakkındaki algılamalarının incelenmesi Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi* (25. Basım). Nobel Yayın Dağıtım.
- Karayılmaz, D. (2008). Ana Sınıfına Devam Eden Altı Yaş Grubundaki Çocukların Duygusal Zeka ve Sosyal Uyum Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Katman, H.A. (2010). Okul yöneticilerinin empatik eğilimlerinin incelenmesi: Isparta il merkezi örneği Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta.
- Kaya, A. ve Siyez, D. M. (2010). KA-Sİ Çocuk ve ergenler İçin empatik eğilim ölçeği: Geliştirilmesi geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35 (156), 110-125.
- Kaya, E. (2021). Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Annelerin Duygu Düzenleme Becerileri İle Çocuklarının Kaygı Düzeyi Ve Duygu İfade Biçimleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kemp, R. A., Overbeek, G., de Wied, M., Engels, R. C., and Scholte, R. H. (2007). Early adolescent empathy, parental support, and antisocial behavior. *The Journal of Genetic Psychology*, 168(1), 5-18.
- Kıldan, O. (2012). Okul öncesi eğitimin amacına ilişkin öğretmen ve veli görüşleri, *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 20 (1), 135-150.
- Koca, A. (2020). 60-72 Aylık Okul Öncesi Çocukların Duygu Düzenleme Becerileri İle Empati Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Koç, D., E. (2017). Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 60 Ay ve Üzeri Çocukların Anne Bağlanma Stillerinin; Empatik, Duygusal ve Sosyal Beceri Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Körükçü, Özlem Sarıyüce. (2004). Altı Yaş Gurubundaki Çocukların Özsaygı Düzeyleri ile Anne Empatik Becerilerinin İncelenmesi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Köse, D. (2019). Anne baba tutumlarının, çocukta benlik saygısı ve empati gelişimi ile ilişkisinin incelenmesi,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köseoğlu, A. (2013). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin algıladıkları ebeveyn kabul-red düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kringelbach, M. L., ve Phillips, H. (2014). *Emotion: Pleasure and pain in the brain*. Oxford University Press.
- Kulaksızoğlu, A. (2015). Ergenlik psikolojisi. Remzi Kitabevi.
- NK Turaşlı, R Zembat (2013). 6 Yaş Grubu Çocuklarda “Benlik Algısını Desteklemeye Yönelik Sosyal-Duygusal Hazırlık Programı” Nın Etkililiğinin İncelenmesi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi *SBE Dergisi*, 6
- Kurbet, H. (2010). Anaokuluna Devam Eden Çocukların Duygusal Düzenleme Becerileri ile Annelerinin Empatik Eğilim ve Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Küçükkaragöz, H., Akay, Y., ve Canbulat, T. (2011). Bir grup ilköğretim öğrencisinin bazı psiko-sosyal değişkenlere göre empatik beceri düzeyleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 88-100.
- Marshall, W. L., Hudson, S. M., Jones, R., ve Fernandez, Y. M. (1995). Empathy in sex offenders. *Clinical psychology review*, 15(2), 99-113.
- Mary, J., ve Cardiner H.W. (2015). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (Çeviren: A. Dönmez ve N. Çelen) İmge Kitabevi Yayınları.
- McCoy, D. C. and Raver, C. C. (2011). Caregiver emotional expressiveness, child emotion regulation, and child behavior problems among head start families. *Social Development*, 20(4), 741-761.

- Mete, B. (2005). Lise son sınıf öğrencilerinin empatik becerileri ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Metin, İ. (2010). The effects of dispositional anger, effortful control and maternal responsiveness on Turkish preschoolers' emotion regulation, Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Miller, P. A., ve De Haar, M. A. J. (1997). Emotional, cognitive, behavioral, and temperament, characteristics higher empathy child. *Motivation and Emotion*, 21(1), 109-125.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). Okul Öncesi Eğitim Programı. <http://tegm.meb.gov.tr/www/yenilenen-ogretim-programlari/icerik/136> adresinden alınmıştır.
- Morgan, C. T. (2000). *Psikolojiye giriş*. (Çeviren: H. Arıcı vd.). Meteksan Yayınları.
- Nesse, R. M., and Ellsworth, P. C. (2009). Evolution, emotions, and emotional disorders. *American Psychologist*, 64(2), 129-139.
- Oğuz, V. (2006). Altı yaş grubundaki çocukların bakış açısı alma becerileri ile anne babaların empatik becerilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Oktay, A. (2007). *Yaşamın sihirli yılları*. Epsilon Yayıncılık.
- Olweus, D., (2011). Bullying at school and later criminality: Findings from three Swedish community samples of males. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2), 151-156
- Onay, İ., Egüz, Ş. ve Ünal, A.(2015). Öğretmen Adaylarının Empatik Eğilimlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 40(8), 564-572..
- Oner, N. (2001). Farklı cinsiyet rol yönelimli kız ve erkek üniversite öğrencilerinin empatik beceri düzeylerinin karşılaştırılması. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi-Ankara.
- Önder, A. (2007). Okul öncesi dönemde akran ilişkileri. A. Oktay ve Ö. U. Polat (Ed.), *Okul öncesi eğitimde güncel konular*. Morpa Kültür Yayınları.
- Önder, A., ve Gülay, H. (2007). Annelerin kabul red düzeyi ile çocuklarının empati becerisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22), 23-30.

- Önder ve Gülay, 2007; Topcu, Erdur-Baker, Çapa Aydın, (2010). Temel empati ölçeği Türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (34), 174-182
- Opelman, H., ve Sarıkaya, H., (2016). 5 Yaş Altı Çocukların Akran Şiddetine Maruz Kalma ve Akran Şiddetini Uygulama Düzeyinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 187-203.
- Öz, F. (1998). Son sınıf hemşirelik öğrencilerinin empatik eğilimleri, empatik becerileri ile akademik başarıları arasındaki ilişki. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2(2), 32-38.
- Özbek, M. (2005). İnsan İlişkilerinde Empatinin Yeri ve Önemi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 567-588.
- Özcan, T. C. (2002). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların anne-babalarının empati düzeyi ile aile işlevlerinin incelenmesi Yüksek lisans tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi -İstanbul.
- Özdemir, S., ve Tepeli, K., (2016). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Saldırgan Davranışlarla Baş Etme Stratejilerinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 51-70.
- Özdemir Beceren, B., & Zembat, R. (2016). Güçlü Başlangıç Sosyal Duygusal Öğrenme Programı'nın 5 yaş çocuklarının duygusal gelişimleri üzerine etkisi. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 1003-1016. doi:10.14687/ijhs.v13i1.3475
- Özer, G. (2016). Empati eğitim programının anaokulu çocuklarının empatik ve prososyal becerilerine etkisinin incelenmesi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özodaşık, M. (2009). *Kişilerarası iletişim sürecinde algı, ikna ve empatik ilişkiler*. Tablet Yayınları.
- Öztürk, M. O. (2002). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Hekimler Yayın Birliği.
- Panfile, T. M., ve Laible, D. J. (2012). Attachment security and child's empathy: The mediating role of emotion regulation. *Merrill-Palmer Quarterly*, 58(1), 1-21.

- Parsak, B. (2015). Ebeveyn tutumları ile okul öncesi dönem çocuklarının davranış problemleri arasındaki ilişkide çocukların empati ve sosyal beceri düzeylerinin rolü. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Pekel, N., (2004). Akran Zorbalığı Grupları Arasındaki Sosyometrik Statü, Yalnızlık ve Akademik Başarı Durumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Enstitüsü, Ankara.
- Plutchik, R. (1990). Evolutionary bases of empathy, In N. Eisenberg & J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development* (p.p. 38-46). CUP Archive. Publishers.
- Pope. C. (2003). *Bebeğimin aylık gelişimi*. (Çeviren: S. Koçak). Doruk Yayıncılık (Orijinal çalışma basım tarihi 1996).
- Poyraz, H. (2003). Okul Öncesinin Önemi, Okul Öncesi Eğitimin İlke ve Yöntemleri (s: 17-22)(2. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Prosen S, Smrtnik Vitulić H. (2018). Children's emotional expression in the preschool context. *Early Child Development Care*, 188(12), 1675-1683.
- Ramazan, O., Ural, O., Güven, ve G. (2006). “Çocukların Psikososyal Gelişim Becerilerine Okul Öncesi Eğitimin Katkısı: Anne-Baba Görüşleri”, I. *Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi. Kongre Kitabı*. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitimi Fakültesi, İstanbul.
- Rogers, CR. (1983). Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir. Akkoyun F. (Çev). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1): 103-121.
- Sala, M. N., Pons, F., ve Molina, P. (2014). Emotion regulation strategies in preschool children. *British Journal of Developmental Psychology*, 32(4), 440-453.
- San Bayhan, P. ve Artan, İ. (2012). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. Morpa Yayınevi.
- Sayın, K. B. (2010). İlköğretim birinci kademe öğrencilerinin empati becerileri ile annebaba tutumları arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Scherer, K. R. (2005). *What are emotions? And how can they be measured? Social Science Information*, 44(4), 695-729.

- Seçer, Z. (2017). Sosyal olarak yetkin okul öncesi çocukların duygu düzenlemeleri ile annelerinin duygu sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişkiler. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1435-1452
- Selçuk, Z. (2010). *Eğitim psikolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Shapiro, L. E. (2000). *Anne ve babalar için duygusal zeka rehberi*. Ü. Kartal (Çev.). Varlık Yayınları.
- Smith A., (2006). Cognitive empathy and emotional empathy in human behavior and evolution. *The Psychological Record*, 56, 3-21.
- Spencer, M. B., (1999). Social and Cultural Influences on School Adjustment: The Application of an Identity Focused Culturel Ecological Perspective. *Educational Psychologyst*, 34(1), 43-57.
- Strayer, J., and Roberts, W. (2004). Empathy and observed anger and aggression in five-year-olds. *Social Development*, 13(1), 1-13.
- Tayfun, R. (2011). *Etkili İletişim ve Beden Dili* 4.baskı. Nobel Yayınevi.
- Thompson, F. (1983). Empathy: An aim and a skill to be developed. *Teaching History*, 37, 22-26.
- Topcu, Ç., Erdur-Baker, Ö., ve Çapa Aydın, Y. (2010). Temel empati ölçeği türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (34), 174-182.
- Trevarthen, C. (1984). Emotions in infancy: Regulators of contact and relationships with persons. In Scherer, K. R., & Ekman, P. (Edt.), *Approaches to emotion* (p.p. 129-157), Psychology Press.
- Tunçel, E. (2019). Erken dönem uyumsuz şema alanları ve aleksitimi ilişkisinde prefrontal işlevlerin, empatinin ve duygu düzenleme güçlüğüünün aracı rolü. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tür, G. (2004). *Ailede çocuk eğitimi*. 3-6 yaş çocuğa sahip ailelerin eğitimi. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2012). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr. (Erişim tarihi: 20 Mayıs 2019).

- Türkmen, S. (2019). 60-72 Aylık Çocukların Motivasyon Düzeyleri ile Duygusal Zeka ve Benlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Uluğ, M. (2014). Empati nedir? Tanımı ve benzer kavramlardan farkı. A. Turpoğlu Çelik (Ed.), *Empati kuramdan uygulamaya içinde* (s.1-15). İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Ural, O., Güven, G., Sezer, T., Azkeskin, K. E., ve Yılmaz, E. (2015). Okul öncesi dönemdeki çocukların bağlanma biçimleri ile sosyal yetkinlik ve duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1(2), 589-598.
- Ünal, F. (2003). Empatik iletişim eğitiminin okulöncesi çocuğa olan annelerin empatik beceri düzeylerine etkisi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Wardecker BM, Kaplow JB, Layne CM, Edelstein RS. (2017). Caregivers' positive emotional expression and children's psychological functioning after parental loss. *Journal Of Child Family Studies*, 26(12), 3490-3501.
- Wispé, L. (1986). The Distinction between sympathy and empathy to call forth a concept: a world is needed. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(2), 314-321.
- Wispe, L. (1990). History of the Concept of Empathy. In Esinberg N., Strayer J. (Editors). *Empathy and Its Development*. Cambridge University Press; 17-37.
- Worthington Jr, E. L., and Wade, N. G. (1999). The psychology of unforgiveness and forgiveness and implications for clinical practice. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 18(4), 385-418.
- Valiente, C. N., Eisenberg, N., Fabes, S. A., Shaepard, A., Cumberland, A., and Losoya, S. H. (2004). Prediction of children's empathyrelated responding from their effortful control and parent's exp Voss, R., ressivity. *Developmental Psychology*, 40(6), 911-926.
- Voss, R., Gruber, T. and Reppel, A. (2010). Which classroom service encounters make students happy or unhappy? *International Journal of Educational*, 615-636.
- Vural, D. E. ve Kocabaş, A. (2011). 7 Yaş Grubu Öğrenciler için Duygusal Zeka Ölçeğinin Geliştirilmesi, *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31,139-152.

- Yakupoğulları, A. (2018) Anaokuluna Devam Eden 60-72 Aylık Çocukların Değer Düzeyleri ile Anne ve Babalarının Empati Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Yalçın, M. (2019). Çocukların Empatik Bakış Açısı Alma Becerisinin Akran Kabulü ve Öğretmenleri ile Olan İletişimleri Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavaşlar, Y. (2016). Empathy skills in middle childhood: the role of child's temperament, parenting practices, and mother's empathy, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yavuzer, H. (2011). Doğum öncesinden ergenlik sonuna çocuk psikolojisi. Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2015). *Bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimiyle çocuğunuzun ilk 6 yılı*. Remzi Kitabevi.
- Yetişen, A. (2018). Üniversite öğrencilerinde empatik eğilim düzeyi ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi-İstanbul.
- Yıldırım, G., ve Karaman N.N..(2016).Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Sosyal Duygusal Uyumları İle Sosyal Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi.*Journal of Turkish Studies*
- Yıldız, D. & Uzunsakal, E. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.
- Yılmaz-Yüksel, A. (2003). Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi-İstanbul.
- Yiğitbaş, Ç., Deveci, S.E., Açık, Y., Ozan, A.T., ve Oğuzöncül, A.F. (2013). Sağlık eğitimi alan bir grup öğrencinin empatik eğilim ve becerisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 7-13.
- Yükçü, B. Ş., ve Demircioğlu, H. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 442-466.
- Yüksel, A. (2004). Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 341-354.

Zahn-Waxler, C., Radke-Yarrow, M. and King, R.A (1979). Child rearing and children's prosocial initiations toward victims of distress. *Child Development*, 50 (2), 319-330.

Zaki, J. (2014). Empathy: A motivated account. *Psychological Bulletin*, 1608-1644.

EKLER

Ek1: Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği (ÇEBÖ)

Değerli Veli,

Sizlere ulaştırılan bu anketteki sorulara lütfen içtenlikle cevap veriniz. Sorularda doğru ya da yanlış cevap yoktur. Sorularda sizlere hangi ifade uygun geliyorsa karelerin içine (X) işareti koyunuz. Bütün soruların cevaplandırılması çok önemlidir.

		Kesinlikle Katılmıyorum	Biraz Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Çocuğum genellikle bazı şeylerin diğer insanları neden çok üzdüğünü anlamaz.				
2	Çocuğum arkadaşlık kurmada sorun yaşar.				
3	Çocuğum patavatsızca görüşlerini söyleyebilir üstelik bu birilerini üzecek olsa bile.				
4	Çocuğum farkında olmadan sık sık kaba ya da terbiyesiz davranır.				
5	Çocuğum başkalarına fiziksel zorbalık uyguladığı için başı derde girmiştir.				
6	Çocuğum kendi fikrinden farklı olsa bile başkalarının fikirlerini dinler.				
7	Çocuğum başkaları üzgün olduğunda onlara yakınlık gösterir.				
8	Çocuğum kendi düşünceleri ile o kadar meşguldür ki başkalarının sıkıldığının farkında bile olmaz.				
9	Çocuğum kendi kendine yapmış olduğu şeyler için diğer çocukları suçlar.				
10	Çocuğum, başka bir kişi onunla konuşmak istediğinde onu kolayca anlayabilir.				
11	Çocuğum eğer arkadaşı partiye davet edilmezse onun nasıl hissedeceği konusunda endişelenir.				
12	Çocuğum başkalarının ağladığını veya acı çektiğini gördüğünde üzülür.				
13	Çocuğum sınıfa yeni katılan arkadaşının sınıfa kaynaşmasına yardım etmeyi sever.				
14	Çocuğum isteklerini elde etmek için fiziksel şiddete başvurma eğilimindedir.				

Ek2:Çocuk Duygu İfade Etme Ölçeği-Anne Formu

Değerli Veli,

Aşağıdaki sorular çocuğunuzun jest-mimikler, beden duruşu ve sözcükler doğrultusunda duygularını nasıl ifade ettiği ile ilgilidir. Her bir ifade üzerinde dikkatlice düşününüz ve mümkün olduğunca gerçeğe uygun bir şekilde cevap veriniz. Çocuğunuz en iyi tanımlayan rakamı daire içine alarak gösteriniz. Sorularda doğru veya yanlış cevap yoktur. Size uygun gelen seçeneği işaretlemeniz gerekmektedir. Bütün soruların cevaplandırılması çok önemlidir.

Mutlu

	Asla	Çok az	Bazen	Sık sık	Her zaman
2.Mutlu olduğunda uzun süre mutluluğu devam eder.	1	2	3	4	5
3.Mutlu olduğunda, mutluluğunu çok yoğun bir şekilde gösterir.	1	2	3	4	5
4.İyi bir şey olduğunda, çok çabuk mutlu olur.	1	2	3	4	5

Üzgün

	Asla	Çok az	Bazen	Sık sık	Her zaman
1.Genellikle üzgündür.	1	2	3	4	5
2.Üzgün olduğunda, uzun bir süre üzüntüsü devam eder.	1	2	3	4	5
3.Üzgün olduğunda, üzüntüsünü çok yoğun bir şekilde gösterir.	1	2	3	4	5
4.Kötü bir şey olduğunda, çok çabuk üzülür.	1	2	3	4	5

Öfkeli

	Asla	Çok az	Bazen	Sık sık	Her zaman
1.Genellikle öfkeli.	1	2	3	4	5
2.Kızgın olduğunda, uzun bir süre öfkesi devam eder.	1	2	3	4	5
3.Öfkelendiğinde, öfkesini çok yoğun bir şekilde gösterir.	1	2	3	4	5
4.Kötü bir şey olduğunda, çok çabuk öfkelenir.	1	2	3	4	5

Korkmuş

	Asla	Çok az	Bazen	Sık sık	Her zaman
1.Genellikle bir şeylerden korkar.	1	2	3	4	5
2.Korktuğunda, uzun bir süre korkusu devam eder.	1	2	3	4	5
3.Korktuğunda, korkusunu çok yoğun bir şekilde gösterir.	1	2	3	4	5
4.Korkutucu bir şey olduğunda, çok çabuk korkar.	1	2	3	4	5

EK3: Demografik Bilgi Formu**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**

Ankete verilen cevaplar ve sonuçlar sadece bu araştırma bünyesinde kullanılacak olup, içtenlikle cevaplandırmanızı rica ederim.

1-Anne/ Baba yaşıınız kaçtır?

Anne Yaş: Baba Yaş:

2- Anne baba durumu:

Anne- baba birlikte () Anne ölü ()

Anne -baba ayrı () Baba ölü ()

2-Anne / Baba olarak eğitim durumunuz nedir?

Anne: İlkokul () Ortaokul () Lise () Ön Lisans () Lisans () Yüksek Lisans () Doktora ()

Baba: İlkokul () Ortaokul () Lise () Ön Lisans () Lisans () Yüksek Lisans () Doktora ()

3- Çalışıyor musunuz?

Anne: Evet () Hayır ()

Baba: Evet () Hayır ()

4- Eğer çalışma durumuna evet işaretlediyseniz meslek grubunuzu seçiniz. Diğer seçeneğini seçtiyseniz yanındaki boşluğa mesleğinizi belirtiniz.

Anne: Memur () Serbest Meslek () Emekli () Diğer ()

Baba: Memur () Serbest Meslek () Emekli () Diğer ()

5- Aşağıdakilerden hangisinin ekonomik durumunuza hitap ettiğini düşünüyorsunuz?

Düşük () Orta () İyi () Çok İyi ()

6- Çocuğunuz kaç yaşında? (Ay)**7-Çocuğunuzun cinsiyeti nedir?**

Erkek () Kadın ()

8- Kardeşi var mı? Kaç tane ve yaşları nedir?

Ek 4. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu İzni

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
 (Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTISI

OTURUM TARİHİ
29 NİSAN 2022

OTURUM SAYISI
2022-04

KARAR NO 3: Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Temel Eğitim Ana Bilim Dalı Eğitim Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı yüksek lisans programı öğrencisi Türkane BUNTÜRK'ün, Doç. Dr. Elvan ŞAHİN ZETEROĞLU'nun danışmanlığında yürüteceği "Okul öncesi dönem Çocuklarının Empati Bölümü Düzeyleri ile Duygu İfade Etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak anket ve test sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Temel Eğitim Ana Bilim Dalı Eğitim Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı yüksek lisans programı öğrencisi Türkane BUNTÜRK'ün, Doç. Dr. Elvan ŞAHİN ZETEROĞLU'nun danışmanlığında yürüteceği "Okul öncesi dönem Çocuklarının Empati Bölümü Düzeyleri ile Duygu İfade Etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak anket ve test sorularının fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metod ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvuruçuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Prof. Dr. Feriðun YILMAZ
 Kurul Başkanı

Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR
 Üye

Prof. Dr. Doğan ŞENYÜZ
 Üye

Prof. Dr. Ayşe OGUZLAR
 Üye

Prof. Dr. Vejdî BİLGİN
 Üye

Prof. Güllü GÖĞÜŞ
 Üye

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
 Üye

Ek 5. Milli Eğitim Müdürlüğü Uygulama İzin Yazısı

BURSA İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ
OKUL VE KURUMLARDA YAPILACAK
ARAŞTIRMA UYGULAMA İZİNLERİ KONTROL ÇİZELGESİ

ARAŞTIRMA SAHİBİNİN				
Adı Soyadı	Türkane BUNTÜRK			
Bağlı Bulunduğu Üniversite/Kurum	Bursa Uludağ Üniversitesi			
Araştırma Konusu	Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Empati Bölümü Düzeyleri ile Duygu İfade Etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi			
Araştırmanın Yapılacağı Okul/Kurum	Bursa İli Osmangazi, Nilüfer, Yıldırım İlçeleri Resmi Anaokulları ve Anasınıfları			
Sıra No		E	H	AÇIKLAMA
1	http://ayse.meb.gov.tr üzerinden başvuru yapılmış mıdır?	X		
2	Uygulama başvurusu uygulama tarihinden en az 45 gün önce yapılmış mıdır?	X		
3	Araştırma başvurusu kurum aracılığı ile yapılmış mıdır?	X		
4	Ses ve görüntü kaydı yapılacak mıdır? Yapılacaksa okul idaresinden ve katılımcılardan izin alınmış mıdır?	-	-	Ses ve Görüntü Kaydı Yapılmamıştır.
5	Araştırmacı araştırma taahhünamesini imzalayıp evraklarla birlikte teslim etmiş midir?	X		
6	Araştırma uygulamasının amacı, araştırmanın yöntem ve teknikleri, veri toplama araçları ve çalışma takvimi var mıdır?		X	Ölçek izinleri eklenmeli
7	Araştırma yapılacak kurumların dağılımına yönelik bilgiler (okul sayısı, okul türü, katılımcı grup) var mıdır?	X		
8	Araştırma uygulama süresi 1 ders saati kuralına uymakta mıdır?	X		
9	Araştırma uygulaması eğitim öğretimin aksamaması için yarıyıl ve yaz tatilinden en az 3 hafta önce tamamlanacak şekilde planlanmış mıdır?	X		
10	Araştırmacı uygulama izin formunda e-posta, telefon, adres gibi iletişim bilgilerini eklemiş midir?	X		
11	Araştırma Tıbbi bir araştırma ise Üniversite Etik Kurul Onayı var mıdır? Onam formu, yazılı bilgilendirme ve veli izin formları var mıdır?	-	-	Tıbbi Bir Araştırma Değildir.
12	Araştırmalarda reklam, tanıtım yapılamaz. Kar amacı güdülemez. Ücret talep edilemez. Bu kurala uygun davranılmış mıdır?	X		
KOMİSYON GÖRÜŞÜ				
M.E.B'in "Araştırma Uygulama İzinleri" konulu 21/01/2020 tarih ve 2020/2 sayılı Genelgesi'ne göre araştırma uygulamasının yapılmasında sakınca görülmemiştir. Eksikler ilgili genelge çerçevesinde tamamlanmalıdır.				
Komisyon kararı	Oybirliği / Oyçokluğu ile alınmıştır.			
Muhallif üyenin Adı ve Soyadı:	Gerekçesi:			

Ek6. Ölçek Kullanım İzinleri

Duygu İfade Etme Ölçeği İzin Maili

← Re: Ölçek Kullanma İzni

5.03.2022 Cmt 18:13 tarihinde yanıtladınız

CEYHUN ERSAN <...>
Kime: Türkane Buntürk

Çocuk Duygu İfade Etme Ölç...
20 KB

Merhaba Türkane Öğretmenim,

İlgili ölçek ve gerekli diğer bilgiler ektedir. Çalışma sonuçlarınızdan beni de haberdar ederseniz mutlu olurum. Eğer sormak istediğiniz bir şey olursa yazmaktan çekinmeyin.

Çalışmanızda başarılar dilerim.

Türkane Buntürk · 3 Mar 2022 Per, 18:15 tarihinde şunu yazdı:

Değerli Ceyhun Hocam,

Ben Türkane BUNTÜRK, Bursa Uludağ Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi Programında tezli yüksek lisans yapmaktayım. Tez konumu; okul öncesi dönem çocuklarının duygu ifade etme düzeyleri üzerine belirlemek istiyorum.

Araştırmam için ölçek olarak "Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygu İfade Etme Ölçeği"ni kullanmak için izninizi ve ölçeğin orijinal halini benimle paylaşmanızı rica ediyorum.

Desteginiz İçin Şimdiden Teşekkür Eder İyi Çalışmalar Dilerim.

Saygılarımla

--
Doç. Dr. Ceyhun ERSAN
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü
Okul Öncesi Eğitim Anabilim Dalı

Empati Bölümü Ölçeği İzin Maili

← 'cocuklar-icin-empati-bolumu-olcegi-toad' dosyasını sizinle paylaşıyorum

17.03.2022 Per 21:57 tarihinde yanıtladınız

ZÜHAL DİNÇ ALTUN
Kime: Siz

cocuklar-icin-empati-bolumu...
16 KB

Sevgili Türkane Buntürk tezinizde ölçeğimizi kullanmanıza izin veriyoruz. Çalışmanızda başarılar dilerim. Ölçeğe ilişkin bilgiler ekte verilmiştir. Sevgilerimle.

Doç. Dr Zühal Dinç Altun

Türkane Buntürk · 17 Mar 2022 Per, 04:44 tarihinde şunu yazdı:

Türkane Buntürk
Kime: zdincaaltun@ktu.edu.tr

Değerli Zühal Hocam,

Ben Türkane BUNTÜRK, Bursa Uludağ Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi Programında tezli yüksek lisans yapmaktayım. Tez çalışmamda kullanacağım değişkenlerden birini Türkçe'ye uyarlamasını ve geçerlik-güvenirliliğini sizin yapmış olduğunuz "Çocuklarda Empati Bölümü Ölçeği" olarak belirlemek istiyorum.

Araştırmam için ölçek olarak "Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği (ÇEBÖ)"ni kullanmak için izninizi ve ölçeğin orijinal halini benimle paylaşmanızı rica ediyorum.

Desteginiz İçin Şimdiden Teşekkür Eder İyi Çalışmalar Dilerim

Saygılarımla

Ek7. Katılımcı Onam Formu

Sayın Katılımcımız

Katılacağınız bu çalışma, ...” adıyla,
..... tarafından tarihleri arasında
yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi:

.....

Araştırmanın Nedeni: O Bilimsel araştırma O Tez çalışması

Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler):

Araştırma Uygulaması: O Anket O Görüşme
O Gözlem O.....

Araştırma T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’nın ve okul/kurum yönetiminin izni ile gerçekleştirilmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çalışmada sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Veriler sadece araştırmada kullanılacak ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır.

Uygulamalar, kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden rahatsız hissederseniz cevaplama işini yarıda bırakabilirsiniz.

Katılımı onaylamadan önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı :

İletişim Bilgileri :

Yukarıda bilgileri bulunan araştırmaya katılmayı kabul ediyorum.

.../.../.....

İsim-Soyisim İmza:

Katılımcı Adı-Soyadı :

Telefon Numarası :

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad	Türkane BUNTÜRK		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Eğitim Durumu	Başlama- Bitirme	Kurum Adı	
Lisans	2013 - 2017	Bursa Uludağ Üniversitesi	
Yüksek Lisans	2018- 2023	Bursa Uludağ Üniversitesi	
Yayınlar	** Taner Derman, M., Türen, Ş. ve Buntürk, T. (2020). Okul öncesi çocukların empati bölümleri ile annelerinin ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 4(2), 331–362. ** (Tez Hariç) Kitabı: Geçmişten Günümüze İz Bırakan Kadınlar BAŞAL HANDAN ASUDE, BAĞÇELİ KAHRAMAN PINAR, KORKMAZ NİMET, Türen Şeyma, Demir Fatma, Diktaş Elif, Beki Ezgi, Metin Miraç, Şanlı Figen, Ulu Derya Nurseven, Ünsal Asude, Yıldırım Zeynep, Demir Huriyenur, <u>Buntürk Türkane</u>, Yayın Yeri: Bursa Uludağ Üniversitesi Basımevi, Editör: Handan Asûde Başal, Pınar Bağçeli Kahraman, Basım Sayısı:1, ISBN:978-975-6149-94-2,		
Tarih:			
İmza:			
Adı-Soyadı:			
		Türkane BUNTÜRK	